

T. M. Bajbara, N. M. Bibik

Én és Ukrajna

Tankönyv Ukrajna magyar tanítási nyelvű
iskoláinak 4. osztálya számára

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

ЛЬВІВ
"СВІТ"
2004

ББК 20. Ія721
Б18

Перекладено з видання:
Байбара Т. М., Бібік Н. М.
Я і Україна: Підруч. для 4 кл. – К.: Форум, 2004.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
/Лист Міністерства освіти і науки України № 1-11/1193 від 24.03.04/

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Автори: Т. М. Байбара (розділи: “Планета Земля – твій космічний дім”, “Наша Батьківщина – Україна”, “Рідний край”);
Н. М. Бібік (розділи: “Україна – держава”, “Людина”, “Людина і суспільство”, “Культурна спадщина народу”).

Egyezményes jelek:

– a témához kapcsolódó kérdések és feladatok;

– gondolkodj el rajta;

– végezzétek el közösen vagy csoportokra oszolva.

Байбара Т. М., Бібік Н. М.
Б18 Я і Україна: Підруч. для 4 кл. шк. України з угорською мовою навч. –
Львів: Світ, 2004. – 176 с.: іл.

ISBN 966-603-347-X.

ББК 20. Ія721

ISBN 966-603-347-X /угор./
ISBN 966-7786-73-0 /укр./

© Т. М. Байбара, Н. М. Бібік, 2004
© Видавництво “Форум”, художнє
оформлення, 2004
© А. А. Янкi, переклад, 2004

AZ UKRÁN ÁLLAM

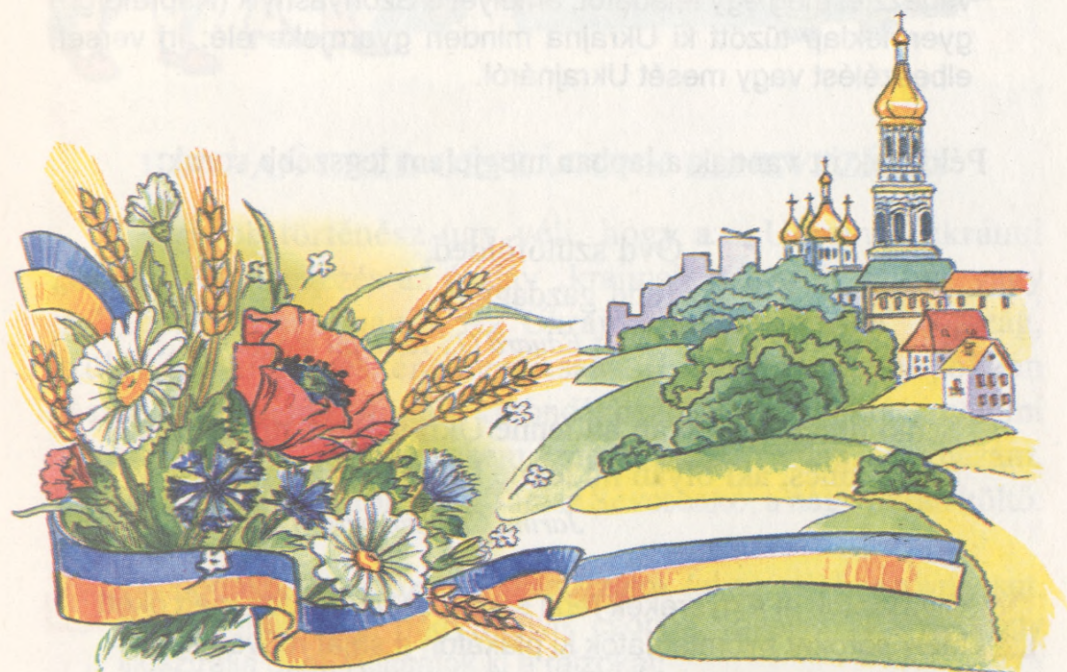
UKRAJNA ÁLLAMI HIMNUSZA

*Слова Павла Чубинського
музика Михайла Вербицького*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Refrén:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

SZÜLŐFÖLDÜNK – UKRAJNA

Mindent megválogathatunk
A világon, édes gyermekem.
Csak egy valamit nem tudunk:
Hazát nem választhatunk.

V. Szimonenko

MESÉLJ UKRAJNÁRÓL!

A szó mesterei, az írók és költők szépen, képletesen tudják kifejezni a másokéval összhangban lévő érzéseiket.

Valószínűleg te is sok olyan dalt és verset tudsz, amely Ukrájnról szól. Kelj versenyre osztálytársaidal, hogy ki tud több ilyen művet felsorolni. Kedvenc dalod vagy versed illusztráld rajzfűzetben. De mielőtt kiállítás szerveznéd ezekből a rajzokból az osztályban, végezz el még egy feladatot, amelyet a Szonyasnyik (Napraforgó) gyermeklap tűzött ki Ukrajna minden gyermeke elé: írd verset, elbeszélést vagy mesét Ukrájnról.

Példának itt vannak a lapban megjelent legszebb sorok:

Óvd szülőfölded,
Tedd gazdaggá!

Eduard G., Ternopil megye

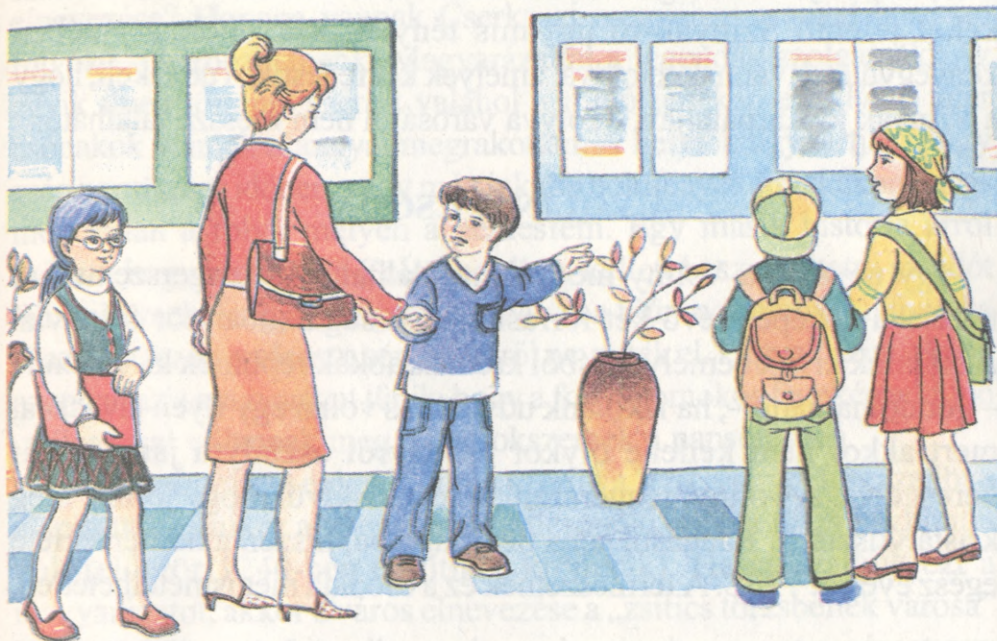
Senki nincs, aki olyan hű lenne Ukrájnrához, mint a szó.
Senki nincs, aki olyan hű lenne Ukrájnrához, mint a dal.

Jarina Cs., Lemberg (Lviv)

Olvassátok el a gyerekek fenti sorait, és vitassátok meg őket! Mely sorokat nyomtatnátok ki plakáton a saját művetekből?

A tanítókkal együtt szerveztek dal- és versíró versenyt az osztályban és az osztályok között! Az így születő alkotásokból készítenek kiállítást, amelyen bemutathatjátok legkedvesebb verseiteket ismert szerzőktől. Készítenek hozzájuk illusztrációkat. Saját műveiteket is kiállíthatjátok, sőt tárlatvezetők lehettek az érdekes kiállításon.

HONNAN ERED ORSZÁGUNK ELNEVEZÉSE?

A legtöbb történész úgy véli, hogy az „Ukrajna”(ukránul „Ukrajina”) elnevezés az ószláv „krajina” szóból és az „u” vagy „v” képzőből származik. Az Ukrajna nevet „krajina” (ország, szülőföld) kifejezésként nem csak a hivatalos okmányokban használták, hanem előfordult a mondákban, dalokban, ukrán irodalmi alkotásokban is. „Te vagy nekem a meghittség, s a világ, édes hazám, Ukrajna” – írta szülőföldjéről Tarasz Sevcsenko, a nagy ukrán költő.

Csoportokba szerveződve dolgozzátok fel az alábbi szövegeket. Beszéljétek meg, hogy melyik csoport vállalkozik arra, hogy illusztrálja őket. Állítsátok ki a rajzokat!

SZINYÁK – A KÉK TÓ

Van egy olyan tréfás mondás, amely szerint a tanító felszólította a tanulót, hogy mutassa meg a térképen a Fekete-tengert. A diák rövid szemlélődés után azt válaszolta, hogy a térkép helytelen, mert minden tenger kék rajta. Ez a furcsa helyzet nem fordulhatott volna elő, ha a tanító a Szinyák-tó megmutatását kérte volna a tanulótól. Az ukránul kéket jelentő Szinyák-tó ugyanis tényleg kék, mert a vizében kénvegyületek vannak feloldva, amelyek kékre festik. Tudni kell, hogy a Szinyák tó Kárpátalján, Szolyva városától nem messze található.

A VOLINYI CSODA

Így nevezik a Voliny megyében található kis tengerszemet. A tavacska közepén lévő két forrásból erős sugarakban tör fel a víz. Az általuk kivájt bemélyedésből krétadarabkák repülnek ki. Jó lenne – gondolhatnánk –, ha iskolánk udvarán is volna egy ilyen tavacska, mert akkor nem kellene olykor osztályról osztályra járni krétát keresgélve. A volinyi tengerszem vize azonkívül, hogy jó ízű, még kristálytisza is. Ráadásul soha nem fagy be, hiszen a hőmérséklete egész éven át +9 °C. A természetnek ez a csodája megismételhetetlen.

VÁROSAINK NEVEINEK EREDETE

Országunkban sok olyan város és falu van, amelyek neve ma már nehezen értelmezhető. Az egyik ilyen ukrán kisváros a Cserkaszi megyében fekvő **Zolotonosa**. Mivel a település a Zolotonosa (ukrán jelentése „aranyat hordozó”) folyó partján terül el, sokan vélik úgy, hogy a nevét tőle kapta. De akkor honnan származik a folyó elnevezése? Honnan vannak Cserkaszi megyében aranyat hordozó folyók? – kérdezhetnénk. Magyarázattal a legendák szolgálnak. Az egyik ilyen történet szerint valahol a folyó fenekén elsüllyedt tatár csónakok vannak arannyal megrakottan. A helyiek úgy tartják, hogy szép napsütéses időben, vagy még inkább holdfényes éjszakákon, megmegcsillan a folyó mélyén a nemesfém. Egy másik história arról tudósít, hogy a múltban Zolotonosában kellett beszolgáltatni az adót Wiszniewecki lengyel mágnásnak. Mivel a főúr csak aranyban fogadta el az adót, ezért a várost a sárga fémről nevezték el. Legvalószínűbbnek azonban az a magyarázat tűnik, hogy a folyó homokos fenekén aranyló csillogással villannak meg a homokszemek a napsütésben.

Zsitomir várost egyes kutatók szerint a VIII. vagy XI. században alapították, amikor a település a zsitics nevű óorosz törzs központja volt (először 1240-ben említik a krónikák). Ha elfogadjuk ezt a magyarázatot, akkor a város elnevezése a „zsitics törzsbeliek városa” kifejezésből ered. Létezik egy legenda, amely szerint a várost egy Zsitomir nevű ember, Aszkold és Dira kijevi fejedelmek tanácsosa alapította. A fejedelmek halála után Zsitomir nem akarta az új uralkodót, Oleget szolgálni, ezért csapataival bevette magát a rengetegbe, ahol várost alapított, s azt magáról nevezte el. Azt a feltételezést erősítik egyes óorosz krónikák is, hogy a város elnevezése személynévből ered, mivel a történelmi okmányok a települést Zsitoml néven említik, megőrizve az „l” utótagot. Zsitom a Zsitomir személynév rövidített változata lehet.

Nagyon változatosak a Krím-félsziget városainak elnevezései. **Alusta** például a VI. században épült ókori görög Alusztion erődítés helyén létesült. **Feodoszija** viszont görög település volt, a név görögül azt jelenti, hogy „isteni ajándékok”. Az elnevezés valószínűleg onnan ered, hogy a városnak igen kedvező a földrajzi fekvése és nagyon

Kán-palota. Bahcsisaraj

O. Grin lakóház-múzeuma. Feodoszija

termékenyek a környékbeli földek. **Jevpatorija** városát a Krím-félsziget egy részét birtokló VI. Mitriadész Eupator császár (időszámításunk előtti II. század) tiszteletére nevezték el. Egészen más eredetre utal a **Bahcsisaraj** városnév. Az elnevezés két tatár szóból, a *bahcsi* – kert és a *saraj* – palota kifejezésekből áll. A város központjában valóban magasodik egy palota, amelyet 1519-ben építettek, és amelyet Alekszandr Szergejevics Puskin, a nagy orosz költő is megénekelt.

Most pedig üljetek be az „időgépbe”, és tegyetek képzeletbeli utazást városotok, falutok vagy nagyközségetek múltjába. Bizonyosak lehettek afelől, hogy így sok érdekességet megtudtok lakóhelyetek történetéről, s nem kevés meglepetés is vár rátok.

Szótárakból és más forrásokból próbáljátok meg kideríteni a szomszédos települések, a közeli folyók vagy tavak nevének eredetét, múltjuk érdekes részleteit.

Osztálytársaitokkal közösen írjatok beszámolót „Vidékünk földrajzi neveinek eredete” vagy „Vidékünk érdekes helyei” címmel.

Ukrajna térképén jelöljétek be azokat a helyeket, ahol már megfordultak osztályotok tanulói. Tervezzétek meg azt az útvonalat, amelyet szeretnétek együtt bejárni.

A TE GYERMEKEID VAGYUNK, UKRAJNA

Végéhez közeledik a szép nyári nap. A Nap korongja már lebukott a hatalmas tölgyek mögé. Az erdőre lassan alkony borul. Ülök a tábortűz

mellett, és figyelem az izzó paraszak „fényjátékát”. A zsarátnokdarabok érdekesebbnél érdekesebb alakzatokká állnak össze, valamely nagyváros madártávlatból szemlélt éjszakai fényeire emlékeztetve. A közelben mezei egér zizegteti a száraz füvet. Alig hallható szárnycsapásokkal zsákmányra vadászó bagoly suhan át a félhomályban a fák között. Körülöttem elkezdődött a természet éjszakai élete.

Kényelmesen készülődöm az alváshoz. Valami azonban szúrja az oldalam. Benyúlok hát a hálózsákom alá, és egy üvegcserepet húzok ki onnan. Ebből tudom, hogy már itt is jártak a természet „leigázói”. Dühösen egy bokor felé hajítom a „leletet”, ahonnan váratlanul sóhajszerű nyögést hallok. Mi az? Talán egy ragadozó állat bújt meg a cserjésben? Nem, nem állat, hanem az erdő nyögött keservesen, mert már nem képes eltűnni az emberektől a gyötréseket. Nem érkezik begyógyítani a tűzvészek okozta sebeket, nem tudja megvédeni magát a szemetelőktől, nincs mivel megóvnia lakóit a pusztítástól.

Könnycsepp jelenik meg a szemem sarkában, de nem tudom, hogy a füsttől vagy a keserűségtől lett-e nedves a szemem. Hirtelen érdekes látomás kerít hatalmába. Egy furcsa ország jelenik meg előttem, amelyben a városokat valamiféle fedő takarja. Ameddig a szem ellát, nem nő egyetlen fa és fűszál sem. Nem tudni, hogy szennycsatorna vagy folyó viszi-e szennyes hordalékát a sivatagi tájban. Nehéz beleélegezni a levegőt. Lemegyek, megnézem az egyik várost. Olyan érzésem van, hogy a Marsra kerültem, és Schwarzenegert látom a „Terminátor” című filmből.

De nem, az egyik házon látható tábla ugyanis azt jelzi, hogy a Kresztatikon vagyok. Csak nem Kijev ez a város!? Kedves szülővárosom. Igen, Kijevben vagyok, semmi kétség. A főtéren magasodik a Függetlenség-emlékmű. De akkor hol van a Dnyeper? Hol vannak a híres gesztenyefák? Hová tűntek? Körülöttem sok robot és furcsábbnál furcsa gép. Az emberek örömtelen, szürke arccal járnak-kelnek. Egy mosolyt sem látok.

Megállítok egy fiút, köszönök neki, és kérdezősködöm. Kedvetlenül válaszol. Igen, ez a Föld, ez Ukrajna és fővárosa, Kijev, ahol most vagyunk. „De miért olyan furcsa az egész?” – kérdezem. A fiú azt tanácsolja, hogy menjek a központi tájékoztató hivatalba, mert ott minden ismeret össze van gyűjtve.

Kiderül azonban, hogy a tájékoztató hivatal nem más, mint egy

könyvtár. Csakhogy a könyvek megváltoztak, számítógépekké lettek. Nézegetem az oldalakat, és elszörnyedek. Megtudom ugyanis, hogy az ember a természettel való bánásmódban átlépte a megengedhető határt, ezért minden eltűnt. Hűlt helyük maradt a gyönyörű erdőknek, kiszáradtak vagy megmérgeződtek a folyók, terméketlenné vált a föld. Az embereknek meg kellett tanulniuk az új, barátságtalan világban élni. Beteljesedett volna a tudományos fantasztikus könyvek szerzőinek a jóslata? Tényleg alulmaradt volna a józan ész?

Eltűnt a levegő, fulladozni kezdek, kapálózom, végül felébredek. A tűz már elaludt. Alszik az erdő is. Alszik és vár. Én pedig egyszerre sírok és nevetek. Boldog vagyok, mert tudom, hogyan éljem az életem. Megtudtam, hogy mit vár tőlem az anyaföld. Tudom, megóvom az erdő nyugalma, a Dnyeper szépségét, hogy az utánam jövő nemzedékek is megízlelhessék az ukrán éjszaka költészetét. Biztos vagyok benne, hogy ebben az igyekezetemben nem maradok egyedül.

Erdő, csend, éjszaka... Minden alszik. A gondolatok magasan szárnyalnak. Távoli csillagok felé száguldanak, de csak akkor érhetik el őket, ha megőrizzük saját bolygónkat.

Levko N.

Vitassátok meg az elbeszélést, amelyet egy kijevi iskolás írt!

Miből látszik, hogy a szöveg fantasztikus műfajban íródott? Olvassátok fel a megfelelő részeket!

Mi tűnik valószínűnek az elbeszélésben? Keresd meg a megfelelő részt!

Írjatok levelet Levkónak arról, hogy ti milyennek látjátok Ukrajna holnapját! Vitatkozhattok is a fiúval, de valamiben egyet is érthettek vele. Próbáljátok elképzelni, hogy mi lesz a jövőben.

MIÉRT TISZTELIK AZ UKRÁNOKAT?

Az ukrán jellem legfőbb vonása a szabadon végzett munka, különösen a földművelés szeretete és tisztelete. De más mesterségeket is becsben tartottak az ukránok, különösen azokat, amelyekhez különös tehetséget mutattak. Erről tanúskodik Guillaume Le Vasseur

Beauplan francia hadmérnök „Ukrajna leírása” (1650) című híres útirajza. Amint az utazó egykor papírra vetette, az ukrán kozákok között valamennyi fontos mesterség művelői előfordultak: épület- és hajóácsok, bognárok, kovácsok, fegyverkészítők, bőrcserzők, nyeregkészítők, vargák, kádárok, szabók és mások. Feleségeik len- és gyapjúvásznat szőttek. Mindegyik kozák jól értett a földhöz, szántott, vetett, aratott, kenyeret sütött, húsételeket készített, sört főzött, mézet pergetett.

Ügyesek, találékonyak, fogékonyak az újra – írják az ukránokról a történelmi krónikák.

Az ukránok maguk között a munkához való hozzáállás szerint értékelték az embert, és elítélték, megvetették a lustákat, munkakerülőket. Nem véletlen, hogy a legtöbb ukrán közmondás is erről szól, például „Ki mint vet, úgy arat”, „Ki korán kel, aranyat lel”.

Az ukránok családszeretők. Az ukrán népi mondás is erről tanúskodik: „Család nélkül nincs boldogság a Földön”.

Túlzás nélkül állítható, hogy egy nyelven sem született annyi népdal, mint éppen ukránul. A kutatók szerint csak a szakemberek által lejegyzett ukrán népdalok száma több mint 200 ezer. Az ukránok dalos kedve, színjátzó tehetsége világszerte ismert, ahogy a művészetekhez való talentumuk is. A festészet, fafaragás, hímzés, hímestojás-készítés ősidőktől fogva színesítette az ukránok életét. Ezekben a művészeti alkotásokban él az ukrán nép külvilág iránt érzékeny, lírai, tehetséges és szeretetteljes lelke.

A Gyermek Enciklopédia nyomán

Keresd ki a szövegből az ukránok mesterségeit jelölő ismeretlen szavakat! Nézz utána jelentésüknek az értelmező szótárban! Van-e hasonló foglalkozású ember a családjában?

Keresd meg azokat a szavakat, amelyek az ukránok jellemét dicsérik!

Szervezzetek ukrán népdal- és néptáncversenyt! Összeállíthattok kiállítást hímzésekből, hímes tojásokból és kivágásokból.

A verseny eredményei alapján írjatok közösen köszönőlevelet a győztesek szüleinek.

AZ EMBER

AZ ÉLET ÖRÖME

Tudd, hogy ember vagy!
Tudod-e vagy sem:
Mosolyod egyedi,
Szenvedésed is egyedi,
S a szemed is egyedi.

V. Szimonenko

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában első helyen az *élethez való jog* áll. Ezzel az okmány az hangsúlyozza, hogy az *élet a legfőbb érték*.

Vajon tudsz-e úgy élni, hogy állandóan érzed az élet csodáját és örömét? Történjen bármilyen esemény, sújtson betegség, érjen veszteség, soha ne feledd, hogy a világon „az a legbölcsebb, aki a legerősebben ragaszkodik az élethez”.

Az embereket magukkal ragadják azok, akik az élet minden pillanatát értékelni tudják.

...Sok évvel ezelőtt nagy baj történt egy ukrán kislánnyal. Olga Szkorohodova egy súlyos betegség folytán elvesztette látását, hallását, kommunikációs képességét. Az orvosok önfeláldozó munkájának köszönhetően Olga megtanulta, hogyan teremthet kapcsolatot a kezeivel. Azt is megtanulta, hogyan ismerje meg kezeivel világot, és hogyan éljen benne. Óriási erőfeszítéssel tanári képesítést szerzett. A tapasztalatairól pedig könyvet írt, amelyben nyoma sincs szomorúságnak. Csak öröm van benne, ami azt tükrözi, hogy él...

Írd ki a szövegből a szerinted fontos gondolatokat! Cserélj füzetet padtársaddal! Gondolkodj el a magad és padtársad választásán! Fejezd be a következő mondatot: „Csodálom azokat az embereket, akik...”!

Alkossatok csoportokat!

Minden csoport gyűjtsön olyan kitartó emberekről szóló történetet, akik felül tudtak kerekedni a tragédiákon. Készítsetek róluk

beszámolót! Írhattok például elbeszélést Leszja Ukrajinkáról, aki súlyos betegsége ellenére korának egyik legfelvilágosultabb asszonyává, zseniális költőjévé vált. Lehet, hogy a bátor emberek mellettetek élnek. Az is lehetséges, hogy anyukátok, apukátok, nagymamátok vagy nagyapátok is tud ilyenekről. A legfontosabb az, hogy helyes következtetéseket vonjatok le példájukból.

Tanulj meg örülni az olyan egyszerű, sőt megszokott dolgoknak is, mint amilyen a lágy kenyér, egy csésze tej, a jó szó, a napfény, az első virág.

Fontos, hogy ne rontsátok el sem magatok, sem pedig mások életét káros szokásokkal, udvariatlan viselkedéssel, durvasággal, szeszélyességgel, megalapozatlan igényekkel.

Népi bölcsesség

Az élet nem habos torta.

Az élet szép, élni jó.

Vitassátok meg a következő kérdést: miért nem szabad kárt okozni sem magatoknak, sem másoknak!

A legszebb gondolatokat írjátok le egy papírlapra. Tüntessétek fel rajta a szerzőjüket (az osztálytársakat), majd tegyétek ki látható helyre az osztályban!

AMI NÉLKÜL NEM LEHET ÉLNI

Élt, éldegélt egyszer egy medveapó, aki egyszer mélyen elgondolkodott az élet értelmén.

Gondolataiba merülve megkérdezte medveanyót:

– Mondd, anyjuk, mi tartja fenn az életet?

A medveanyó épp azelőtt lakmározott be friss erdei málnából, s mozdulatlanul heverészett a bokrok közötti verőfényes tisztáson. Szunyókált.

Ekkor a medveapó hangosabbra fogja:

– Ne tégy úgy, mintha süket lennél. Válaszolj, mi tartja fenn az életet?

Felsóhajtott a medveanyó, a másik oldalára fordult, és álmosan felelte:

– Az életet a táplálék tartja fenn...

Meghallotta ezt a közelben ólálkodó róka koma, és megjegyezte:

– Ez a szintisza igazság. Az életet az ennivaló, a finom táplálék tartja fenn. Az ínycsiklandó tyúkhús, fogolyhús, nyúlhús... Ki mit szeret, azt eszi. A nyúl a fakérget rágja. A mókus mogyorót ropogtat...

– Hm! – szakítja félbe a rókát az épp arra járó farkas. – Az életet nem csak a táplálék tartja fenn. Próbálj csak meg rókalyuk nélkül élni...

– Vagy üreg nélkül! – egészíti ki a vakond.

Megerősíti ezt a harkály is:

– Búvóhely nélkül a jóllakott állat is elpusztul.

A medveapó megértette, hogy minden állatnak szüksége van táplálékra és lakóhelyre. De azért úgy döntött, megkérdezi az embereket is.

Volt egy földműves ismerőse.

Elmesélte neki, amit a többi állattól hallott, és megkérdezte:

– Igaz-e, amit azok mondtak?

– Igaz – felelte a szántóvető. – Csak az embernek kevés ez a két dolog.

– Miért, mi hiányzik még az embernek? – kérdezte brummogva a medve.

Erre az ember:

– Gondolkodj, komám – és a mackó bundájára mutat.

A medve értette a célzást, és magában ezt mormogta:

– Én készen kaptam a bundámat. Rajtam nőtt, de neked nincs ilyen.
– De van ám! – feleli a földműves a medvének. – Csakhogy az embernek a bunda is kevés! Ing és más ruházat is kell neki. Vagy járjon talán meztláb? Legalább valamiféle bocskort kell fonnia, amiben járhat.

Még sokáig tanakodott ezen és más dolgokon a medve és ember ismerőse.

A mackónak már belefájdult a feje.

– Elég! – vetette oda. – Nekem nincs szükségem erre a sok okoskodásra. Az erdőben tudás nélkül is jól elvagyok.

– Igen, igen – bólogatott egyetértően a földműves –, te e nélkül is elboldogulsz. Neked, állatnak nem kell sokat tudnod, de az embereknek igen. Mert az életet nem csak a táplálék és a lakóhely tartja fenn, hanem a dolgok tudása is.

J. Permjak

Olvassátok el a mesét, és válasszatok magatoknak egy-egy szereplőt, majd megfelelő álarcokban játsszátok el a történetet!

Gondolkodjatok el azon, hogy mi az, ami nélkül nem tudnak élni az állatok és az emberek!

TERÉZ ANYA VERSE: HIMNUSZ AZ ÉLETRŐL

Az élet esély, ragadd meg!
Az élet szépség, csodáld!
Az élet nagy boldogság, ízleld!
Az élet álom, tedd valósággá!
Az élet kihívás, vállald fel!
Az élet kötelesség, teljesítsd be!
Az élet játék, járd!
Az élet értékes, vigyázz rá!
Az élet gazdagság, őrizd meg!
Az élet szeretet, örvendj neki!
Az élet rejtély, fedd fel!
Az élet ígéret, teljesítsd!
Az élet himnusz, énekeld!
Az élet küzdelem, fogadd el!
Az élet tragédia, karold fel!
Az élet kaland, legyen hozzá bátorságod!

Az élet boldogság, érdemeld ki!

Az élet az élet, védelmezd!

Teréz anya apáca volt, az Irgalmas Rend házfőnöknője. A világ különböző országaiban iskolákat, orvosi rendelőket, a szegényeknek menhelyeket nyitott, ápolta a betegeket és az elesetteket.

Cselekedeteivel arra tanított, hogy minden ember tud jót tenni a saját helyén, mert ez belső kötelesség.

Vitassátok meg a világ legismertebb jótevője által írt gyönyörű vers minden egyes sorát!

Tegyetek fel minden állításra vonatkozóan kérdéseket egymásnak! Például: miért esély az élet? Miért szépség az élet? A legnehezebb kérdésekre adandó válasz megfogalmazásakor kérdezzétek meg szüleiteket vagy más felnőtteket.

AZ EMBERI „ÉN”

Az „én” benne van minden ember viselkedésében. Nem szép dolog a saját „én”-ed előtérbe helyezése, önmagad dicsérgetése. Jobb, ha mások ítélnék meg.

A BÜSZKE LIBA

Népmese

Felszegett fejfel úszkált a tavon a liba, s közben önmagával beszélgetett:

– Milyen gyönyörű madár vagyok én, hiszen tudok járni, úszni, repülni. Nincs még egy ilyen szárnyas a világon, mint amilyen én vagyok.

Meghallotta ezt a daru, és ezt mondta neki:

– Milyen buta madár vagy te, liba. Tudsz-e úgy úszni, mint a csuka, úgy futni, mint a ruganyos lábú ló, olyan kecsesen repülni, mint a fecske? Szerintem jobb egyvalamit jól csinálni, mint mindent, de rosszul.

Gondolkodj el rajta, hogy valóban ilyen-e a liba!

Amikor valaki gazdag lelki világáról beszélnek, akkor arra gondolnak, hogy a szóban forgó ember cselekedetei és szokásai nem mondanak ellent a szavainak. Az ilyen egyént tisztelet övezi.

Jó tett helyébe jót várj! Aki másnak vermet ás, maga esik bele – tartja a közmondás. Aki ugyanis másnak rosszat kíván, az mindenekelőtt magának árt, mert rombolja saját „én”-jét.

Bizonyítsd be, hogy ez a gondolat igaz!

Melyik ismerősödről tudod elmondani, hogy „jó ember”? Mondhatja-e ezt valaki rólad is? Gondolkodj el ezen!

HOL VAN AZ IGAZI „ÉN”?

Mikola „bal lábbal kelt fel” reggel. Ráripakodott a nagymamájára, mert fasírtot tett elé reggelire. Félrelökte kisöccsét, Fedorkát is, mert megkérdezte a nagymamát, hogy miért „kihabál” a bátyja. Mikola mérgesen kiszaladt a házból, és elrohant az iskola felé. Útközben észrevette Klavgyija Ivanyivnát, és lelassította lépteit. Amikor utolérte a tanítónőt, udvariasan biccentett, elmosolyodott és halkán mormolta:

– Jó reggelt, Klavgyija Ivanyivna. Engedje meg, hogy vigyem a táskáját. Vihetem? Köszönöm. Ugye gyönyörű napunk van ma?

Az öltözőnél Mikola elbúcsúzott a tanítónőtől, majd levette a kabátját.

– Szia, Kolja! – köszöntötte Marijka. – Mitől olyan jó a kedved?

– Na, tűnés innen, Antonova, különben behúzok egyet – recsegte Mikola. – Nélküled is van elég bajom!

Az iskola előcsarnokába ekkor lépett be Marijka anyukája.

Mikola kihúzta magát, és olyan széles mosolyt erőltetett magára, hogy a füléig ért a szája:

– Jó napot, de örülök, hogy látom. Épp Marijkával beszélgettem...

Egy másodperc múlva, már felfelé a lépcsőn, a fiú ismét komor képet vágott.

– Nocsak, oszoljatok, kölykök! Csak lábatlankodtok itt...

Ám hirtelen ismét ájtatos arckifejezést erőltetett magára!

– Szervusz, Olenka! Hogy vagy? Tegnap fel akartalak hívni. Érdekelne, hogy állsz a matekkal. Nem adnád ide a füzeted? Köszönöm, nem felejttem el neked – hálálkodott Mikola, majd elsietett házi feladatot másolni.

Hirtelen azonban úgy megrettent, hogy nem tudta palástolni meglepetését. Megpillantotta ugyanis az igazgatót, Anatolij Fedorovicsot. Megpróbált alázatosnak látszani, ám az arca furcsa grimaszba rándult.

– Jó napot kívánok, igazgató úr – köszönt Mikola reszkető hangon, miközben haragosan pislogott. – Nagyon örülök, Anatolij Fedorovics. Kérem szépen, köszönöm, jó napot, Anatolij Fedorovics. Elnézést kérek, bocsánat, minden jót kívánok...

Az igazgató riadtan kérdezte:

– Mi van veled? Hová lett az arcod?

Mikola a tükörhöz rohant, belenézett, és szörnyülködve kiáltott fel...

I. Onyi nyomán

Hány „én”-je van Mikolának? Melyik közülük az igazi? Kivel volt a fiú udvarias, és kivel durva? Segítsetek Mikolának, hogy megtalálja

az arcát! Fejezd be az elbeszélést!

Adj tanácsot Mikolának, hogy miként kellene megváltoznia. Ezt megteheted levélben is.

Olvassátok fel az elbeszélést úgy, hogy egymás között felosztjátok a szerepeket!

ÜGYELJ A JÓ NEVEDRE!

A kutatók azt állítják, hogy az embereket hosszú ideig csak a nevük különböztette meg egymástól. Az ősközösségi társadalomban úgy tartották, hogy az ember azonos a nevével. Amikor valaki meghalt, akkor magával vitte a nevét is. De nem jutott mindenkinek név. Vannak legendák, amelyek arról szólnak, hogy miként vadásztak egyes Új-Guinea-i törzsek tagjai a nevekre. Mielőtt megölték volna áldozatukat, kikérdezték a nevéről, hogy az életével együtt a nevét is elvegyék tőle. Nem volt szabad hangosan kiejteni annak az embernek a nevét, aki valamikor azt viselte, nehogy bajt zúdítsanak magukra.

A pogány időkben a névvel együtt adták tovább az élet, a hit és a lakóhely egyes jegyeit. Például ilyen neveket adtak a régiek: Csizmadia, ami a foglalkozást jelölte vagy a társadalomban elfoglalt helyet, mint Király, Katona. Nagyon sok vezetéknév származik halak, madarak, vadak, rovarok elnevezéséből (*Csuka, Szúnyog, Sas*).

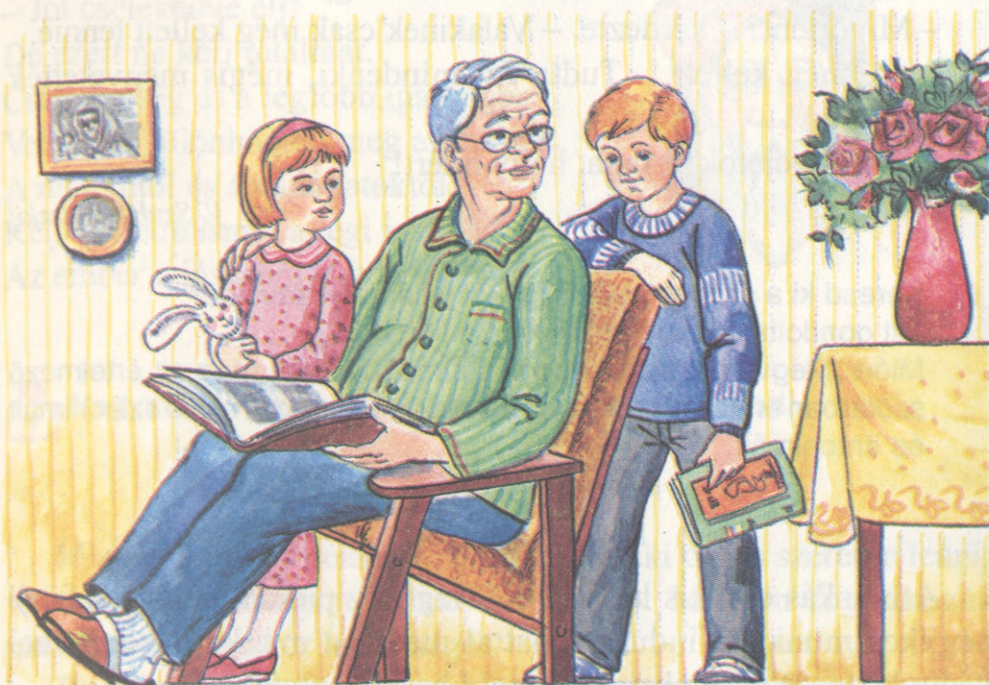
A Kijevi Rusz idején a fejedelmek tiszteletet parancsoló neveket adtak gyermekeinek *-szlav, -mir, -volod, -polk, -zar és miszl* végződéssel: Jaroszlav, Volodimir, Jaropolk, Vszevolod, Szvitozar, Dobromiszl. Ezekben a nevekben tükröződtek az olyan fejedelmieknek tartott tulajdonságok, mint a becsület, méltóság, szentség.

Ukrajnában az ősök nagyon vigyáztak jó nevükre, nehogy foltot ejtsenek a család becsületén valamilyen rossz cselekedettel. **Az embert jó neve élteni tovább halála után is – tartják ma is.**

Magyarázzátok meg az utolsó bekezdés értelmét! Nevezz meg olyan régen élt embereket, akiknek ma is jól cseng a nevük! Szerinted ez miről tanúskodik?

Próbáld meg kideríteni osztálytársaid nevének eredetét! Milyen vezetéknévű tanulóból van legtöbb az osztályban? Milyen nevek vannak leginkább elterjedve, és melyek fordulnak elő ritkán?

AZ EMBERI TULAJDONSÁGOK

MEGVETÉS

Ház épült a sivatagban. Az építők már kiásták az árkot az alapnak és a gödröt a kazánnak. A majdani ház közepén egy fa nőtt. Virágzó meggyfa. Mindenki tudta, hogy a növény napjai meg vannak számlálva. Már húzták fel a falakat, a fát ki kellett volna vágni, de ezt senki nem akarta megtenni.

Erre valaki azt mondja:

– Vágja csak ki Fegyko...

Fegyko haragos ábrázatú, kérges szívű, hallgatag férfi volt. Két éve otthagya a feleségét három gyermekkel, s azóta egyszer sem látogatta meg őket.

Fegyko meghallotta a nevét, és megkérdezte az építésvezetőt:

– Mennyit fizettek, ha kivágom a meggyfát?

Mikor hozzálátott a vágáshoz, mindenki otthagya az építkezés

területét, mintha hirtelen másutt, az épülő falaktól távol akadt volna sürgős dolga.

A fa kivágása után mindenki kerülte Fegykót.

– Mi történt? – kérdezte. – Valakinek csak meg kellett tennie.

Igen, meg kellett... Tudta ezt mindenki, mégis megvetették Fegykót.

Gondolkodjatok el rajta, hogy miért!

V. Szuhomlinszkij

Keresd ki a szövegből a Fegykót jellemző szavakat!

Mit gondoltak az emberek róla? Miért?

Miért „Megvetés” az elbeszélés címe? Keresd meg az értelmező szótárban ennek a szónak a jelentését. Válaszd ki a szó szinonimáit és antonimáit.

KÖZÖNY

A munkás egy kis házban él. Még alig pirkad, amikor hajnali négykor munkába indul. Vonattal utazik a munkahelyére, ahol végigdolgozza a munkanapot, majd hazavonatozik.

Este tizenegy óra van. A munkás házatól nem messze, egy padon három tizenéves fiú ül. Egyikük táskarádiót szorongat. Teljes erővel bömböl belőle a zene.

A munkás odamegy hozzájuk, és így szól:

– Fiúk, nem lehetne egy kicsit csendesebben, nem tudok aludni.

Azok nevetnek, s egyikük azt mondja:

– Mi a saját házunk előtt ülünk.

A munkás lemondóan legyint, majd hazaindul.

– Barbárok vagytok – vetette még oda a fiúknak.

És igaza volt. Aki nem hajlandó megérteni, hogy rajta kívül mások is léteznek, az rosszabb a barbároknál.

V. Szuhomlinszkij

Játsszátok el ezt a jelenetet! Játék közben váltsatok szerepet!

Szérinted alakulhatott volna-e másként a helyzet?

Jellemezd a fiúk viselkedését!

AZ EMBER A JÓSÁGNÁL KEZDŐDIK

Egy bölcs mondta egyszer:

–Jót cselekedve élj!

De ezért ne kérj jutalmat.

Csak a jóság és a legfőbb igazságba

Vetett hit különbözteti meg az embert

A majomtól és a vadállatoktól.

Keljen életre ismét a régi igazság:

Az ember a jóságnál kezdődik!

L. Zabasta

Magyarázd meg, hogyan értelmezed az utolsó sort!

SIKER

Minden ember törekszik valamire. Valaki orvos szeretne lenni, valaki bankár, megint valaki élsportoló. Minden foglalkozás magában rejti a siker lehetőségét.

De bármilyen siker csak munkával, kereséssel, odaadással érhető el.

A kijevei líceumi diák, Dmitro Panov megnyerte a nemzetközi

kémia-olimpiát, s ezért felvételi vizsgák nélkül mehetett az egyetemre.

Amennyire emlékszem – meséli Dmitro –, a kémia már az alsó tagozatos osztályokban is érdekelt...

Tartsatok tanórát, amelyen bemutatjátok kedvenc foglalatosságokat! Hozzatok magatokkal például a bélyegalbumotokat, rajzfüzeteket, kézimunkáitokat, egyéb gyűjteményeket, versenyeken kapott okleveleiteket!

Ismertesd a terveidet, és mondd el, hogyan szeretnéd megvalósítani azokat!

Készíts programot „Sikertörténet” címmel! Próbáld meg végigkövetni olyan emberek élettörténetét, akik saját szakmájukban a legsikeresebbek lettek!

Jegyezd meg!

Ha csak álmodozol, semmire nem jutsz.

Végig kell vinned, amit elterveztl.

Csak úgy lehetsz sikeres, ha állhatatos vagy.

A MI ANDRIJ SEVCSENKÓNK

Ahhoz, hogy valaki sportcsillag lehessen, sok mindenről le kell mondania. Nemhiába övezi az ilyen embert mély tisztelet. Ez a mi hősről is elmondható.

Andrij Sevcsenko – bátran állítható – Ukrajna jelképe. Olaszországban, ahol dolgozik (igen, keményen dolgozik), a helyiek olyan nagy szeretettel veszik körül, mintha közöttük született volna, mondjuk, Milánóban. Ugyanakkor a labdarúgó neve mellé az olaszok mindig odaillesztik a „Kijev”, a „Dinamo”, az „Ukrajna” szavakat. Ezeket átveszi azután az egész futballkedvelő világ.

Andrij Sevcsenko 27 évesen Ukrajna bajnoka lett, megnyerte az olasz felső ligás labdarúgó-bajnokságot, az ukrán nemzeti válogatott kapitányává választották, játszott a világválogatottban, megnyerte a Bajnokcsapatok Európai Ligájának kupáját, megkapta az „Ukrajna érdemes labdarúgó sportmestere” címet és a vele járó 1. számú igazolást.

Andrij Kijevtől 120 kilométerre született a Jahotini járás Dvirkivcsina nevű falujában.

A labdát már szülőfalujában szívesen kergette, ám amikor szülei Kijev Obolony kerületébe költöztek, a fiú még komolyabban kezdett foglalkozni a labdarúgással. Az idő tájt a kijevi Dinamo diktálta a divatot az európai futballban, s az akkori labdarúgóláz végleg magával ragadta az ifjú Andrijt.

Olekszandr Spakov, a Dinamo labdarúgó-iskolájának edzője hamar felfedezte a vékony, visszahúzódó fiúcska nem mindennapi tehetségét. Igaz, nem volt nehéz dolga, mert csak észre kellett vennie, milyen mesterien kezeli Andrij a labdát az edzéseken. Azonnal tudta, hogy a fiú útja a labdarúgáson át vezet a sikerhez.

Obolony városrész igencsak messze esik Nivki kerulettől, ahol a Dinamo sportiskolája van. Ennek ellenére Andrij soha nem mulasztott el egyetlen edzést sem. Edzője középfedezetből csatárrá léptette elő, s azóta Andrij Sevcsenko személyében egy rendkívüli labdarúgó egyéniség kezdte el sportpályafutását. Nem titok, hogy a labdarúgó iskolai előmenetele nem volt olyan ragyogó, mint játéka a pályán, jóllehet lelkiismeretesen tanult. Ezen nem is kell csodálkozni, hiszen meglehetősen bonyolult feladat összeegyeztetni a mai labdarúgók szakmai felkészítését az iskolai tanulással. Azonban mind a tanárok, mind az osztálytársak egybehangzóan állítják: Andrij közlékeny, barátságos és mindig segítőkész tanuló volt. Azt is mondják, hogy

amikor hosszabb szünetek voltak a mérkőzések között, akkor egyes tantárgyakból rögtön jelentősen javultak az osztályzatai.

Sevcsenkót nem csak ukrán edzők csalogatták saját klubjukhoz. Andrij azonban eltökölte, hogy a Dinamót nem hagyja el. Pedig akkortájt igen sok tehetséges játékos volt a tartalékos keretben, s úgy tűnt, Andrijnak is sokáig kell még ülnie a kispadon. Ám edzője nem tévedett, amikor komoly feladatokat bízott rá, hiszen a játéka azonnal elnyerte a legkifinomultabb ízlésű futballrajongók tetszését is. Valerij Lobanovszkij edző vezérszerepet osztott Sevcsenkóra, amikor ismét átvette a Dinamo irányítását.

Egyszer a híres edző valahogy szóba hozta Andrij előtt, hogy az életben a labdarúgáson kívül más vonzó dolgok is léteznek. Az ifjú futballista, aki akkor már jól keresett, lakása, kocsija és nem kevés pénze volt, valahogy így válaszolt: „Nem érdekel a talmi csillogás, a gazdagság, semmi ilyesmi. Pedig majd' mindenkit vonzanak ezek a dolgok. Sok minden múlik a nevelésen (a szüleimen, és magán, Valerij Vasziljovics), ezért számomra semmi nem létezik a világon, ami a futballt pótolni tudná!”

Magunk is tanúi vagyunk annak, hogy ez tényleg így van. Ezért

tisztelik ma oly sokan Andrijt, a mi csodálatos labdarúgónkat, a futballvilág csúcsainak meghódítóját. Szeretik emberségéért, jószágáért, hálás magatartásáért.

Ebben az évben megvalósult Andrij álma. Szabadsága alatt elhozta Kijevbe az Európai Bajnokcsapatok Ligájának kupáját, hogy megmutathassa honfitársainak, akik ma csak álmodni tudnak arról, hogy a mi labdarúgó klubjaink is olyan sikeresek legyenek, mint Andrij Sevcsenko mostani csapata.

A Veszolocska gyermekfolyóirat nyomán

Írd ki a szövegből Andrij jellemének azokat a vonásait, amelyek őt a világsikerhez segítették!

Bizonyítsd be, hogy Andrij állhatatos, fegyelmezett, lelkiismeretes!

Mondd el, hogy viszonyultak hozzá osztálytársai!

Hogyan érhető el a siker? Mi szükséges ehhez?

Mesélj olyan sikeres emberekről, akiket ismersz!

Állítsatok össze kollektív portrét egy képzeletbeli kortársatokról minden olyan tulajdonságokkal felruházva őt, amelyek a sikerességhez kellenek!

Olvasd el az Akárki nevű kisfiúról szóló mesét, akiből semmi nem lett! Miért történt ez így?

Mit kellett volna tennie a mese hősének, hogy sikeres legyen?

MESE A KISFIÚRÓL, AKIT AKÁRKINEK HÍVTAK

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy kisfiú, akit Akárkinek hívtak.

Akárkinek mindegy volt, hogy reggel mikor kelt. Ímmel-ámmal mosakodott, csak hogy rá ne szóljanak. Mindegy volt neki, hogy mikor reggelizik, mindegy, hogy hova megy, kivel játszik, míg meg nem unja. Hazafelé menet gondolatai kuszán kalandoztak.

Egyszer megkérdezték Akárkit: „Mi leszel, ha nagy leszel?” Vonakodva válaszolta: „Nekem mindegy. Valami csak leszek.”

Így cseperedett Akárki. Felnőtt, de semmi nem lett belőle. El is nevezték Senkinek. Nem emlékeztet-e benneteket ez a kisfiú valakire?

V. Sztrutinszkij

Írjatok mesét egy olyan kisfiúról, aki felcseperedve sikeres lett!
Írjátok egy plakátra a meséteket, és függesszétek ki az osztályban!

AZ EMBERISÉG TALÁLMAI

Olyan tárgyak vesznek bennünket körül, amelyeket úgy használunk nap mint nap, hogy el sem gondolkodunk azon, honnan kerültek elő, ki találta fel őket, vagy mennyire könnyítik meg az életünket.

Nézd meg a találmányokat a könyv 4. előzékén. Mi lepett meg abból, amit láttál?

Írd ki azokat a találmányokat, amelyeket használsz!

Még a szokványos iskolai hátitáskában vagy hátizsákban is sok találmány felfedezhető.

Vajon mi a legfontosabb kellék a hátizsákban? Természetesen a könyvek. Az első ismert nyomtatott könyvet 704 előtt készítették Koreában. A papír Kínában jelent meg a II. században. Az első földrajzi atlaszt 150-ben készítette egy ókori görög tudós, Klaudiusz Ptolomeusz.

A könyveket könyvtárból kölcsönözzük. De vajon tudod-e, hogy az első gyermekkönyvtárat 200 évvel ezelőtt alapították? Mégpedig 1803-ban nyitotta meg Salisburyben (USA) Khaleb Bingham könyvkereskedő. Állománya 150 kötetből állt, amelyeket a 9–16 éves korú gyermekek olvashatták.

A nyelvtanfüzetben gyakran írunk felkiáltójelet, a matematikában pedig egyenlőségjelet. A felkiáltójelet 1555 óta használják, míg az egyenlőségjelet 1557-től. A hátitáska alján lapul a gyurma, mit sem sejtve arról, hogy hány iskolás gondol hálával rá. A gyurmát 1897-ben találta fel az angol William Zerboot művésztanár azért, hogy a tanítványai ne piszkítsák be a kezüket az agyaggal szoborkészítés közben.

És ott van a tornacipő alakú tolltartó. A mai formájú tornacipők 1949-ben jelentek meg Németországban. A tolltartóból a találmányok közé kívánczik a golyóstoll. Ezt az írószerszámot egy

magyar újságíró, Bíró László találta fel 1938-ban. A golyóstoll gyártása 1944-ben kezdődött Angliában.

Érdekes elfoglaltság a találmányok történetének kutatása

Készítsetek az osztályban albumot, amelybe érdekes történeteket jegyezhetek be!

Íme egy ilyen történet.

Fejtsétek meg a találós kérdést! Nincs lába, de jár, foka van, de nem balta. Sejtitek már, mi az? Eltaláltatok, a közönséges varrótűről van szó.

Nyilván közületek is sokan látták a „Jégkorszak” című rajzfilmet. Menjünk vissza abba a korba. Akkor bolygónkon még ősemberek, az úgynevezett neandervölgyiek éltek. Hogy meg ne fagyjanak a hidegben, feltalálták a ruhát. Ez úgy történhetett, hogy közülük valaki állatbőrbe burkolózott. Így kényelmesen tudott ugyan ülni, de vadászni már nem mehetett, mert az állatbőr folyton lecsúszott róla. A nők valamelyikének eszébe jutott, hogy összeköt két bőrdarabot. Egy szűrőszerszámmal széleinél kilyukasztotta a bőroket, s az így keletkezett réseken keskeny bőrcsíkot fűzött át, amivel megkötötte, mintegy összevarrta az első ruhát. Ez a lyukasztó volt a tű őse.

Később bolygónkon megjelentek a kromanyoni ősemberek, akik halcsontokból készítettek lyukasztókat, sőt fokkal rendelkező tűket. Ez időszámításunk előtt körülbelül 40–13 ezer évvel történhetett. Képzeljetek el egy nagy halcsontot, amelynek tompa végén lyukat ütöttek.

Természetesen az ilyen tűk gyakran eltörtek. Az ezüst felfedezése után ebből a fémből készítették a tűket. Azonban a varrónők csak az acél feltalálásával (XIV. század) jutottak szilárd, megbízható és könnyen használható tűkhöz. Azóta sok idő eltelt, és sok okos varrógépet szerkesztettek, a tűt azonban ma sem nélkülözheti az ember.

Egyszer a kincsvadászok egy elsüllyedt hajó belsejéből faládikót hoztak felszínre. Ám óriási volt a csalódásuk, amikor kincsek helyett több ezer tűt találtak benne, amelyeket a tengerészek a vitorlák foltozásához használtak. Ha azonban a kincsvadászok egy kicsit is elgondolkodtak volna, akkor rájönnek, hogy a tű is igazi kincs, amellyel az ősember ajándékozott meg bennünket. A tű élmunkás, mert sok embert öltöztet. A tű művész, mert gyönyörű hímzések, varrottasok készülnek vele. A tű gyógyító, még akkor is, ha az injekció egy kicsit fájdalmas, mert betegségektől óv meg bennünket. A tű zenész is, hiszen még emlékszünk a hagyományos gramfonokra és lemezjátszókra. A tű csak méretét tekintve kis találmány, hiszen rengeteg nagy alkotás van mögötte. Ha valaki ezek után is kételkedik a tű nagyszerűségében, próbálja csak tű nélkül felvarrni ruhájának leszakadt gombját.

A Barvinok gyermekfolyóirat nyomán

Ceruzával a kezekben olvasd a szöveget! Jelöld meg „+” jellel azokat a helyeket, ahol ismerős információval találkozol! Jelöld „-” jellel az ismeretlen részeket, és írd is ki őket! Mi újat tudtál meg?

Alkossatok csoportokat! Minden csoport válasszon magának egy találmányt, és nézzon utána a történetének kézikönyvekben, lexikonokban, majd mutassa be összeállítását az osztálynak, a barátoknak és a szülőknek!

VISELKEDÉS AZ EMBEREK KÖZÖTT

Az álmok, tervek megvalósítását, s azt, hogy valakiből megbecsült ember legyen, akadályozhatja kulturálatlan viselkedése, neveletlen magatartása másokkal szemben.

Fontos, hogy már kicsi kortól, kényszer és figyelmeztetés nélkül betartsd az elfogadott viselkedési normákat!

Az évszázadokkal ezelőtt élt ismert angol filozófus, John Lock (1632–1704) azt állította a gyermekkorban belénk oltott mértéktudásról, vagyis az „arany középutról”, hogy a neveletlen embernél a bátorság durvasággá, a tanultság szörszálhasogató pedantériává, az egyszerűség faragatlansággá, a jólelkőség hízelkedéssé fajul.

A jólneveltség megnyitja előttünk – ahogy mondani szokás – az ajtókat és a szíveket, megóv a szószátyárkodástól és hallgatagságtól a társaságban, nem engedi, hogy megalkuvók legyünk, s azt sem, hogy csomót keressünk a kákán is, vagy hogy semmiségekkel zaklassunk másokat, vagy szűkösen mérjük hálánkat és elismerésünket.

A jól nevelt ember, ha segítséget vagy valamilyen szolgálatot fogad el valakitől, figyelmességgel és hálával fizet a másiknak, vagy szükség esetén, tisztelete jeléül, törődéssel.

Úgy tartják, a jól nevelt embert arról lehet megismerni, hogy miként tudja meghallgatni a másikat. A partner félbeszakítás nélküli végighallgatása, még egyet nem értés esetén is, a tapintat legfőbb jele. A *tapintat* szó egyébként a „tapintás” szóból származik. A tapintat ott kezdődik, hogy egyik ember figyelembe veszi a másik hangulatát, lelkiállapotát, azaz olyan érzéssel viszonyul hozzá, mintha tényleg megtapintotta volna.

Az érintkezési szabályok megsértése, a mások iránti tisztelet elhanyagolása konfliktusokhoz, csalódásokhoz vezet, elveszi az ember tanulási és munkakedvét, egyszóval: sikertelenségre ítél.

A jól nevelt ember természetesen tapintatos, kerüli a kellemetlen helyzeteket. Ha konkrét helyzetekben tudja, miként kell viselkednie, akkor ez azért van, mert a tapintat segíti abban, hogy a másik ember

helyébe képzelje magát. A tapintatos ember szerényen, barátságosan viselkedik, soha nem beképzelt és megvető másokkal szemben.

Tanuljunk meg tehát jól neveltnek lenni.

Keresd ki a szövegből a jólneveltségre utaló részeket! Nevezd meg a jól nevelt ember tulajdonságainak ellentétét (például *szerény* – *beképzelt*)!

Bizonyítsd be, hogy a jól nevelt embert arról lehet megismerni, miként hallgatja meg a másikat!

Fejezd be a következő gondolatot: „Az udvarias ember...”.

VISELKEDJ MÉLTÓSÁGTELJESEN!

Sokak életében előfordul, hogy lakóhelyet, s ezzel együtt iskolát kell változtatniuk, amikor más városba vagy faluba költöznek. Ott új közösségben találják magukat.

A kisfiúk és kislányok néha nehezen, feszültséggel viselik az ilyen helyzeteket, mert nehezen tudják elhagyni megszokott környezetüket.

Olykor az új osztálytársak ahelyett, hogy segítenének, akadályokat gördítenek a beilleszkedés elé:

- senki nem akar a jövevény mellé ülni;
- összesúgnak a háta mögött;
- megjegyzéseket tesznek rá, nem veszik be a csapatba, amikor játszanak vagy közös dolgokat beszélnek meg.

Mit tanácsolnál annak az osztálynak, amelybe új tanuló érkezett?

Ha a te osztályodban is van a településekre költözött új tanuló, akkor kérdezd meg őt első benyomásairól az új közösséget illetően. Olvasd el és egészítsd ki az új tanulónak szóló tanácsokat:

- ne vedd a szívedre, ha barátságtalanul fogadtak;
- ne felelj a sértésre sértéssel;
- Jegyezd meg: az iskolai problémák sajátságos felkészülést jelentenek az életre. Az iskola befejezése után ugyanis még többször kerülsz az újonc szerepébe. Gondolj csak az egyetemre, főiskolára, hadseregbe, munkahelyre. Ezért ne veszítsd el az önmagadba vetett hited.

ÉRDEMES-E BECSÜLETESNEK LENNI?

„Ügyeskedés nélkül nem jutsz egyről a kettőre” vagy „Kaparj kurta, neked is jut” – hallható lépten-nyomon. Ugyanakkor azokra az emberekre, akik ilyen elvek szerint élnek, sötét árnyként vetül a gyanú, hogy nem tiszta a lelkiismeretük.

A rosszat cselekvőknek az alábbi következményekkel kell számolniuk:

- szokásukká válik a rossz ügyek szolgálata;
- elferdül a világnézetük, mert az önigazolási törekvések következtében megszűnik a jó és a rossz megkülönböztetése;
- előbb-utóbb lakolniuk, azaz szenvedniük kell cselekedeteikért.

Az igazságszerető ember hallgat lelkiismeretének szavára. Amikor jót cselekszik, valódi boldogságot érez.

Az igazság ugyancsak különböző lehet. A legfőbb igazság az, amikor az ember igazat mond, amikor igyekszik másokkal jót tenni. Önző igazságról kell beszélni, amikor valaki úgy mond igazat, hogy abból neki legyen haszna, dicsősége, gazdagsága, sikere. Előfordul, hogy az igazmondással ártani akarnak másnak, vagy saját szenvedésüket igyekeznek enyhíteni.

A valódi igazságosság feltételezi a másik iránti tapintatot, a fájdalomkózosítás kerülését.

Amikor valaki arra vetemedik, hogy becsapja a másikat, a környezetében lévők megérzik ezt, és lelkiileg elzárkóznak az ilyen embertől. Miért történik ez így? A hazugság gyakran a kötelesség

teljesítése alóli kibúvásban gyökerezik. Azután a hazug ember igyekszik igazolni saját hazugságát, tudata beszűkül, a hazug ember elkezd hazugot látni másokban is, meggyanúsítja őket, hiányosságok után kutakodik náluk.

Hogy igazmondásra neveljük magunkat, el kell kerülnünk az azt romboló dolgokat. Mi rombolja az igazmondást? Mindenekelőtt a veszekedés és a harag. A veszekedő ember önmagát akarja igazolni. A haragvó nem képes pozitív módon elfogadni a másikat.

Mire számíthat az őszinte (igazságos) ember?

Mi vár a hazug emberre?

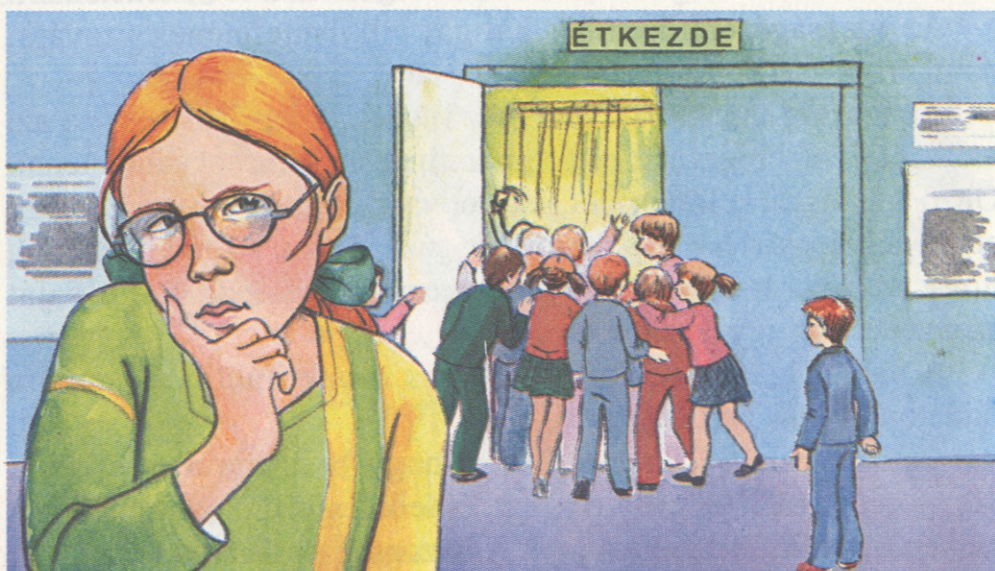
A szöveg alapján gondolkodj el azon, mi rombolja az igazságot!
Vesd papírra gondolataidat!

Felelj a címben megfogalmazott kérdésre!

A KULTÚRÁRÓL KÖZELEBBRŐL

...Kicsengettek. Véget ért az első óra. Az osztály kitódult a folyosóra. A tanulók, mint mindig, most is csapatostul mennek az étkezdébe tejet és gyümölcsöt inni. Az ajtó előtt nagy tülekedés támad. Se ki, se be, mert mindenki egyszerre akar benyomulni a terembe.

Végre egy okosabb gyerek kinyitotta a másik ajtószárnyat is.

Mindenki bejutott. Ma azonban csak tej kapható az iskolai étkezdében, ami egyeseknek nincs igazán ínyére. Ezek hangosan méltatlankodnak: „Hová lett a gyümölcslevem? Panaszt teszek!”

Ettől függetlenül elveszik a mézes kekszet és a tejet, amit nem szeretnek. Az eredmény az, hogy a fehér folyadék a padlón vagy – rosszabb esetben – az osztálytársak ruháján landol. A mézes keksszel pedig egymást dobálják. Van olyan gyerek, aki a tejes dobozt még véletlenül sem dobja a szeméttartóba, hanem inkább mellé hajítja, jöllehet szorosan mellette áll.

Hív a csengő az órára. Megkönnyebbülten lélegeznek fel a szakácsok, a tanárok, nem különben a takarítónők. De nem sokáig. A következő szünetben ugyanis jön a másik osztály, s megismétlődik az iménti „tejvívás”...

Vitassátok meg az imént leírt helyzetet! Gondolkodjatok el azon, hogy miként lehetne változtatni rajta! Mit lehetne tanácsolni a gyerekeknek annak érdekében, hogy el lehessen mondani: milyen kulturáltak, tapintatosak és jól neveltek ezek az iskolások!

A VENDÉGLÁTÁS SZABÁLYAI

Vendégségbe az emberek azért mennek, hogy kellemesen töltsék el az időt. Erről a vendéglátóknak kell gondoskodniuk. Ha vendégeket vártok, akkor ehhez fel kell készülnötök:

- ki kell takarítanotok;
- ki kell öltöznötök;
- figyelmeseknek és udvariasaknak kell lennetek minden vendéghez;
- ki kell találnotok, hogy mivel kínáljátok a vendégeket, mivel töltsék el az időt.

KACOR ÚR TÖRTÉNETE

arról, hogy miként kell fogadni a vendégeket, hogyan kell viselkedni az asztalnál és általában az életben

Csizmás Kandúr már elhagyni készült a színpadot. Vele szemben nyugodtan jön Kacor úr valamiféle papírokkal a mancsában, fényes,

vörös, bő gatyában és varrottas ingben. Csizmás Kandúr oldalra lépett, udvariasan utat engedve Kacor úrnak a színpad felé. Kacor megveregette a vállát, majd elismerően kezét szorított vele.

– El vagyok bővölve, le vagyok nyűgözve, nem szégyellem hangosan kijelenteni. Folytatni szeretném a témát, ha megengedi – mondta Kacor.

Csizmás Kandúr nem tiltakozott. Kacor úr mélyen meghajolva szorította továbbra is melléhez a papírokat, majd belekezdett beszédébe:

– A mi falunk, Nagyderelyés, mint mindenki tudja, a jólneveltség és vendéglátás mintaképe. Mi, nagyderelyésiek és Kacorok, tudjuk, mi a vendéglátás módja. Ami a finom ételeket illeti, jómagam a vendégeknek szalonnás krumplit vagy szalonnás kenyeret javasolnék. De tudnék még ugyanilyen nyalánkságokat sorolni.

Kacor úr benyúlt az inge alá, kör alakú szemüveget vett elő, felhelyezte az orrára, majd szétrakta a magával hozott papírokat, és elkezdte:

– Javaslataim a vendégekre vonatkozóan. Annál jobb, minél kevesebb vendéget hívunk meg, lehetőleg egynél nem többet. De még egy is sok.

Valaki hangosan tapsolt a teremben. Tapsifüles csapkodta össze a tapancsait. Könyökével Micimackót bökdösve kiabálta:

– Helyes, helyes! Márványtáblába vésetem a szavaidat, és lakásom bejárata mellé szögezem!

– Helytelen – tette hozzá halkán Micimackó. – Ha rólad lenne szó, helyes lenne, s akkor ennek a teremnek a közepén kellene elhelyezni a táblát.

– De miért nem a vendégek elé?! – kérdezte a nyúl. – Bár... A vendégeket én hívom... Vagy mégsem? – jött zavarba Tapsifüles.

Ekkor vékonyka hangján Hüvelyk Matyi próbált hozzászólni. De mivel senki nem értette a szavát, a színpadhoz rohant, ahol Kacor úr, aki időközben kényelembe helyezte magát, segítőkészen nyújtotta felé a mikrofont. Ekkor már mindenki hallhatta a teremben:

– Én a magam részéről a virágot szeretem!

Erre Pinokkió a következőket kiabálta be:

– Nem tudom, ki hogy van vele, de én egyáltalán nem ellenzem, ha csokoládéval kínálnak! Ha valakinek ez nem lenne ínyére, adja nekem az adagját, majd én elbánok vele.

Pinokkió szavai heves vitát váltottak ki a közönség soraiban. A hallgatóság tagjai egymást túllicitálva sorolták, hogy ők mit szeretnének enni vagy kapni a vendégségben. Kacor úr zavartan várt, s a tarkóját vakargatta tanácstalanságában. Végül támadt egy ötlete, magasba emelte a jobb mancsát, jelezve, hogy csendet kér.

– Akkor írjuk a táblára azt, hogy aki vendégül akar látni valakit, olyasmivel kínálja vendégét, amit az szeret, s ne azzal, amit ő maga kívánna. Szigorú tilalmat kell kimondani a szükségtelen dolgokra, mert velük már tele van a padlás. Ha nem így cselekszünk, barátok nélkül maradhatunk.

A javaslat nagy tetszést aratott, hatalmas ovációban részesítették Kacort. Ő maga nyugodtan lesétált az emelvényről, büszkén végigment a széksorok között, lelkesen szorongatva a feléje mindenfelől elismerően nyújtott mancsokat.

A vendégszerető Csizmás Kandúr rögvest meghívta falujába nyaralni a Nindzsa Teknőcöket. Egyúttal felajánlotta nekik, hogy kardjukkal lekaszállhatják a réten a szénát. Igaz, figyelmeztette őket, hogy a pizzát nekik maguknak kell hozniuk.

Ezután Kacor felment a színpadra, szemrehányón Tapsifülesre pillantott, majd így folytatta:

– Ha a vendégek mégis megérkeznének, s ez ellen már nincs mit tenni, akkor sem kell elsietnetek a kínálgatást. – Tapsifülesre tekintett, de az mancsát a szájára szorítva hallgatott. – Nem kell traktálnotok, mert lehet, hogy a vendégek egyáltalán nem kívánnak enni, csak beszélgetni szeretnének. Ha a kínálást végképp nem tudjátok elkerülni, akkor jól nézzétek meg, hogy mit és hogyan csinálnak a vendégek: ha szappannal mostak kezet, akkor cukor nélkül szolgáljátok fel nekik a teát. Ha a cukrot a tálcán felejtettétek volna, úgy arra ügyeljete, hogy szappan nélkül mossanak kezet. Különben semmin nem tudtok takarékoskodni. Remélem, mindenki megértette.

Kacor úr a szemüvege fölött szúrós tekintettel végigpásztázta a termet. Mindenki megértette – nyugtázta elégedetten.

– Most nézzük, mit kell tennetek, ha ti készültök vendégségbe. Mindenekelőtt ezt jeleznetek kell a házigazdának. Ha már korábban meghívott benneteket, akkor emlékeztessétek őt erre, hangsúlyozva, hogy mindenképp eleget teszte az invitálásnak, ahogy ígértétek...

Münchhausen báró hangosan helyeselt a teremről: „Igaza van, igaza van a szónoknak... Én magam is jobb' szeretem, ha barátaim előre figyelmeztetnek jövetelükről. Addig kitalálhatok valami kedvükre valót. Ha nem mást, akkor egy jó történetet”.

Kacor úr a közbeszólástól némileg elbizonytalanodott, mert nem egészen erre gondolt. Azonban igen hamar erőt vett magán, és folytatta a felolvasást:

– Hm... Vendégségbe legjobb meghatározott napokon járni. Például a kandúroknak halas napokon. Apropó, hal. Vendégségben nagyon fontos a helyes viselkedés, különben máskor nem hívnak meg.

Csizmás Kandúr ettől olyan elégedetten vigyorgott, mintha hájjal kengették volna. A szónok azonban ekkor tért át előadásának legérdekesebb részére:

– Amikor halas asztalhoz ültetnek benneteket, a következőképpen kell eljárni: nem vesztek kést a jobb és villát a bal kezetekbe. A hálnak teljesen mindegy. Enélkül is könnyen megtalálja az utat a szánkba. Olyannyira így van, hogy evőeszközök nélkül is jó sokat megehetünk belőle, hogy otthon már ne kelljen a vacsorával bíbelődni.

Csizmás Kandúr, a viselkedéstan jeles tudósa, megrökönyödésében majdnem leesett a székéről, mert ilyen badarságot még nem hallott. Elővette zsebéből a noteszt, és szorgalmasan jegyzetelt valamit. Kacor úr, látva az elismert szakember érdeklődését, még nagyobb lelkesedéssel folytatta:

– A szalvétát feltétlenül csomózzátok hátul a nyakatokra, mert a szalvéta igen fontos dolog. Ha ugyanis egy darab étel kiesik a szátokból, akkor a szalvéta felfogja azt, és nem vész kárba. A padlóról nem ajánlatos felszedni az elpotyogott étket, mert gyomorfertőzést kaphattok. A gyógykezelés pedig, mint tudjátok, sok kiadással, fölösleges pénzkidobással jár. Ha, teszem azt, megérkeztetek a vendégségbe, s a házigazda azt mondja, nem érkezett halat fogni, ezért zöldségsalátát készített számotokra. Pfuj, pfuj – utálkozott Csizmás Kandúr. – Ilyenkor a háziak tudtára kell adni, hogy élelmiszerbolt is van a világon, ahol a macskáknak való finom tejet, tejfelt vagy joghurtot lehet vásárolni. Emlékeztessétek őket, hogy csak akkor hívjának vendégeket, ha már bevásároltak. Ezt nektek is érdemes eszetekbe vésnetek. Hogy ne kerüljetek ilyen kellemetlen helyzetbe, igyekezzetek olyan ételekkel várni

vendégeiteket, amelyeket azok szeretnek. Így elkerülhetitek az élelmiszerüzletbe való fölösleges rohangálást.

Kacor úr megállt az olvasásban, hogy kissé kifújja magát, s közben körbetekintett a termen. Tom, aki Jerry mellett ült az első sorban, lelkesen bólogatott, s hüvelyk- és mutatóujjából formázott „oké”-t mutatott Kacornak.

– De vehetjük, példának okáért, az ajándékozást is, ami ugyancsak kényes kérdés – olvasta tovább az előadó. – Úgy gondolom, hogy a parlamentnek törvényt kellene elfogadnia az ajándékozásról ezzel a szöveggel: „Egymásnak csak a háztartásban felhasználható dolgok ajándékozhatók, kerülni kell a virág, cukorka, csokoládé és egyéb nyalánkságok másokra való tukmálását...”.

G. Volodimirszka

Írd ki a szövegből Kacor úrnak a vendégfogadásra és a vendégségben való viselkedésre vonatkozó tanácsait! Beszeld meg ezeket szüleiddel! A helyénvaló tanácsokat karikázd be ceruzával!

Játsszátok el az osztályban szerepenként a tanmesét! Keressétek ki az alábbi szavak közül azokat, amelyek az emberek erkölcsi tulajdonságait jelölik.

Bátorság	Felelősségtudat
Szerénység	Szívélyesség
Becsületesség	Jószívűség
Irigység	Irgalmasság
Ravaszság	Engedékenység
Tapintatosság	Lustaság
Hazudozás	Állhatatosság

Egészítsétek ki a meghatározott tulajdonságokra vonatkozó állításokat: „Állhatatosságról akkor beszélünk, amikor...”; „A bátor ember...” stb.

A JOGSÉRTÉS RŐL

A „jogsértés” kifejezés két szóból, a „jog”-ból és „sértés”-ből áll. Vagyis itt a jog sérüléséről lesz szó.

A **jog** nem más, mint a viselkedési szabályok törvényekbe foglalt összessége.

Készíts rövid elbeszélést kitalált szereplővel, aki minden cselekedetet megenged magának.

Beszélgétek meg, mi történhet, ha:

- valaki beül egy idegen autóba, hogy megnézze, mi van benne;
- valaki kővel dobálja meg a villamost vagy vonatot;
- valaki falfirkával csúfítja el háza falát;
- valaki örködik, míg társai számítógépes lemezeket lopnak az utcai bódéból.

Telefonterrorizmus

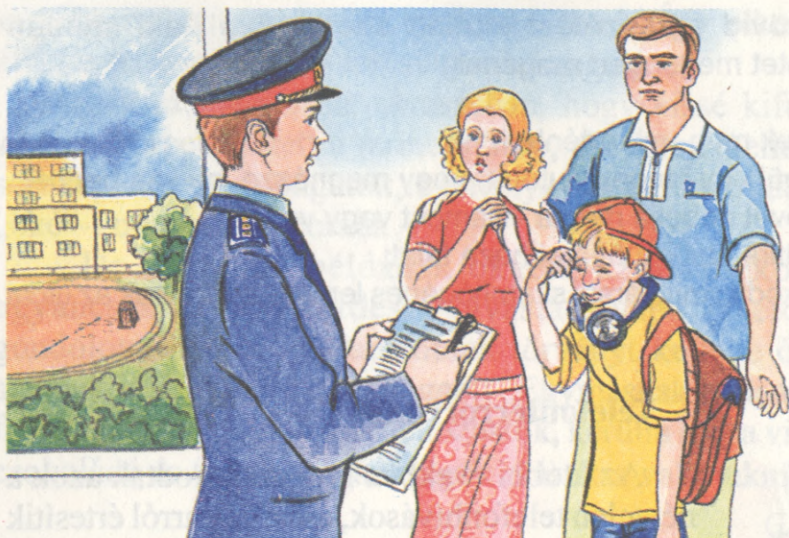

Az utóbbi években megsaporodtak azok a névtelen telefonhívások, amelyek arról értesítik a milíciát, hogy bombát rejtettek el a vasúti pályaudvaron, a filmszínházban vagy az iskolában.

A milícia munkatársai azt állítják ezekről a hamis bejelentésekről, hogy zömmel 4–7. osztályos tanulókat kell keresni mögöttük. Azért, hogy meghiúsítsák a dolgozatírást vagy a szülői értekezletet, könnyelműen feltár- csázzák a 02-es telefonszámot, megteszik a bejelentést, és kereket oldanak az utcai fülkéből. Mondani sem kell, hogy minden ilyen hívás valódiságának ellenőrzése rengeteg embert és technikai eszközt von el az értelmes munkától.

Kiril Sz. tanuló szülei majdnem összeestek a meglepetéstől, amikor betoppantak hozzájuk a nyomozók. Arról értesítették őket, hogy milyen „meglepetést” szerzett nekik „csemetéjük”. Fiuk elváltoztatott hangon arról értesítette a milíciát, hogy iskolájában bombát rejtettek el. Robbanóanyagra nem bukkantak, de két nap múlva megtalálták a jócskán megszeppent Kirilt. Mivel az ifjú „terrorista” kiskorú volt, szüleire 5 ezer hrivnya bírságot róttak ki a hatóságok.

Jól véssétek az eszetekbe, hogy manapság a hang alapján nemcsak a telefonáló nemét, vagyis hogy lány vagy fiú-e az illető, hanem korát, testsúlyát, egészségi állapotát, születési helyét és jellemének sok vonását is meg tudják állapítani.

Beszélgétek meg Kiril viselkedését! Szerintetek mire gondolt, amikor a 02-t tárcsázta. Milyen következményekkel járt a cselekedete maga és szülei számára?

Miért veszélyes az ilyen „játszadozás”?

Olykor az ember egész életében lelkiismeret-furdalást érez valamely tette miatt, mert bíróság előtt kellett felelnie cselekedetéért.

...Ljonya B. nagyon szeretett verebekre lövöldözni csúzlival. Sokszor figyelmeztették, hogy ne tegye, ám ő ezt mindig félvállról vette.

Egyszer a csúzliból kilőtt kővel egy ember szemét találta el. A sérülten a műtét sem segített, el kellett távolítani egyik szemét.

Bírósági tárgyalás lett az ügyből. Ljonyát, mivel egy embernek helyrehozhatatlan egészségkárosodást okozott, a fiatalokú bűnözőknek fenntartott különleges iskolába utalta a taláros testület. A fiú szülei pedig kénytelenek voltak kártérítésként jelentős összeget kifizetni a sértettnek.

Amikor Ljonyát kiengedik a speciális iskolából, és munkába áll, a kártérítést már nem a szülei, hanem ő maga fogja fizetni. Egész életében fizetni fog annak az embernek, akit megnyomorított.

Hogyan jellemeznétek Ljonyát? Milyen volt: csintalan, jogsértő, garázda, szerencsétlen?

Beszélgétek meg, milyen cselekedetek okozhatnak bajt!

SZERHIJKO ÁLMOT LÁTOTT

...Nagyapja állt előtte, kezében pénzzel megtömött zsákot tartott.

– Ezt te kapod, Szerhijko – mondta a nagypapa. – Ebben a zsákban annyi pénz van, amennyit nem tudsz elkölteni életed végéig, még akkor sem, ha méregdrága dolgokat veszel belőle.

– Miért adsz nekem ilyen temérdek pénzt? – kérdezte Szerhijko.

– Csak úgy. Mindössze egy csekélységet kérek tőled: vedd el nagymamád pecsétgyűrűjét, és add át nekem!

– Komolyan azt akarod, hogy meglopjam saját nagymamámat? – ripakodott rá a fiú.

– Nem ellopni kell, hanem elvenni, és nekem adni. Ennyi az egész. Nagymamádnak egyébként is vehetsz másik pecsétgyűrűt.

– Szerhijko elgondolkodott, és így válaszolt...

Fejezd be a mondatot! Bizonyítsd be, hogy helyesen gondolkodtál az esetről!

AZ ÁTVÁLTOZÓ KIS CSAVARGÓ

Andrij Krivohuznak hívnak, negyedik osztályba járok. Az a gondom, hogy folyton-folyvást kalandokba keveredem. Mint például tegnap a napköziben. Tanítónőnk, Okszana Mikolajivna, engem és még két osztálytársamat, Zsekát és Timkót ügyeletesnek osztott be.

– Amíg mi a többiekkel kimegyünk az udvarra, ti szellőztessétek ki az osztályt, locsoljátok meg a virágokat, és töröljétek le a táblát – mondta tanítónőnk.

Egy első osztályos tanuló, mert a napköziben első osztályosok is vannak velünk, a nagy fülű, szőke Szasko Mizin táblacsokoládét húzott elő táskájából. Letört belőle egy darabot, a többi a padra tette, majd elfutott a többiek után.

Én szorgalmasan törölgettem a táblát, Zseka öntözte a virágokat, Timko pedig a rendrakással volt elfoglalva. De mintha megdelejeztek volna bennünket, folyvást a csokoládéra pillantottunk.

Először Timko vesztette el a fejét:

– Mihez kezd ez a nyeszlett Mizin azzal a hatalmas darab csokoládéval?

– Otthon biztosan van még neki belőle száz vagy ezer darab is – tettem hozzá.

– Még a kutyáját, Szendvicset is csokoládéval eteti ez a kölyök – jegyezte meg Timko.

– Azért olyan girhes állat Szendvics – mondta egyetértően Zseka.

– Nem is szendvicsnek, hanem kétszersültnek néz ki.

– Ebből is látni, hogy a kisebb gyerekeknek árt a sok csokoládé. Szuvas lesz tőle a foguk – így Timko.

Elvette a padról a csokoládét, majd három részre osztotta. Nem ettük, hanem szinte faltuk. Szinte az ízét sem éreztem.

Kis idő múlva a folyosó felől zsvajv hallatszott. A többiek jöttek visszafelé az udvarról. Elsőnek Mizin rohant be az osztályba. A padjához érve megtorpant, meglepetten pislogott, majd olyan sikítózásba kezdett, mintha a milícia autója száguldott volna szirénázva a városon keresztül:

– Á-á-á! Kiraboltak! Á-á-á! Ellopták a csokoládémat! Á-á-á!

– Ügyeletesek! Hová tűnt Szasko csokija? – kérdezte szigorúan Okszana Mikolajivna.

Lehorgasztott fejjel ültünk. Már-már arra gondoltam, hogy mindent bevallok. Timko azonban megelőzött:

– Okszana Mikolajivna, higgye el, egy idegen fiú rohant be az osztályba, amikor ügyeltünk. Biztos, hogy nem a mi iskolánkba jár. Csavargó kölyök lehetett.

A tanítónő rövid hallgatás után megszólalt:

– Komoly az ügy, nagyon komoly. Megtaláljuk azt a csavargót! Felszólítom a tanúkat, vegyenek elő egy lapot, és írják le, milyen volt a tolvaj külseje. Jellemzésük alapján robotképet készítünk.

Okszana Mikolajivna begyűjtötte a lapokat, elolvasta a jellemzéseket, majd a napközis csoporthoz fordult:

– Az ügy komolyabb, mint eleinte gondoltam. Az osztályunkba nem egyszerűen egy csavargó gyerek rontott be, hanem egy átváltozó művész. Hallgassátok csak! Andrij Krivohuz ezt írta: „Az osztályba egy koszos fülű és lábú gyerek szaladt be tornacipőben, kék nadrágban vörös folttal a térdén. A csavargó haja szőke volt, felül

zöld lánykablúzt viselt”. Timko Mirosnik a következőképpen jellemezte a titokzatos tolvajt: „Az osztályba egy 8–10 éves forma fiú szaladt be. Cigánypurdénak néztem. Fekete, göndör haja volt, vörös inget viselt, kezében botot tartott. Megmarkolta a csokoládét és elrohant”. Most pedig nézzük, hogyan látta az esetet Zseka Hurszka: „Az osztályba egy magas, kék szemű fiú jött be. Fehér ing és foltos fekete nadrág volt rajta. Engem leginkább Huckleberry Finn-re emlékeztetett”. Zseka kitűnő tanuló, sok könyvet olvas. Az osztály néma csendbe dermedt. Váratlanul Zseka feladta, és...

Sz. Fercsuk nyomán

Találd ki a történet befejezését!

Jellemezzétek a szereplőket! Vajon kik ők: tréfamesterek, jogsértők, ravaszkodók vagy csalók?

A LELKIISMERET GYÓGYÍT

A lelkiismeret segít a becsület megtartásában. Még akkor is, ha senki nincs a közelben. Erről szól a mondás is, hogy „kövesd lelkiismereted szavát”. A tisztességes ember lelkiismerete nyugodt és tiszta. Aki becsületes, azt nem gyötri a lelkiismeret.

A viselkedésnek léteznek általános szabályai. A társadalomban mindenki számára kötelező viselkedési normák érvényesek. Tisztességesnek lenni – ez az élet egyik legfontosabb szabálya. Ha mindenki tisztességes, akkor az élet kellemes és örömteli.

Az ember sokszor maga állít fel saját maga számára életvezetési szabályokat. Egy kisfiú például elhatározta, hogy a kislányok védelmére kel, ha bántják őket. Egy kislány pedig úgy döntött, mindig segít az öregeknek.

Mindenki alkothat magának valamilyen szabályt. Legfontosabb az, hogy mindig be is tartsák őket.

A. Nyikityin nyomán

Írjatok le egy olyan szabályt, amelyhez tartani szeretnétek magatokat! Beszéljétek meg ezeket a szabályokat az osztályban!

A BECSÜLETES BARBÁR

Egy vad indián dohányt kért a szomszédjától. Az utóbbi nem volt fukar, egy maréknyi füstöltnivalót vett elő a zsebéből, és nyújtotta is. Másnap reggel az indián ismét felkereste a szomszédot, és egy ezüst pénzérmét adott át neki, amit a dohányban talált. „Miért nem hagytad meg magadnak? – kérdezte egy betérő ismerős, aki tanúja volt az esetnek. – Az, aki a dohányt adta, a pénzt is neked adta”.

Erre a vad indián a szívére tette a kezét, és ezt mondta: „Itt, belül két ember lakozik, egy jó és egy gonosz. A jó azt mondja nekem: „A pénz nem a tied. Add vissza annak, akitől kaptad”. A gonosz azt mondja: „Ha egyszer neked adták a pénzt, az a tied”. A jó erre azt feleli: „Nincs igaza a gonosznak, a dohány valóban a tied, nem úgy a pénz”. A gonosz így folytatja: „Ne törődj vele, menj és vedd el magadnak valamit a pénzen”. Tanácstalan lettem, s úgy döntöttem, alszom rá egyet. De a jó és a gonosz nem hagyta abba a vitát a szívemben, az egész éjszakát átvirrasztottam. Ezért reggel, amint kiugrottam az ágyból, azonnal visszavitettem a pénzt”.

Szerinted milyen érzések tartották ébren az indiánt?

Hogyan jellemeznéd őt: jó, becsületes, lelkiismeretes, barátságos ember? Miért?

Te miként cselekedtél volna az indián helyében?

Játsszátok el színelőadásként a történetet!

Szégyen

...Egy iskola két tanulója lopáson érték az öltözőben. A tanárok úgy döntöttek, nem értesítik a milíciát, hogy megóvják az iskola becsületét. Az esetnek azonban így is híre ment. Az egyik tolvaj megbánást tanúsított, és kérte, hogy helyezték át egy másik iskolába. A társa viszont, mintha mi sem történt volna, abban az iskolában folytatta a tanulást, ahol szégyenben maradt. Egy év múlva ismét lebukott, amikor egy számítógépet akart ellopni az informatikai szaktanteremből. Az a tanuló viszont, aki átiratkozott egy másik iskolába, becsületes emberré vált.

Hogy gondolod, miért ment át a lopáson kapott egyik tanuló más iskolába? Mi segített neki abban, hogy rendes ember váljon belőle? Idézz fel egy olyan esetet, amikor szégyellted magad! Nem kell mindenkinek elmondanod, hogy mi történt veled, az a fontos, hogy ne ismételd meg azt a cselekedetedet, amely miatt máig pirulsz! Mondj olyan közmondást, amely a fenti történethez illik!

Gondolj tettered következményére!

Tudjuk, hogy az okos ember készakarva nem cselekszik rosszat. Azt is tudjuk, hogy nem mindenki tekinthető okosnak, aki sokat tud.

Lényeges, hogy ne csak halmozzuk agyunkban a témérdek tudást, hanem vessük össze azt más ismeretekkel, értékeljük, elemezzük tudásunkat, próbáljuk kikövetkezni, milyen következménye lehet cselekedetünknek.

Az emberek abban is különböznek egymástól, hogy vannak, akik előbb gondolkodnak, s csak azután cselekednek, míg mások fordítva: előbb beszélnek és cselekednek, s csak utána gondolkodnak.

L. Tolsztoj nyomán

Konkrét példákkal illusztráld a fenti gondolatok helyességét!

A TETT ÉS KÖVETKEZMÉNYE

Tegnap este elhatároztam, hogy cirkuszbba megyek. Sapka a fejemre, esernyő a kezembe, s irány a jegypénztár. A pénztáráblakban azonban ezt látom: „Az előadás elmarad”.

– Elnézést –, kérdezem a bajszos pénztárost – nem tudja, miért nem lesz ma előadás?

– Oh, – sóhajtott fel – ha már ilyen szépen kérdezi, elmondom, mi történt... Ma reggel – kezdte – ment az utcán egy gyerek, aki almát evett, s a csutkákat a járdára dobálta.

– No de mi köze van ennek a cirkuszi előadáshoz? – kérdezem tágra nyílt szemekkel.

– Annyi köze van hozzá, hogy az almacsutkán elcsúszott egy öreg néni, és szétömlött a tejfel, amit vásárolt.

– Ajaj! – kiáltok fel – a néni bizonyára az oroszlánidomár nagymamája volt, s az előbbi az eset kapcsán úgy felizgatta magát, hogy el kellett halasztani az előadást.

– Nem, nem –, cáfol meg a pénztáros – a hölgy egy orvosnak volt a nagymamája. A helyzetet bonyolítja, hogy a szétömlött tejfelen megcsúszott egy festő, aki estében szétloccsolta a nála lévő olajfestéket.

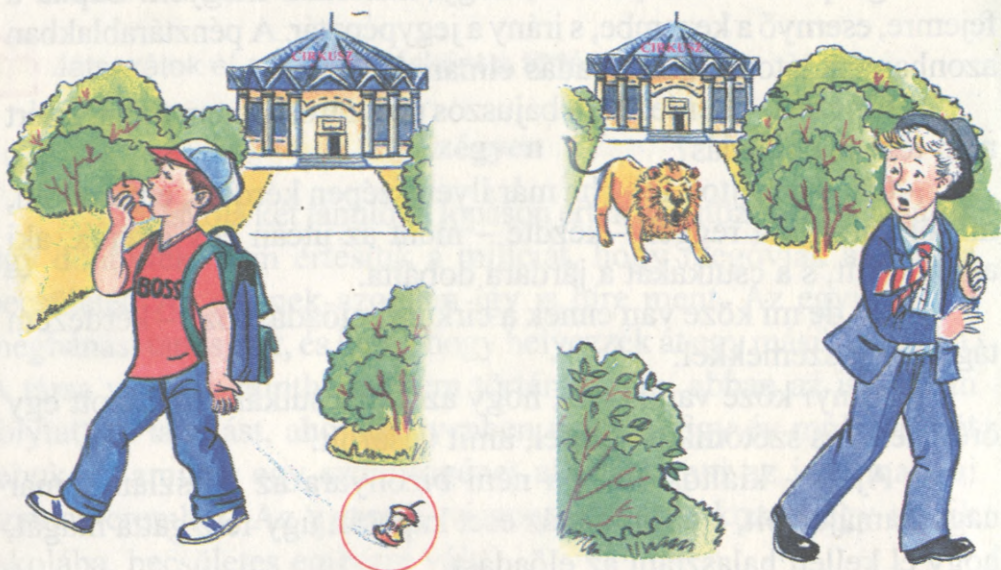
– Már értem – bólintottam –, a festékekkel a cirkuszi hintát kellett volna lefesteni, ezért nem tartják meg az előadást.

– Dehogyan! – tiltakozott beszélgetőpartnerem. – Kerítésfestékről van szó. Az úttestre is ráfolyt, s irányt vesztett rajta egy teherautó, amely villanyoszlopnak rohant, és fél órára áram nélkül maradt az egész város.

– Á-á-á, már értem – mondom –, mivel az egész városban nem volt villany, a cirkuszigazgató nem tudta kivasalni az öltönyét, ezért lemondta az előadást.

– Megint nem találta el – mosolyodott el a pénztáros. – Az előadást azért kellett elhalasztani, mert a sötétséget kihasználva megszöktek a cirkuszi oroszlánok.

– Maga viccel – kiáltottam fel. – Ilyesmi megtörténhet egy eldobott almacsutka miatt? Maga ugrat engem?! – ismételtem meg kételkedésemet. De még fel sem fogom az egészet, amikor nem messze az utcán feltűnik egy kétméteres, sárga afrikai oroszlán. A ragadozó lassan közeledik felém. Már látom is hatalmas fogait. Megdörzsölöm a szemem, hogy nem álmodom-e az egészet. De nem, ébren vagyok. Egy pillanat alatt felmértem a helyzetet, és menekülésre veszem a dolgot.

Amint hazarohanok, azonnal előveszem a füzetemet és a következő szabályokat jegyzem le:

1. A legszebb utca – a tiszta utca. Városunk vagy falunk tisztasága rajtunk múlik. Ne feledjük, hogy az almacsutka, dióhéj, cukorka-papír helye nem a járdán, úttesten van, hanem a szeméttartóban!

2. A tiszta, ápolat város lakói maguk is tiszták, ápoltak és tapintatosak: nem az úttesten, hanem a járdán közlekednek, nem tülekednek, mindig előre engedik az öregeket.

A Barvinok gyermekfolyóirat nyomán

Egészítsd ki ezeket a szabályokat olyanokkal, amelyek arról szólnak, hogy előbb el kell gondolkodnunk tetteink következményein, s csak azután szabad cselekednünk!

MI AZ IGAZSÁG?

Élt, éldegélt egyszer egy ügyvéd, aki mindig különös történetekkel szórakoztatta környezetét. Nézzünk egy ilyen históriát.

Egyszer irodám előszobájába egy vörös nyakörvet viselő, fekete foltos fehér macska tért be, és ezt nyávogta:

– Érted, amit mondok?

– Persze, hogy értem – mondom.

– Akkor – így a macska – légy az ügyvédem. Be akarok perelni egy gépkocsivezetőt, aki el akart ütni, amikor az úttesten keresztül menekültem a farkamat cibáló vásott kölyöktől. Pert indítok egy hentes ellen is, mert kidobott az üzletéből.

Elvállaltam a macska védelmét, és a következő büntető intézkedéseket indítványoztam a bíróságnak: vonja be a gépkocsivezető jogosítványát, engedélyezze védencemnek, hogy megmar-dossa az őt kínzó kölyköt, kötelezze a hentes, hogy bármikor engedje be boltjába a macskát.

M. Ardzsilli nyomán

Beszélgétek meg az osztályban a fenti történetet!

Az ügyvéd, a macska, a gépkocsivezető, a kölyök és a hentes nevében bizonyítsátok be a büntető intézkedések igazságosságát vagy igazságtalanságát!

Írjátok fel a táblára a következő mondat lehetséges folytatásait: „Igazságról akkor beszélünk, amikor...”.

EMBER ÉS TÁRSADALOM

A JELKÉPEKRŐL

Gyakran mondogatjuk, hogy erős, mint a bivaly; szép, mint a virág; sudár, mint a jegenye; ravasz, mint a róka. A bivaly itt az erőt, a virág a szépséget, a jegenye a sudárságot, a róka a ravaszságot jelképezi. A jelképeknek köszönhetően egyetlen szóval vagy jellel sok minden elmondható.

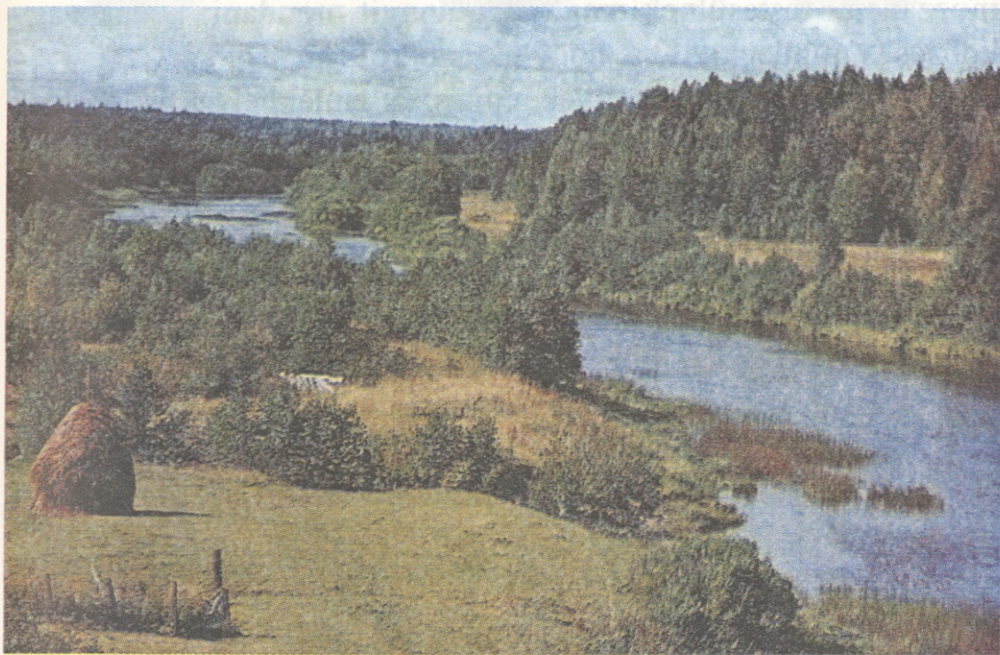
Elég figyelmesen körbenéznünk, s máris jelképek tömegét látjuk, amelyek valamiről tájékoztatnak, valamitől óvnak, valamire szólítanak. Gondoljunk csak a közlekedési táblákra, a reklámokra, az intézmények, áruházak, cégek, gépkocsimárkák logóira, az áruvédjegyekre, a városok címereire.

Az ember legősibb jelképei a természet hatalmas erőihez kötődnek. Valamikor a törzsek a Nap, a Hold vagy valamely hatalmas folyó, hegy, villám gyermekeinek nevezték magukat. Gyakran azoktól az állatoktól eredeztették magukat, amelyektől a létük függött. Ilyen állat volt a szarvas vagy a siketfajd, amelyekre vadásztak, és amelyek húsát ették, a medve vagy a farkas, amelyektől féltek, mert veszélyt jelentettek rájuk és háziállataikra nézve. Ezeknek totemállatokként való ábrázolása a nemzetség vagy törzs jelképévé vált. Még manapság is használják a „brit (angol) oroszlán”, „gall (francia) kakas”, „orosz medve” stb. kifejezéseket.

Országok, népek jelképei lehetnek természeti tárgyak is. Az ókori egyiptomiak a Nílus folyót imádták, mert tőle függött a létük. Minden örmény ember szent nemzeti jelképe az Ararát-hegy. A japánok ősidőktől fogva szentként tisztelik a ma is működő Fuji vulkánt.

ISMERJÜK ÉS TISZTELJÜK ORSZÁGUNK JELKÉPEIT!

Az ukránok legfontosabb nemzeti jelképe a természeti tárgyak közül a Dnyeper-Szlavutics folyó, amely átszeli egész Ukrainát, sőt átvonul az ország történelmén is. Számtalan dal, költemény és monda szól róla. A Dnyeper Ukrajna nemzeti büszkesége.

Országunk területén sok olyan ismert természeti tárgy található, amelyet az ukránság egésze tisztel. De olyanok is akadnak szép számmal, amelyeket egy régió, járás, város vagy falu tekint a jelképének.

A Hoverla-hegy például a Kárpátokban tör az ég felé, de ismerik egész Ukrainában, mert ez az ország legmagasabb csúcsa. A Hortica-sziget ma már Zaporizzsja része, de minden ukrán szívének kedves hely, amely a kozákságot, a dicső Zaporizzsjai Szicset jelképezi.

Most pedig gondolkodjunk el azon, hogy Ukrajna jelképe-e a kányafa („Jaj, a réten meggörnyedt a kányafa, mert bánatos lett édes hazánk, Ukrajna”, a meggyfa („Meggyes kert a ház körül”), a

bársonyka („Bársonykát ültetett az anyám, ott volt az én mennyei hazám”), a jegenye és a szomorú fűz („Amikor majd idegen tájakon örökre megpihensz, fejfád Ukrajnából jegenye és szomorúfűz lesz”)?

Igen, ezek a fák Ukrajna nemzeti jelképei.

Igen sokat mondanak az ukrán népről és Ukrajnáról az olyan szavak, mint a *kozák*, a *sószállító*, a *földműves* és a *kobzos*. Ezekben a kifejezésekben a harcos, dolgos, nótás ukrán nép életének legfőbb mozzanatai testesülnek meg. Elég annyit mondani: kozák vagy kobzos, s mindenki tudja, hogy ukránokról van szó.

A különleges építmények, építészeti emlékhelyek is lehetnek jelképek. Erről mindenekelőtt az egyiptomi piramisok, a kínai Nagy Fal, a római Colosseum jut eszünkbe. Ezek az építmények tényleg elbűvölik képzeletünket. Valódi jelképpé vált a párizsi Eiffel-torony vagy a londoni Big-Ben is.

Ukrajnában szintén vannak világhírű építmények. Ilyen a Szófia székesegyház és a Lavra kolostor Kijevben. A háborúk, természeti

Szófia székesegyház.
Harangtorony. Kijev

A kijevi Lavra kolostor

Leszja Ukrajinka

Hrihorij Szkovoroda

Tarasz Sevcsenko

csapások sok építészeti alkotást és gyönyörű létesítményt tönkretettek. Ezért nem csak tisztelni kell azt, ami megmaradt, hanem vissza kell állítani a lerombolt épületeket, legyenek azok fenséges székesegyházak a nagyvárosokban vagy kis templomok a hucul falvakban.

Igen gazdag dicső nevekben az ukrán történelem. Ukrán nemzeti jelképnek számítanak az olyan ősi fejedelmek, mint Kij, Scsek, Horiv és lánytestvérük, Libigy, a kijevei fejedelmek, mint Szvjatoszlav, Nagy Volodimir, Bölcs Jaroszlav, Bojan, a dicső énekes, Nesztor, a krónikás. A hozzánk közelebbi időkből meg kell említeni az olyan dicső kozák hetmanokat, hadvezéreket, parancsnokokat, mint Bajda Visneveckij, Szamijlo Kiska, Petro Szahajdacsnij, Bohdan Hmelnickij, Petro Dorosenko, Ivan Mazepa vagy a Zaporizzsjai Szics utolsó vezetője, Petro Kalnisevszkij. A nagy ukrán szellemi vezérek között előkelő helyet foglal el Petro Mohila, Hrihorij Szkovoroda, Ivan Kotljarevszkij, Tarasz Sevcsenko, Ivan Franko, Leszja Ukrajinka, és még hosszan lehetne sorolni!

A kiemelkedő emberek szintén népük, országuk jelképei. Nélkülük, teljesítményük nélkül nem létezne ukrán nép sem. Ők valamennyien az ukrán nemzet világítótornyai, büszkeségei.

 Alkossatok csoportokat! Keressétek ki kézikönyvekből, enciklopédiákból, lexikonokból az ukrán történelemnek azokat a híres személyiségeit, akiről a szövegben említés történt! Ezt követően minden csoport számoljon be az osztálynak kutatása eredményeiről!

UKRAJNA ÁLLAMI JELKÉPEI

Az állami jelképek részét képezik a nemzeti jelképrendszernek. Az állami jelképekhez mindenekelőtt a címer, a zászló és a himnusz tartozik.

A **címer** – valamely család, város, állam jelképe. A címer használata abból eredeztethető, hogy a régi időkben különböző jelekkel, bélyegekkel különböztették meg a szarvasmarhát, a birtokosok címerekkel – családi jelvényekkel – jelölték meg tulajdonukat. Vagyis a címer régtől fogva a hatalom, mindenekelőtt a vagyon, földterület hovatartozásának jelképe.

Az állami címer az államot jelképezi tulajdonával együtt, kijelöli birtokhatárait.

Ukrajnában törvény (az Alkotmány 20. cikkelye) rendelkezik az *ország kis állami címeréről*, ami aranyszínű háromágú szigony kék mezőben. Honnan ered ez a jelkép? Mit jelképez? A háromágú szigony egyike a legősibb szent jeleknek. A háromágú szigonyt megtalálták a tripiljai kultúra idejéből (közel 6 ezer évvel korábban) fennmaradt régészeti emlékeken. Az ókori isteneket szintén háromágú szigonnyal ábrázolták. Háromágú szigony díszítette a szkíta uralkodók jogaát is.

A Kijevi Ruszban a háromágú szigony a X. századtól nagyfejedelmi jelképként terjedt el.

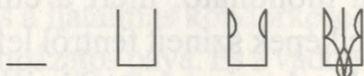
Amint észrevettétek, a *háromágú* szóban benne van a mágikus számnak tartott *három* előtag. Emlékezzetek vissza, hogy a népmesékben és mondákban is milyen gyakran szerepel a három, például három dalia, három kívánság, három próbatétel, amelyen a hősnek keresztül kell mennie, három út.

A háromágú szigony úgy is ábrázolható, hogy a jelkép a minden ukrán számára szent „volja” (akarat) szó betűiből van összefonva.

Rajzold le Ukrajna címerét a három alábbi módszer egyikével!

1. módszer

2. módszer

3. módszer

Az ukrán államiság történetében egyéb címereknek is mély gyökerei vannak. A dicső zaporizzsjai sereg muskétás kozákot ábrázoló címerét hadibélyegzőkre vésték. Ezt a címet jogosan tekintik az ukrán nép általános nemzeti jelképének.

Van egy másik igen ismert nemzeti-állami jelképe az ukránoknak: az arany oroszlán. Danilo Halickij fejedelem várost alapított, amelyet fiáról, Levről (a név szó szerinti fordításban *oroszlán*) Lvivnek nevezett el. A városnak egy címet adományozott, amely oroszlánt ábrázolt kék mezőben. A város, amely magyarul Lembergként ismert, immáron 750 éves.

Kijev címere Mihály arkangyalt ábrázolja karddal a kezében, amint őrt áll. Rusz-Ukrajna megkeresztelője, Volodimir nagyfejedelem is a Mihály (ukránul Mihajlo) nevet kapta a keresztségben.

A zászló meghatározott, egy- vagy többszínű, emblémákkal és egyéb elemekkel díszített vászon, amely egy állam, terület, szervezet, párt vagy akár személy jelképe. A rítustól, szertartástól függően a zászlót rúdra vagy felhúzó zsinórra rögzítik, vagy egyszerűen kifüggesztik, kiterítik.

Az ukrán nemzeti színek: a kék és a sárga. Ukrajna földjein ősidőktől fogva gabonát termesztenek. A két nemzeti szín ezért a

kék eget és a sárgálló búzamezőt jelképezi. A nemzeti színeknek ezt a mély tartalmát ma minden ukrán hazafi átérzi. Másként el sem lehetne képzelni Ukrajna állami-nemzeti lobogóját, mint kék és sárga színekkel. Vajon lehet-e azt mondani, hogy az ukrán zászló sárga-kék? Nem, ez nem mondható, mert a címertan vagy heraldika szabályai szerint a jelképek színeit fentről lefelé kell „olvasni”, azaz megnevezni. A zászlónak a tiszteletet főhajtással, meghajlással vagy egyik térdre való ereszkedéssel fejezik ki. A katonák tisztelegnek a lobogónak.

A **himnusz** ünnepélyes dallam. Az ókori Görögországban himnuszokkal dicsőítették az isteneket és a hősöket. Manapság hallani lehet hazáról, természetről szóló himnuszról.

A nemzeti himnusz – hazafias dal, amely a nemzeti egység jelképe. Az állami himnusz törvénybe van foglalva.

Az Alkotmány leszögezi, hogy minden állami jelentőségű ünnepi gyűlésnek Ukrajna állami himnuszával kell kezdődnie és befejeződnie.

Amikor valahová beviszik, vagy valahonnan kiviszik a nemzeti zászlót, akkor az ott tartózkodóknak fel kell állniuk.

A himnuszon kívül Ukrajnában vannak más hazafias dalok is. Ilyen mindenekelőtt a „Jaj, a réten meghajlott a kányafa” című:

Jaj, a réten meghajlott a kányafa,
Mert szomorú lett dicső hazánk, Ukrajna.
Húzd ki magad, húzd ki magad, kányafa,
Hogy felviduljon, sej, haj, dicső hazánk,
Ukrajna!

Ceruzával a kezeden olvasd el a fenti szöveget! Azt az információt, amelyet ismersz, jelöld „+”, az ismeretlent pedig „-” jellel!
Mondd el, mit gondolsz Ukrajna állami jelképeiről!

Hozz magaddal az órára országunk címerét és zászlaját ábrázoló bélyegeket, képeslapokat, folyóiratokat, jelvényeket!
Énekeljétek el együtt Ukrajna himnuszá!

AZ UKRÁN NYELV – UKRAJNA ÁLLAMI NYELVE

Melyik az az egy szó, amellyel leírható az egész világ? Ez a szó nem más, mint a „változatosság”. A világegyetem mélyén találhatók a legérdekesebb csillagok: a fehér törpék és a vörös óriások. Egyaránt madár a picuri kolibri és a hatalmas kondorkeselyű, a csengő hangú, szürke fülemüle és a pompázatos páva. És a vadon élő állatok? Belőlük aztán tényleg rengetegféle van a természetben. Elég megemlítenünk a vadmacskát, a rókát, szarvast, a gyönyörűen foltos pandamedvét, a hosszú nyakú zsiráfot vagy a fura külsejű kacsacsőrű emlőst. Nem kevésbé változatos a növények csodálatos világa. Ezen nincs mit csodálkoznunk, hiszen nem találunk a világon két egyforma embert sem. Még az egypetéjű ikrek között is számtalan különbség van.

A természetrajzórakon tanultátok, hogy az élő természetben minden mindennel összefügg, minden kölcsönösen kapcsolódik egymáshoz. Vagyis, ha ebből a láncból kiesik egy szem, akkor azt a többi rész is megszenvedi.

De miért kell nekünk itt erről gondolkodnunk?

Azért, mert ugyanígy van az emberi társadalomban is. Minden népet elképzelhetünk úgy, mint egy fát az emberiség erdejében. Tekinthetjük úgy, hogy a fa virága a nép nyelve. Ha ezeket a virágokat letépkedik, akkor a fa nem hoz termést, megöregszik és elpusztul anélkül, hogy egyetlen fiatal hajtást hagyna maga után. Mondanunk sem kell, hogy ettől sivárabb lesz a környezetünk.

Ugyanígy lesz szegényebb az emberiség egy nyelv eltűnésével. Hogy ez ne következhesse be, minden népnek ápolnia kell saját nyelvét. A szavak ugyanis nem csak hangok, hanem gondolatokat, érzéseket fejeznek ki. Nyelvével minden nép sajátos világlátást visz a világkultúrába.

Jelenleg a Földön több mint 5 ezer nyelvet beszélnek.

Minden nyelv különleges, egyedi. Az ukrán is ilyen. Vagy ahogy Panaszi Mirnij ukrán író fogalmazott:

„Minden nép legnagyobb és legértékesebb kincse a nyelv: az emberi léleknek élő búvóhelye, kincsesára, amelyben a nép ősi kincsei mellett reményeit, bölcsességét, tapasztalatait és érzéseit is összegyűjti.”

Indokold meg, hogy miért kell tudnia minden ukrán állampolgárnak ukránul!

Nőj magasra, törj az egekig,
Költészetnek szép virága,
Mert te vagy e nagy nép
Érzőn álmodó világa.

V. Szimonenko

Most pedig nézzük, mit mondanak az ukrán nyelvről a külföldiek.

Egy olasz tudós, *U. Verduum*, aki 1670 és 1672 között járt Ukrajnában, gyöngédnek, dallamosnak, simogatónak találta az ukránok nyelvét. *P. Chevalier* francia tudós és diplomata megjegyezte, hogy „az ukrán nyelv igen változatos, rendkívüli finomságú és színes fordulatokban gazdag”. *E. Cselebi* török utazó 1657-ben ezt írta: „Ukrajnát ősi nép lakja, amelynek nyelve gazdagabb, kifejezőbb, mint a perzsa, kínai, mongol vagy az összes többi”.

I. Ohijenko több ezer alkotása között ránk hagyott egy olyat, amelyik minden állampolgárnak szól, s a címe: „Az anyanyelvi kötelezettségek tudománya”. Ebből ragadunk ki egy részletet, amely épp a korotokbeli iskolásokra, vagyis rátok is vonatkozik.

– Határozza meg minden lépésedet, minden percedet az anyanyelv becsületének megóvása, mintha a saját tisztességéről lenne szó.

– A családban kizárólag anyanyelveden beszélj.

– Őrizd meg vezeté- és keresztnévedet teljes nemzeti formájában, soha ne engedd meg, hogy idegen hangzásúra változtassák!

– Minden nép csak addig él, amíg beszéli saját nyelvét, mert ez jelenti kulturális szuverenitását.

Állítsatok össze az osztályban saját anyanyelv-használati szabályokat!

Írjátok fel a táblára a tankönyvből megszerzett új ismereteket!

Csoportokba szerveződve versenyezzetek, hogy ki tud több olyan szót mondani, amely kifejezi valamely tárgy bizonyos tulajdonságát; ki tudja legérzékletesebben leírni azt a madarat, amelyik be-benéz osztályotok ablakán; ki jellemzi legmegfelelőbbben barátját, barátnőjét, szüleit!

A vetélkedő győztesét jutalmazták saját készítésű dicsérő oklevéllel, amelyben elismeréseket fejeztek ki az anyanyelv kiváló ismerőjének.

AZ ÁLLAMPOLGÁROK JOGAI ÉS KÖTELEZETTSÉGEI

Saját jogairól az alábbiakat írta Hanna K. Zsitomir megyéből.

*Élni akarok,
Ez jogom.
Jogom van
A joghoz.
Jogom van
folyóiratra,
újságra, képregényre
És könyvekre.
Jogom van
Jóságban élni.
Nyári táborokba
Akarok utazni.
Jogom van.
Gyermek vagyok.
Egészséges akarok
Lenni.
Jogom van
lakóhelyhez,
szülőkhöz, tanuláshoz
és barátokhoz!*

Hasonlítsátok össze a kislány gondolatait az Alkotmányban foglalt jogokkal:

Minden embernek joga van:

- a tanuláshoz;
- az élethez;
- pihenéshez és szabad időhöz;
- családi élethez mindkét szülővel;
- különleges állami védelemhez és támogatáshoz;
- különböző információs források használatához;
- emberi bánásmódhoz, egészségvédelemhez.

A SZÜLŐK KÖTELESSÉGEI ÉS A GYERMEKEK KÖTELESSÉGEI

Sokszor észre sem vesszük a szülői gondoskodást, ahogy nem figyelünk fel a levegőre, amelyet belélegzünk. A mindennapi ellátás biztosításán kívül a szülők törődnek gyermekeik egészségével, tanulásával, nevelésével, hangulatával és szórakozásával is. Vegyük hát észre ezt a gondoskodást, és legyünk hálásak érte!

Sajnos előfordulnak másmilyen esetek is. Ukrajnában ma igen sok, mintegy 100 ezer gyermek kénytelen nélkülözni a szülői gondoskodást. Közülük azonban csak minden tizedik árva. Vagyis tízből kilenc esetben a szülők nem tettek eleget gyermekeikkel szembeni kötelezettségeiknek, s ezért, országunk törvényeinek megfelelően, a hatóságok megfosztották őket szülői jogaitól. Az ilyen gyermekeket az állam segíti. Ukrajnában évente 5 ezer család fogad örökbe árva gyermekeket. A szokásos gyermekotthonokon kívül, ahol minden gyermek nevelők és tanítók felügyelete mellett él, országunkban jóval kisebb, azaz családias gyermekotthonokat is létesítenek, amelyekben 8–10 gyerek él egy fedél alatt úgynevezett főállású anyával ahhoz hasonlóan, mint a szokványos, sokgyermekes családokban.

Az utcagyerekeken a jobb érzésű emberek is próbálnak segíteni. Gyermekmenhelyeket, rehabilitációs központokat alakítanak ki számukra, hogy visszaadják ezeknek a fiúknak és lányoknak a szebb jövőbe vetett hitet.

Te hogyan segítenéd az árva gyerekeket?

Tiszteld apádat és anyádat! – hangzik a tízparancsolat egyik legfontosabbik intelme. A hála érzése az emberi jellem egyik legnemesebb vonása.

Erre egyébként az Alkotmány is emlékeztet, amely előírja, hogy a felnőtt gyermekek kötelesek gondoskodni öreg szüleikről.

Most nézzük, hogy az egyik iskola tanulói milyen TÖRVÉNYT ALKOTTAK A NYUGODT ÖREGSÉGRŐL.

- Tiszteld az idősebbeket! Ne nevesd ki az öregeket!
- Ne vitatkozz az öregekkel!
- Ne hagyd magára idős családtagod!

- Mindig találj időt a nagyapáddal, nagymamáddal való beszélgetésre!

- Ne ülj elsőként az asztalhoz! Engedd előre az idősebbeket!

- Hallgasd meg az idősek tanácsait! Azokat köszönd meg nekik!

- Légy figyelmes! Ne hallgass hangosan zenét, ne kiabálj, amikor otthon valaki beteg!

- Feltétlenül köszöntsd fel hozzátartozóidat ünnepeken és születésnapjukon.

Vitasd meg barátaiddal a fenti szabályokat! Miért nevezték el ezeket a gyerekek TÖRVÉNYEKNEK? Próbáld meg továbbiakkal bővíteni az olvasott szabályokat!

A CSALÁDI TÖRVÉNY

Valamikor a régmúltban létezett egy törvény, amely szerint a munkából kiöregedett idős embereket elküldték a háztól. Ez úgy történt, hogy a legidősebb fiú kivezette apját vagy anyját az erdőbe, és otthagya. Ám egyszer akadt egy ember, aki ellenszegült ennek a törvénynek, mert megsajnálta az apját. S ahelyett, hogy elkergette volna otthonról, egy mély földkunyhóban rejtette el.

Eltelt egy év, két év, és senki nem tudta meg, hogy az öreg még életben van. Ekkor azonban súlyos aszály, majd jégverés sújtotta a

környéket, ráadásul igen hideg és hosszú tél következett. Elfogyott az élelem, az emberek mindent megettek, még a vetésre szánt terményt is. Hiába kitavaszkodott, már nem volt mit a földbe tenni. Ekkor a fiú felkereste az apját annak rejtekhelyén, és így fordult hozzá: „Éhen halunk, apám, mindahányan...”. És elsírta magát. „Ne sírj, fiam – mondja az apa. – Megmenekülünk. Szedd le a szalmát a háztetőről, és szórd szét a mezőn. Meglásd, ki fognak kelni azok a szemek, amelyeket nem tudtunk kicsépelni a kalászból.”

A fiú követte apja tanácsát, majd az egész falu így cselekedett. A szántóra kiszórt tetőfedő szalmából nyárra gyönyörű rozs lett, s olyan termést arattak azon az éven, mint még soha előtte. Jöttek is a falubeliek az emberünkhöz, mondaná el, ki tanította meg erre az ismeretre. A fiú ekkor beismerte, hogy megszegte az ősi törvényt, nem kergette el az apját az erdőbe. Az emberek mind látni akarták az öreget. Elő is jött rejtekéről ősen, meggörnyedve, s botjára támaszkodva így fordult feléjük: „Nem félek a haláltól, már rég elkészültem rá. Engem megölhettek, csak a fiamnak kegyelmezzetek, ahogy ő is megkegyelmezett nekem”.

A sokaság megnyugtatta az apót, hogy semmitől nem kell tartania. Ekkor új családi törvényt fogadtak el, amely kimondta, hogy tisztelni, becsülni és óvni kell az öregeket éveik számáért, bölcsességükért, meg kell hallgatni tanácsaikat, s azoknak megfelelően kell cselekedni. A törvény azt is kikötötte, hogy a gyerekeknek gondoskodniuk kell öreg szüleikről életük végéig. Aki nem tartja be ezt a törvényt, az legyen átkozott örökkön-örökké...

M. Maljuk nyomán

Mi ragadott meg leginkább ebben a történetben? Írd ki a szövegből az új családi törvényt! Meséld az osztálynak a családotban élő öregekről, bölcsességükről és tapasztalataikról!

NE TÉRJ LE A SZÜLŐI ÚTRÓL

Boldog ember vagyok, mert daltól hangos földön születtem, jó módú, megértő, összetartó, szerető és gondoskodó családban, szorgalmas emberek között.

A jó mód természetesen az apámnak köszönhető. Az összes többi az anyámnak. Ő egyébként egyáltalán nem emlékeztet az anyáról mint falusi, fejkendőss asszonyról általában alkotott képre. Az én

anyukám modern, intelligens, felvilágosult és szép nő. Mindig csodálattal tölt el az, ahogy benne egyesül a filigránság az okossággal, a szép szürke szem a tiszta gondolatokkal, a gyönyörű szőke haj a föld szeretetével, a dolgozó emberek iránti tisztelettel. Az anyám foglalkozása agronómus, de tanít a mezőgazdasági főiskola agronómiai karán is. Tudom, hogy nagyon tisztelik a tanítványai és kollégái becsületességéért, jó lelkéért.

Szeretjük és tiszteljük őt mi is a családban: én, a húgom és az apám. Az anyukámban engem leginkább végtelen jósága ragad meg. Ebben a szellemben nevel bennünket is. Vagy ahogy Borisz Olijnik fogalmaz egyik versében:

Megtanítottam gyermekeimet,

Becsülettel élni az életet...

Az én drága, kedves anyukám lényének egész jóságát átadja gyermekeinek és az embereknek. A vele való együttlét minden egyes pillanatát drága kincsként becsülöm, s egész életemben arra törekszem majd, hogy megóvjam őt minden veszélytől, bajtól és betegségtől, mert:

Választhatsz olyan barátot, mint a bátyád,

De senki olyan nincs a világon, mint az anyád...

Valentina L.

Ezt a levelet egy kislány írta egy folyóiratnak. Írj te is fogalmazást az apukádról, anyukádról, nagymamádról és nagyapádról!

Állítsátok össze az osztályban azoknak a kötelezettségeknek a listáját, amelyeket a családban kell teljesíteniük a szülőknek és a gyermekeknek!

Népi bölcsesség

Madarat tolláról, embert barátjáról.

Jó tett helyébe jót várj.

Tisztelj másokat, hogy téged is tiszteljenek.

A NÉP KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGE

Hányszor, de hányszor halljuk nap mint nap a „kultúra” szót. Ez a veretes kifejezés magában foglalja az emberiség által a történelem során felhalmozott anyagi és szellemi javak összességét.

Az ukrán nép sajátos kultúrája elválaszthatatlan részét képezi a világkultúrának. Gyökerei a régmúltba nyúlnak vissza.

Jelenleg országunk területén a kulturális örökség 152 ezer emlékét tartják nyilván államilag. Közülük 56 ezer a történelmi, 7 ezer a művészeti, 15 ezer a városépítészeti és építészeti emlék. Ezek az ingatlanok a szabad ég alatt vannak, míg a nemzet többi anyagi és szellemi történelmi emlékét a múzeumok őrzik.

Milyen múzeumokat ismersz? Mit őriznek ezekben?

Milyen történelmi emlékek találhatók a városodban (faludban)?

MESEVILÁG ÉS VALÓSÁG

Büszkéik lehetünk tehetséges honfitársunkra, Marija Primacsenko népművészre, akinek neve igen jól cseng Ukrajna határain túl is. A művésznő alkotásait szívesen állítják ki a világ nagyvárosaiban, köztük Párizsban, Varsóban, Szófiában, Montrealban és Prágában.

Marija Akszentijivna hosszú és nehéz életet élt. A Kijevi kormányzóság Bolotnya nevű falujában született 1909-ben. Apja igen tehetséges ácsként művészeti értékkel bíró kerítéseket készített, anyja pedig kiválóan hímezett.

Marijának már gyermekkorában rendkívül fejlett volt a megfigyelőképessége, éles szemével a szokványos dolgokban is meglátta a nem mindennapit. A környezet tárgyaival olyan ügyesen bánt, hogy azok fontos szereplőivé váltak egy lebilincselő, élő

játéknak, amely néha szomorú, gyakrabban vidám és ünnepi volt. Képein, hímzésein, kerámiáin a fantasztikum és titokzatosság tükröződik.

MEGÉRKEZTEK A GÓLYÁK

A gólya az ukrán nép kedvenc madara. Rengeteg érdekes legenda fűződik hozzá. Létezik egy hiedelem, hogy abban a házban, amelyen fészket rakott a gólya, családi béke, boldogság és jólét van, jó gyermekek nevelkednek. Élvezettel szemlélhető ez az idillinek, jól megkomponálnak tűnő kép. Miről mesél a látvány? Arról, hogy beköszöntött a tavasz, hogy a fiatal madárcsalád hamarosan megrakja saját fészket, és újabb családnak hozza meg a boldogságot. A világ napfényes, világos és szelíd lesz a gólyától, ahogy az alábbi képen is látható.

M. Primacsenko. „Megérkeztek a gólyák”

Milyen ukrán művészeket ismersz még?

Keressetek a folyóiratokban, könyvekben, tankönyvekben ukrán művészeti alkotások nyomán készült reprodukciókat! Rendezzettek az osztályban kiállítást belőlük!

AZ UMANYI CSODA

A kulturális örökség részét képezhetik parkok és kertek is.

A tájvédelmi park nem más, mint az emberek pihenését szolgáló, művészeti módon kialakított zöld növényzet, amely természetes úton vagy telepítéssel jött létre. Az első ilyen parkokat Angliában építették a XVIII. század elején, míg Oroszországban a XVIII. sz. 70-es éveitől indultak fejlődésnek a díszkertek. Ukrajnában hasonló park a „Szofijivka”, „Olekszandrija”, az Alupkinszkij Park, Kacsanivka, Veszeli Bokovenyki, Trosztyanecki Dendrarium.

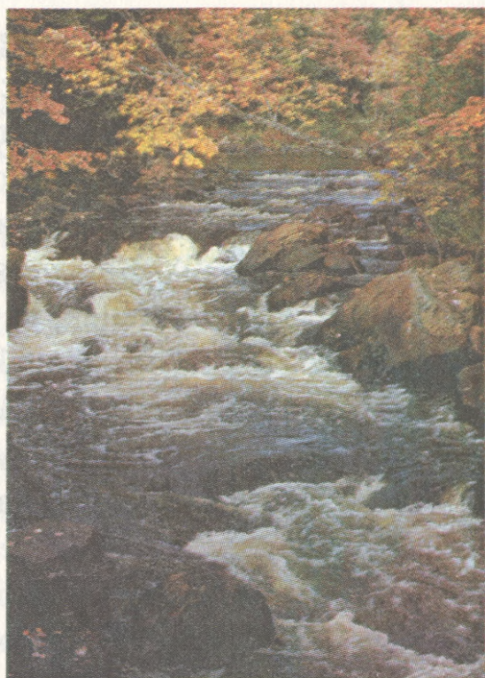
A „Szofijivka”, amelyet umanyi csodának is neveznek, az ősi ukrán városban, Umanyban található. A XVIII. sz. végén Sz. Potocki lengyel mágánás utasítására, akinek nagy birtokai voltak akkortájt a

városka környékén, csodálatos parkot létesítettek a Kaminka folyó sziklás partjain. Így alakult ki a „Szofijivka”, a park- és kertépítészet egyik legkiválóbb emléke, amely a tájstílus jegyeit hordozza magán.

A „Szofijivka” sajátságos képtárra emlékeztet, amelyet az ember a természettel közösen hoz létre oly mesteri módon, hogy nehéz lenne megállapítani, kié az elsőbbség. Ez a mesébe illő hely egészen költői, kifinomultan művészi. Van itt elíziumi mező és angol park a világ minden részéből származó növények gyűjteményével. A kaukázusi hegyecske mintha a távoli Grúziába vinne bennünket. Pompázatos pavilonok, kőhalmok, többlépcsős vízesések, vízalagutak... Elvarázsol bennünket a vízcsobogás csodálatos szimfóniája, a fák és bokrok ünnepélyessége.

A „Szofijivka” az év valamennyi szakában elbűvöli a látogatót: tavasszal, amikor minden virágba borul, a nyári hőségben, amikor a hűsítő enyhet nyújtó tölgyek hatalmas ágai között lebegő fűillat, piros rózsaszirmok, a fásorok hús árnyéka csábítja a látogatót, ősszel, amikor a színek kavalkádja, a száradó fűvet ezüsttel bevonó dér kápráztatja el a szemlélődőt. A park szépségével, eredetiségével mindenkit rabul ejt.

Szorgalmas kezek ezrei művelték ezt a csodát. A művészek, építészek, szobrászok, kertészek, dekoratőrök, fafaragók és az egyszerű dolgozók, akik a mély tavakat ásták, a magas dombokat összehordták, a széles és hosszú gátakat építették, a völgyeket tervezték, az ösvényeket kijelölték, a sziklákat elhelyezték... Ők nevelték a faritkaságokat, ők szállították ide a világ különböző részeiből a legkülönfélébb növényeket, ők varázsolták virágzó kertté a pusztaságot. Ők építették azt az erős gátat, amelynek köszönhetően sikerült létrehozni egy tiszta vizű nagy víztározót. Ők építették a templomokat, szökőkutakat, faragták a szobrokat...

Mi kapott meg ebben a leírásban? Ha már voltál a „Szfíjivkában” vagy más hasonló helyen, akkor oszd meg ott szerzett élményeidet az osztállyal!

Látogassatok el osztályotokkal városotok (falutok) legszebb részébe! Engedjétek szabadon fantáziátokat, és képzeljétek el, mit lehetne létrehozni a közeli szakadék vagy vízmosás helyén!

AZ ÓOROSZ KULTÚRA FŐ KINCSTÁRA

Az Aranykapu

Az, ahogyan országának fővárosát, Kijevet Bölcs Jaroszlav kiépítette, nem marad el a világ legszebb városaitól. A szép építmények közül is kiemelkedik a híres Aranykapu, amelynek szárnyait aranyozott rézlemezekkel vonták be. Voltak persze, akik az uralkodó szemére vetették, hogy pazarlóan bánik az arannyal. Kifogásolták azt is, hogy domb tetejére épít székesegyházat.

Jaroszlav fejedelem azonban tudta, mit tesz. Az Aranykapu a város jelképévé vált. Hadd lássák az idegenek, a vándorok, a barátok és az ellenségek is, hogy milyen gazdag, szép és hatalmas város Kijev – vélte az uralkodó.

A Szófia székesegyház belülről

A Szófia székesegyház elképzelést nyújt a mai nemzedékeknek a Kijevi Rusz építészetének nagyszerűségéről. A XI. század Európájában nem volt párja a kijevi székesegyháznak. Hossza, kiszögelések nélkül, 37 m, magassága 55 m. A régmúlt időkben a templomban öt hosszanti folyosó volt, amelyek a keleti homlokzatnál öt félkörös oltárban végződtek. A székesegyházat kétszintes belső és egyszintes külső galéria övezte. A nyugati részén két torony emelkedett, a második szintre vezető lépcsőkkel a belsejükben. A székesegyház tetejét tizenhárom kupola koronázza. Kívül található a legkisebbek, majd befelé fokozatosan nő a méretük, s középen van a legnagyobb. A kupolákat és a tetőt ólomlemezekkel borították.

Ennek az építészeti stílusnak felel meg a székesegyház belső falfelületeinek a díszítése, amely az állam nagyságát hirdette. A

Oranta. Részlet. Mozaik

Pál apostol. Részlet.
Freskó

mozaikok és freskók összefüggő szőnyegként burkolták a falakat, a boltozatokat és oszlopokat. Nehéz lenne túlértékelni a székesegyház freskóinak és mozaikjainak művészeti értékét. Ezek kétség kívül a világ művészetének fontos emlékét képezik, amely eredeti szépségében őrződött meg napjainkig.

A Szófia székesegyház freskói azonban rosszabb minőségben maradtak fenn, mint a mozaikok. A többszöri restauráció helyrehozhatatlan károkat okozott a képekben.

A székesegyház sajátos iskolája lett a hazai építészeknek, mesterembereknek, művészeknek.

A kijevi Szófia székesegyház az óorosz kultúra valóságos kincsbányája, a keleti szláv népek múltjáról szóló ismeretek kimeríthetetlen forrása. Ez az építészeti csoda jelenleg világhírű múzeum.

Olvasmányaid, utazásaid vagy a televízióban látottak alapján mely kulturális vívmányt sorolnád be az ukrán nép kulturális örökségébe?

Állítsatok össze programot, és ennek alapján gyűjtsetek különféle új, érdekes adatokat valamely kulturális örökségünkről!

ÁLLAMI, VALLÁSI ÉS NEMZETI ÜNNEPEK UKRAJNÁBAN

Az ukrán nép nagyon szorgalmas. Munkás hétköznapijai mellett azonban fontos helyet foglalnak el életében a vígasságok és ünnepek. Ezekben az ukrán néplélek, a nemzeti sajátosságok és hagyományok tükröződnek. Az ünnepek változatosabbakká, mozgalmasabbakká teszik a hétköznapiakat, lehetőséget nyújtanak a pihenésre, feltöltődésre, alkotói felkészülésre.

Az ukrán ünnepeket államiakra, vallásiakra vagy egyháziakra, szakmaiakra, nemzetiekre és családiakra osztják.

A jeles napokon Ukrajna minden városában és falujában ünnepségeket, koncerteket, tömegrendezvényeket tartanak. A nagyvárosokban az ünnepi eseményeket pompázatos tűzijáték zárja.

Az állami ünnepeket hivatalosan munkaszüneti napokká nyilvánítják. Ezek sorába tartoznak a legnagyobb vallási ünnepek, amelyekről az egész keresztény világ megemlékezik. Ukrajna állami ünnepei a következők:

Újév – január 1.

Karácsony – január 7.

Nemzetközi Nőnap – március 8.

A Munkások Nemzetközi Szolidaritásának Napja – május 1.

A Győzelem Napja – május 9.

Húsvét – az egyházi naptár szerint tartják

Pünkösöd – az egyházi naptár szerint tartják

Ukrajna Alkotmányának Napja – június 28.

Ukrajna Függetlenségének Napja – augusztus 24.

Ukrajna nemrég ünnepelte függetlenségének évfordulóját. Ez a legnagyobb állami ünnep, amely évről évre szebbé, tartalmasabbá

és ünnepélyesebbé válik, újabb nemzeti hagyományokkal ötvöződik. Ezen a napon az államférfiak megkoszorúzzák az ország legkiemelkedőbb történelmi személyiségeinek, köztük Szent Volodimirnek, Tarasz Sevcsenkónak, Mihajlo Hruszevszkijnek a sírját. A főváros főutcáján, a Krestyatikon katonai díszszemlét tartanak.

A nem hivatalos ünnepek száma országunkban meghaladja a hatvanat. Ezeket nem jelöli piros betű a naptárban, mert általában szakmai ünnepek, vagy olyanok, amelyek külföldről kerültek társadalmunkba. Köztük van például a Valentin-nap (február 14.), a Nemzeti Kultúra Napja (március 9.), Anyák Napja (május első vasárnapja), az Idős Emberek Világnapja (október 1.), Ukrajna Nemzeti Gárdájának Napja (november 4.), az Ukrán Írásbeliség és Nyelv Napja (november 9.), a Nemzetközi Diáknapi (november 17.), a Rokkantak Világnapja (december 3.). Néhányat ezek közül valamikor már ünnepeltek Ukrajnában. Az Anyák Napjáról például először 1929-ben emlékeztek meg Galíciában az Ukrán Nők Szövetségének kezdeményezésére.

A pravoszláv hitű ukránoknak több mint 20 egyházi ünnepük van. A karácsonyon, húsvéton és pünkösdön kívül legszélesebb körben ünneplik a vízkereszt (január 19.), Gyümölcsoltó Boldogasszony (április 7.) napját, a virágvasárnapot húsvét előtt és Mária Oltalmát (október 14.). Sok vallási ünnephez kötődnek különböző népi hagyományok. Például pünkösdkor az ukránok zöld hárs-, fűz-, juhar- és körisfaággal díszítik fel házaikat. Ezeket az ablak mellé, az ikonok mögé tűzik, a padlóra pedig illatos füveket – fodormentát, citromfüvet, borsmentát – szórnak. Ez az ünnep fejezi ki az ember végtelen tiszteletét a természet és annak megismételhetetlen szépségei iránt.

Augusztusban az ukránok a Megváltónak szentelt három egyházi ünnepet tartanak. Az első a mézszentelő. A nép ezt még mákszentelőnek is nevezi (augusztus 14.). A hagyományoknak megfelelően ezen a napon a háziasszonyok mákkal töltött derelyét és fánkot készítettek. A második az almaszentelő (augusztus 19.). A krónikák szerint Volodimir nagyfejedelem ezen a napon vette fel

a kereszténységet. A régi Kijevben ezen a napon először megáldották a Dnyeper vizét, majd megfürödtek benne az emberek, hogy megtisztuljanak bűneiktől és elkerüljék a betegségeket. A nép körében ezért ezt az ünnepet még vízszentelőként is emlegetik. Ezen a napon almát esznek mézzel, megszentelik a zöldséget és gyümölcsöt. S mivel ilyenkor fejeződik be az aratás, így ezt az ünnepet még a termés ünnepének is nevezik. A harmadik, a diószentelő Megváltó ünnepe augusztus 29-én, azaz dióéréskor van.

Nagyon elterjedtek Ukrajnában, főként faluhelyen a mezőgazdasági munkálatok kezdetéhez vagy befejezéséhez kapcsolódó ünnepek, mindenekelőtt nyáron, amikor az aratáshoz készülnek. Ilyenkor tartják Szent Iván napját, ősszel pedig a termés ünnepét.

Az utóbbi időben az ukrán állami ünnepek mindinkább nemzeti jelleget öltenek. Sok, már-már feledésbe ment szép hagyományt hoznak vissza ezek a megemlékezések. Például Újévkor az ukránok házaiban mind gyakrabban szólal meg a bőségszengő:

*Szántok, vetek, kaszálok,
A háziaknak boldog újévet kívánok.*

*Boldogságot, egészséget az újesztendőben,
Hogy rozstól, búzától roskadozzon minden...*

Így köszöntik a házigazdát a gyerekek Újévkor ünnepi ajándék reményében.

Az Újév régtől fogva az ukránok egyik legkedveltebb ünnepe. Sok örömmel lepi meg az év első napja a felnőtteket, gyerekeket egyaránt: újévi vidámságokkal, tűzijátékkal, Télapótól és Hófehérektől kapott ajándékokkal, vidám téli szünidővel és az ünnep legfőbb ékességével, a feldíszített fenyőfával.

A fenyő- vagy karácsonyfa-állítás szokását az ukránok a lengyelektől és a litvánoktól vették át a XIV. század végén az év fordulójának megünneplésével együtt. Addig az ukránok az év kezdetét a tavaszkezdettel azonosították.

A szólás- és lelkiismereti szabadság visszaállításának köszönhető, hogy az emberek visszatérnek vallási hagyományaikhoz. Ezt jelzi a karácsony, húsvét és pünkösd megünneplése Ukrajna-szerte. A húsvét megülésével újjáéledt az egyik legszebb népművészeti hagyomány, a tojásfestés. Az ukránok már a kereszténység felvétele előtt készítették hímes tojásokat. Az ukrán hímes tojásra vonatkozó legrégebb emlék, amely Berehinya néven ismert, a IX. századból származik. Igaz, ezt kerámiából készítették. A Kijevi Ruszban az ilyen hímes tojásokat ajándéktárgyakként alkották meg kézműves műhelyekben. Külföldi művészettörténészek szerint az ukrán hímes tojások művészeti értéke, színskálája, tökélyre vitt ábrázolásmódja és ábravilága felveszi a versenyt a híres kínai és japán miniatúrával.

A szövegben felsorolt ünnepeket egészítsd ki a családotban méltatott nevezetes dátumokkal: születésnapokkal, a szülők, nagyszülők házassági évfordulóival!

ÉN ÉS A TERMÉSZET

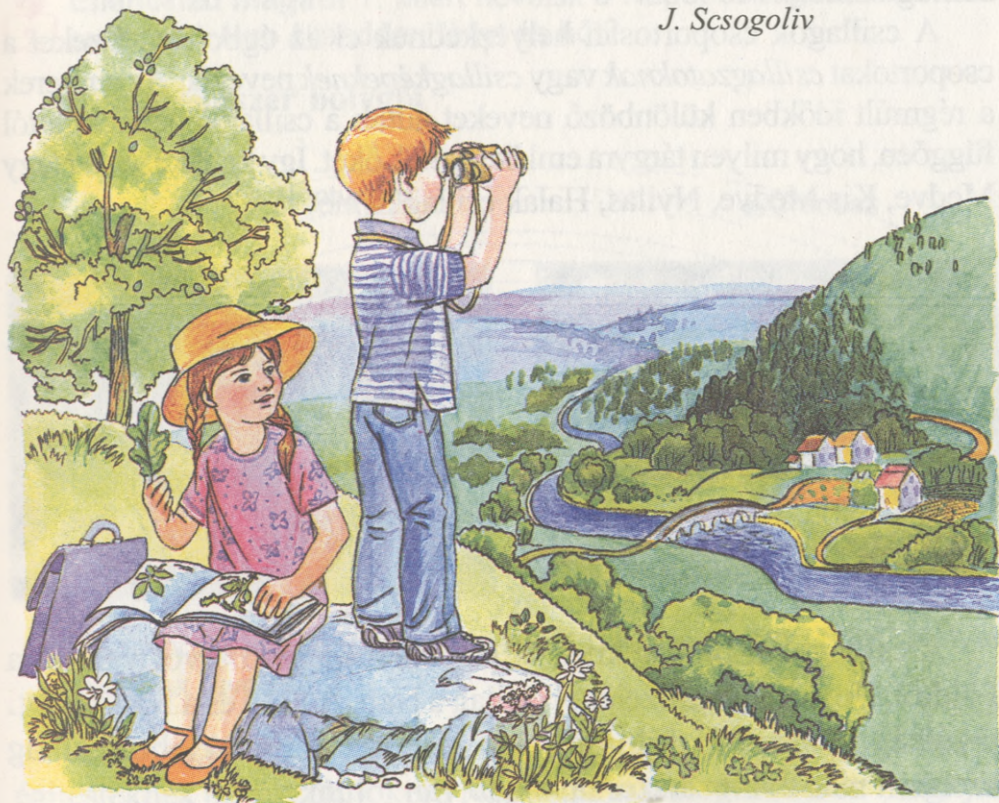
(Természetrajz)

Tanuljatok, gyerekek! A bölcs könyv
Sok mindent elmesél mindarról nektek,
Amit okos elődök valamikor
Elvetettek és begyűjtöttek.

Azt se feledjétek soha, hogy
Minden nép legfontosabb könyve,
Nemzetek legdrágább kincse:
Valami, aminek természet a neve.

J. Scsogoliv

BOLYGÓNK, A FÖLD – KÖZÖS HÁZUNK A VILÁGMINDENSÉGBEN

A NAPRENDSZER

Válaszolj! 1. Megfigyelted-e valamikor az éjszakai égboltot?
2. Mit láttál rajta? 3. Mi fogott meg leginkább? 4. Milyen kérdéseid
támadtak?

A csillagok

Az éjszakai égbolton, mint kis tüzecskék, pislognak a csillagok. A csillagok kozmikus testek. Minden csillag óriási izzó gömb. Felületük hőmérséklete különböző. Ettől a hőmérséklettől függ a csillag színe.

A csillagok csoportosan helyezkednek el az égbolton. Ezeket a csoportokat *csillagzatoknak* vagy *csillagképeknek* nevezik. Az emberek a régmúlt időkben különböző neveket adtak a csillagképeknek, attól függően, hogy milyen tárgyra emlékeztették őket. Így keletkezett a Nagy Medve, Kis Medve, Nyilas, Halak csillagképnev.

A csillagokat picinyeknek látjuk, mert nagyon távol vannak a Földtől. Hozzánk legközelebbi csillag a Nap. A Föld és a Nap közötti távolság 150 millió kilométer. A második legközelebbi csillag azonban már 270-ezerszer távolabb van tőlünk.

A csillagok mérete különböző. A Nap közepes nagyságú csillag. Átmérője 1 millió 392 ezer km. Vannak csillagok, amelyek több milliárdszor nagyobbak vagy jóval kisebbek a Napnál.

Ellenőrizd magad! 1. Mi a csillag? 2. Miben különböznek egymástól a csillagok? 3. Miért látjuk nagyon kicsiknek a csillagokat?

A nap

Válaszolj! Milyen jelentősége van a Napnak a Föld számára?

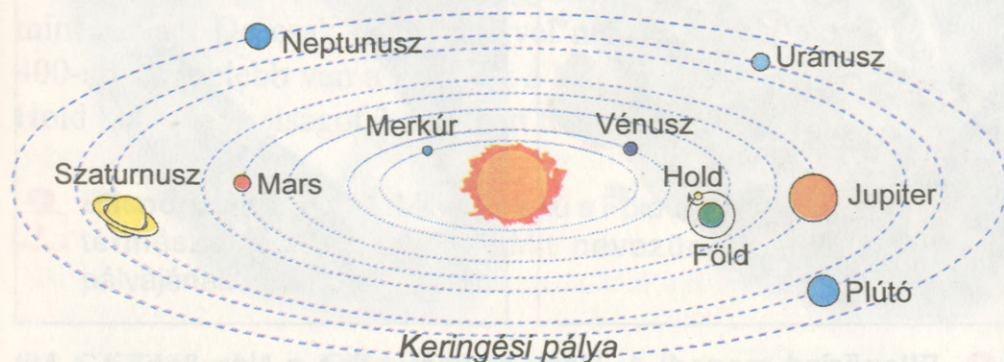
A Nap felületén a hőmérséklet 5–7 ezer, míg a mélyében 10–20 millió fok. Ilyen magas hőmérsékleten a Napot alkotó minden anyag gázszerű halmazállapotban van. A Nap ezért folytonosan sok fényt és hőt sugároz ki magából.

Az így kiáradó hő és fény melegíti fel és világítja meg a Nap körül keringő bolygókat.

Ellenőrizd magad! 1. Miért nevezik a Napot csillagnak? 2. Miért sugároz a Nap állandóan fényt és hőt?

A Naprendszer bolygói

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg az ábrát! Nevezd meg a Nap körül keringő bolygókat! 2. Számold meg, hány van belőlük! 3. Mely bolygók keringenek közelebb a Naphoz, mint a Föld? Melyek vannak távolabb?

A bolygók nem sugároznak fényt és hőt. Ezeket hideg égitesteknek nevezzük. Őket a Nap sugarai melegítik fel és világítják

meg. A bolygókat fényes csillagoknak látjuk. Ez azért van, mert visszaverődnek róluk a napsugarak.

Azt az útvonalat, amelyen a bolygók keringenek a Nap körül, *pályának* nevezzük.

Gyakorlati munka. 1. Keresd meg az ábrán mindegyik bolygó keringési pályáját! 2. Melyik bolygónak leghosszabb a keringési pályája? Melyiknek legrövidebb? Miért?

A bolygók többségének holdjai vannak. Ezek is égitestek, saját keringési pályával. A Földnek egy ilyen kísérő égiteste van, a Hold, a Marsnak kettő, a Jupiternek 16, a Szaturnusznak 18.

A Nap körül kisbolygók, üstökösök és meteorok is keringenek.

A Nap és a körülötte keringő égitestek – bolygók és holdjaik, kisbolygók, üstökösök, meteorok – képezik a *Naprendszert*.

 Ellenőrizd magad! 1. Hány bolygó kering a Nap körül? 2. Mit nevezünk a bolygó keringési pályájának? 3. A bolygókon kívül milyen égitestek keringenek még a Nap körül?

 Gondolkodj el rajta! 1. Miért látjuk a Napot a legnagyobb csillagnak? 2. Mi a különbség a bolygók és a csillagok között? Miben hasonlítanak egymásra? 3. A bolygók nem sugároznak ki saját fényt. Miért látjuk mégis őket?

A FÖLD – A NAPRENDSZER BOLYGÓJA

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg az ábrát! A Naprendszer mely bolygói a Föld legközelebbi szomszédai? 2. Hogy nevezzük azt az útvonalat, amelyen a Föld mozog a Nap, a Hold pedig a Föld körül? 3. Keresd meg és mutasd meg a Föld és a Hold keringési pályáját!

A Föld gömb alakú. Ezt először spanyol tengerészek bizonyították be 500 évvel ezelőtt. Három év nehéz és veszélyes hajóutat követően a Magellán vezette expedíció megkerülte a Földet, és visszatért hazája partjaihoz, ahonnan elindult.

A Föld átmérője 12 ezer 756 km. A Föld tömege 330-ezerszer kisebb a Nap tömegénél.

A tudósok nagy teljesítményű teleszkópokkal, műholdak és bolygóközi űrállomások segítségével vizsgálják a Földet és más égitesteket.

A világ első űrhajósa Jurij Gagarin, az első ukrán űrutazó pedig Leonyid Kadenyuk volt.

A Hold a Föld természetes kísérője. A csillagos égbolton a Hold olyan nagynak látszik, mint a Nap. De csak látszik, mivel majdnem 400-szor közelebb van a Földhöz a Napnál. Az űrhajó a Föld és a Hold közötti távolságot 3 nap alatt teszi meg.

 Ellenőrizd magad! 1. Milyen alakú a Föld? 2. Hogy nevezik a Föld természetes kísérőjét? 3. Mit nevezünk a Hold keringési pályájának? Ez hol található?

A földgömb – a Föld modellje

A tudósok elkészítették a Föld modelljét, és *földgömbnek* nevezték el. A földgömböt *glóbusznak* is mondják. A glóbusz szó latinul gömböt jelent. A földgömb a Föld több tízmilliószorosan kicsinyített pontos mása.

A földgömb kissé jobbra dőlt tengelyen forgó golyó.

A Föld bolygó

Földgömb

Északi-sark

Déli-sark

A *Föld tengelye* képzeletbeli egyenes, amely körül a Föld forog. A Föld tengelye kissé jobbra dől, mint a földgömb esetében is látható. Ez a képzeletbeli tengely áthalad a Föld különleges helyein, a sarkokon vagy pólusokon. Felül található a Földön az *Északi-sark*, alul a *Déli-sark*.

A sarkoktól egyenlő távolságra található az *egyenlítő*. Az egyenlítő két egyforma féltékére osztja a Földet. Az Északi-sarktól az egyenlítőig terjedő részt *északi féltékének*, a Déli-sark és az egyenlítő közötti részt pedig *déli féltékének* nevezzük. Az egyenlítő hossza 40 ezer kilométer.

Gyakorlati munka. 1. Keressétek meg a földgömbön az Északi-sarkot és a Déli-sarkot! 2. Mutasd meg az egyenlítőt, az északi és a déli féltékét!

Ellenőrizd magad! 1. Mi a földgömb? 2. Hány pólusa van a földnek? Nevezd meg ezeket! 3. Mi az egyenlítő? 4. Hány féltékére osztja az egyenlítő a Földet? Nevezd meg ezeket!

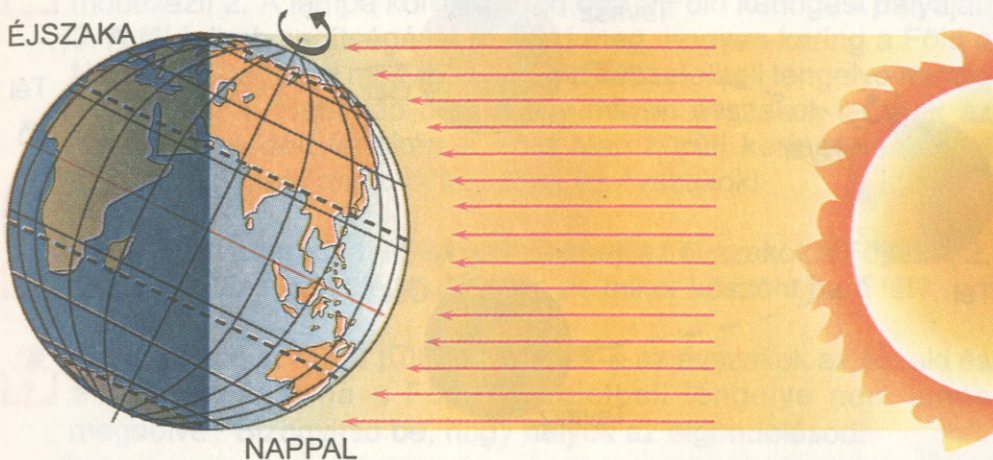
Gondolkodj el rajta! 1. Mit jelent a „képzeletbeli vonal” kifejezés? 2. Milyen jelentősége van a földgömbnek az emberek számára?

A FÖLD FORGÁSA

Miért van nappal és éjszaka?

Válaszolj! 1. Hogyan esnek a napsugarak a Föld felszínére? 2. Keresztülhatolhatnak-e a napsugarak a nem átlátszó tárgyakon, vagy megkerülhetik-e őket? 3. Mi képződik akkor, amikor a napsugarak útjába nem átlátszó tárgy kerül?

A Föld bolygó nem átlátszó égitest. Amikor a Nap sugarai megvilágítják a Föld egyik felét, a másik fele sötétben van. A Föld megvilágított oldalán nappal van, az ellenkező, megvilágítatlan oldalon pedig éjszaka. A Föld saját tengelye körül forog. Ezért a Nap sugarai hol az egyik felét, hol a másikat világítják meg. Ott, ahol nappal volt, éjszaka lesz, ahol pedig éjszaka volt ott nappal következik. Ellenőrizd ezt az állítást!

Gyakorlati munka. 1. Helyezd egy lámpa elé a Földet modellező földgömböt! Figyeld meg, hogy a földgömb melyik fele van megvilágítva! Melyik fele van árnyékban? 2. Lassan forgasd a földgömböt a tengelye körül! Figyeld meg, hogy közben hogyan változik felületének megvilágítottsága!

Azt az időtartamot, amely során a Föld egy teljes fordulatot tesz meg saját tengelye körül, *napnak* nevezzük. A nap időtartama 24 óra.

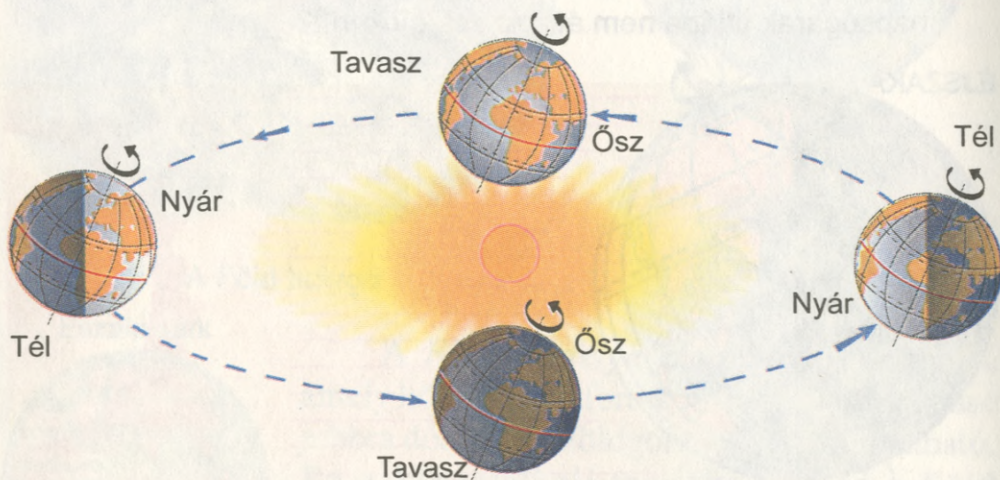

Ellenőrizd magad! 1. Miért van nappal vagy éjszaka? 2. Mi a nap? Hány órán át tart egy nap?

Miért váltakoznak az évszakok?

Bolygónk egy év alatt tesz meg egy teljes fordulatot a Nap körül. Az év 365 napból, 48 percből és 46 másodpercből áll.

A Föld Nap körüli keringése okozza az évszakok változását. Hogyan történik ez?

A Föld képzeletbeli tengelye mindig jobbra dől. Ennek következtében a Föld keringése során hol északi, hol déli féltekéjével fordul nagyobb mértékben a Nap felé. Így a féltekéket eltérő mértékben világítja meg és melegíti fel a Nap.

Amikor az északi félteke teljesen a Nap felé fordul, akkor ott nyár van. Ilyenkor ugyanis a napsugarak több fényt és meleget szállítanak oda. Ez idő tájt a déli félteke el van fordulva a Naptól. Ennek folytán kevesebb fényt és meleget kap. Ott tél van.

A Föld állandóan mozog. Amikor északi féltekéjével elkezd fokozatosan elfordulni a Naptól, akkor déli féltekéje irányul feléje. Az északi féltekén csökken a hőmérséklet és beköszönt az ősz. A déli félteke ezzel szemben melegszik, s itt beáll a tavasz.

A Föld azonban nem áll meg. Teljes mértékben elfordul északi féltekéjével a Naptól. Az északi féltekén az őszt a tél követi. Ebben az időben a déli féltekén, amely teljesen a Nap felé fordul, a tavaszt nyár váltja fel. A napsugarak itt merőlegesen esnek a Föld felszínére.

A Föld, miközben folytatja keringését, ismét északi féltekéjével kezd a Nap felé fordulni, miközben déli féltekéjével lassan elfordul tőle. Az északi féltekén a hideg tél után beköszönt a langyos tavasz, majd a meleg nyár. A déli féltekén a forró nyár után következik a hűvös ősz, amely fokozatosan megy át a télbe.

Gyakorlati munka. 1. Tegyéél egy lámpát magad elé, amely a Napot modellezi! 2. A lámpa köré képzelj oda a Föld keringési pályáját! 3. A földgömb segítségével mutasd meg, hogyan kering a Föld a Nap körül! Jegyezd meg, hogy a Föld képzeletbeli tengelye mindig jobbra dől! 4. Határozd meg, hogy milyen évszakok lesznek az északi és a déli féltekén a Föld Nap körüli keringése során! Magyarázd meg, miért váltakoznak az évszakok!

Ellenőrizd magad! 1. Miért váltakoznak az évszakok a Földön? 2. Mikor van az északi féltekén nyár, és mikor köszönt be a tél?

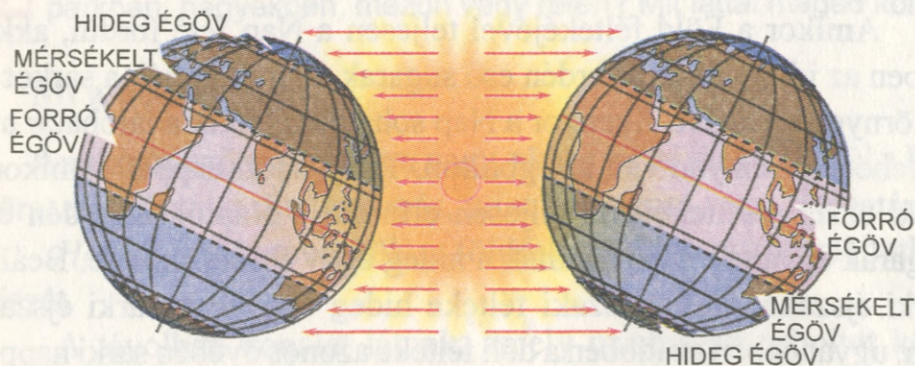

Gondolkodj el rajta! Különböznének-e az évszakok az északi és a déli féltekén, ha a Föld képzeletbeli tengelye nem lenne megdőlvé? Bizonyítsd be, hogy helyes az elgondolásod!

HOGYAN MELEGÍTIK A NAPSUGARAK A FÖLDFELSZÍNT?

Válaszolj! 1. Hogyan változik a Nap magassága a látóhatár vagy horizont fölött különböző évszakokban? 2. Miben különböznek a Földre merőlegesen és ferdén eső napsugarak? 3. Mely sugarak melegítik jobban a felszínt? Miért?

A Föld égővei

Gyakorlati munka. 1. Vizsgáld meg a vázlatos rajzot! Határozd meg, miként esnek a földfelszínre a napsugarak! Hol melegszik fel legjobban a Föld felszíne, és hol legkevésbé? 2. Ellenőrizd következtetéseid helyességét földgömb és a napot modellező fényforrás segítségével!

A Naptól kapott hő fokozatosan csökken a Földön az egyenlítőtől a sarkok felé haladva. A Föld felszínét az egyenlítő és a sarkok között részekre osztják. Ezeket a *Föld égőveinek* nevezik. Mindkét féltekén három-három égöv található: *forró* (trópusi) az egyenlítő mentén, *mérsékelt* és a pólusoknál *hideg*.

Az egyenlítő mindkét oldalán, a forró égövben a napsugarak majdnem mindig merőlegesen esnek a földfelszínre. A Földnek ez a része sok meleget kap. Itt egész éven át hőség van, és soha nincs tél. A tél helyett száraz évszak van, amikor nagyon kevés a csapadék, viszont az esős évszakban rengeteg eső esik.

Mindkét félteke mérsékelt égövében a napsugarak különbözőképpen esnek a földfelszínre az évszaktól függően: télen ferdén, nyáron merőlegesebben. Ezért télen hideg van, nyáron pedig meleg. E két évszak között van a hűvös tavasz és ősz.

A Föld sarkai és az Északi-, valamint Déli-sark körüli területek soha nem fordulnak teljesen a Nap felé. Ezekre mindig ferdén esnek a napsugarak, amelyek kevés hőt szállítanak, így gyengén melegítik fel a földfelszínt. Ott 6 hónapig tart a sarki nappal és 6 hónapig a sarki éjszaka. Miért?

Amikor a Föld féltekéjével teljesen a Nap felé fordul, akkor ebben az időszakban a ferdén eső sugarak megvilágítják a sarkot és a környező felszínt. Ilyenkor a Nap soha nem bukik a látóhatár alá, jóllehet alacsonyan van az égbolton. Tart a sarki nappal. Amikor a Föld ezzel a féltekéjével teljesen elfordul a Naptól, a ferdén eső sugarak egyáltalán nem jutnak a hideg égöv földfelszínére. Beáll a sarki éjszaka. Ha az északi félteke hideg égövében sarki éjszaka van, ugyanebben az időben a déli félteke azonos övében sarki nappal, és fordítva.

Az a hőmennyiség, amely a meleg égöv földfelszínére jut, meghatározza a növények és állatok fajainak mennyiségét és változatosságát.

 Gondolkodj el rajta! 1. Milyen feltételek szükségesek a növények és állatok életéhez? 2. Milyen a hideg, mérsékelt és forró égöv növény- és állatvilága? Különböznek-e ezek égövenként? Miért?

A forró égövben sok a fény, a meleg és a nedvesség. Itt sűrű, örökzöld erdők nőnek számtalan növény- és állatfajjal.

A mérsékelt égöv növény- és állatvilága szegényebb, mint a forró égövé. Itt tűlevelű és lomblevelű fák, bokrok, valamint fűnemű növények nőnek, különböző állatfajok élnek.

A hideg égöv élővilága igen szegényes. Itt a mostoha létfeltételekhez alkalmazkodott növények és állatok honosak.

 Ellenőrizd magad! 1. Hogyan változik a napmeleg mennyisége a Föld felszínén az egyenlítőtől a sarkokig? 2. Milyen égöveket különböztetnek meg a Földön?

 Gondolkodj el rajta! 1. Miért alakultak ki az égövek a Földön? 2. Mi a különbség a Föld égövei között?

HOGYAN TÁJÉKOZÓDJUNK A TEREPEEN?

 Válaszolj! 1. Milyen a Föld bolygó alakja? 2. Jártál-e erdőben, parkban, hegyekben, mezőn vagy réten? Mit láttál magad körül?

Mi a horizont?

Amikor mezőn vagy réten vagy, akkor látod magad körül a Föld körszerű felszínét. Ez nem más, mint a horizont vagy látóhatár.

Horizontnak nevezzük a földfelszín magunk körül látható részét.

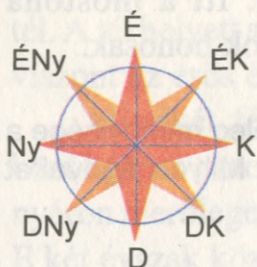
A távolban vonalat látunk, amely mintha az égboltot kötné össze a földfelszínnel. Ezt a vonalat a *látóhatár vonalának* nevezzük.

A látóhatár és a látóhatár vonala jól látható nyílt terepen, ahol nincs erdő, hegyek vagy épületek. A felnőtt ember magától közel 5 kilométerre látja a látóhatár vonalát. Minél magasabbra emelkedünk a felszín fölé, annál szélesebb a látóhatár, és annál messzebbre látjuk a látóhatár vonalát.

Ellenőrizd magad! 1. Mi a látóhatár? 2. Mit nevezünk a látóhatár vonalának? 3. Milyen terepet nevezünk nyíltnak? 4. Mikor szélesedik a látóhatár, és távolodik a látóhatár vonala?

Az égtájak

Négy égtájat különböztetünk meg: *északot, délt, nyugatot és keletet*. Rövidített formában az égtájakat a következőképpen jelölik: *észak – É, dél – D, nyugat – Ny, kelet – K*.

Az égtájak között találhatóak a mellékégtájak: *északnyugat (ÉNy), délkelet (DK), délnyugat (DNy), északkelet (ÉK)*.

Gyakorlati munka. 1. Keresd meg az ábrán az égtájakat! Nevezd meg őket! 2. Keresd meg a rajzon a mellékégtájakat! Gondolkodj el azon, hogyan kell képezni elnevezésüket! Nevezd meg a mellékégtájakat!

Jegyezd meg! Papíron, térképen észak mindig felül, dél mindig lenn, nyugat mindig jobbra, kelet mindig balra van.

Hogyan találjuk meg az égtájakat a terepen?

Tájékozódni a terepen annyit jelent, hogy tudjuk, merre vannak az égtájak, vagyis meg tudjuk határozni, melyik irányban van észak, dél, nyugat és kelet.

A legrégibb eligazodási mód a *Nap szerinti tájékozódás*. Ehhez déltájban arccal árnyékunk felé kell fordulni. Ekkor előttünk lesz észak, hátunk mögött dél, jobbra tőlünk kelet, balra pedig nyugat.

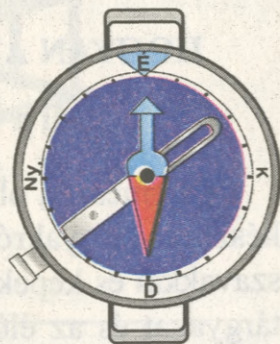

Mindig tájékozódhatunk-e a Nap szerint? Gondolkodj el azon, hogy miért!

A terepen való tájékozódásban megbízható módon segít az *iránytű*, amely az égtájak meghatározására szolgáló műszer.

Az iránytű fő eleme a szabadon elforduló mágneses tű. A számlapon a tű kék színű vége északra (É) mutat, vörös vége pedig dél (D) felé. Az iránytűben rugó van, amely megállítja a tű mozgását, amikor a műszer használaton kívül van.

Ahhoz, hogy helyesen tudjuk megállapítani az égtájakat, meg kell tanulnunk az iránytű használatát.

Gyakorlati munka. 1. Helyezd az iránytűt sima felületre (tenyeredre, asztalra, fatönkre)! 2. Húzd vissza a rugót, hogy a tű szabadon foroghasson! 3. Fordítsd el az iránytű foglalatát úgy, hogy a tű kék vége egybeessen az *É*, a vörös pedig a *D* betűvel! Ekkor a tű kék hegye északra, vörös vége pedig délre mutat. A *Ny* betű a nyugatot, a *K* betű pedig a keletet jelenti.

Jegyezd meg! Az iránytű nem mutatja helyesen az égtájakat zivatar idején, elektromos vezetékek és vasútvonal mellett.

Ellenőrizd magad! 1. Mit jelent a terepen való tájékozódás? 2. Hogyan állapíthatók meg az égtájak a Nap szerint? 3. Milyen részekből áll az iránytű? 4. Hogyan határozhatók meg iránytűvel a terepen az égtájak?

Gondolkodj el rajta! 1. Miért éppen kör és nem más alakú a látóhatár? Magyarázd meg, hogy miért! 2. Elérhető-e a látóhatár vonala? 3. Miért fontos a terepen való tájékozódás? 4. Milyen foglalkozású emberek használják állandóan az iránytűt?

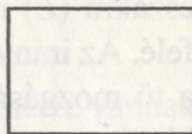
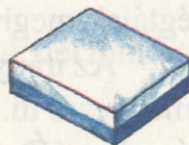
Gyakorlati feladat. 1. Iránytű segítségével határozd meg, hogy az osztályteremben merre van észak, dél, nyugat és kelet! 2. Milyen égtáj felé néznek az ablakok? 3. Milyen irányban van az iskolától a lakóházad? 4. Milyen égtáj iránt mégysz az iskolából hazafelé, és otthonról az iskolába?

HOGYAN ÁBRÁZOLJÁK A TEREPEK RAJZON?

Mi a vázlatrajz és a lépték?

A természeti objektumokról és az emberek által készített tárgyakról szóló ismereteket a tankönyv szavakkal és képekkel adta át nektek. Az ábrákon a tárgyakat és az élőlényeket úgy ábrázolták, ahogy azokat a valóságban láthatjuk magunk előtt.

De meghatározhatók-e a tárgy méretei képe alapján vagy égtájakhoz viszonyított helyzete a térben? Az ilyen ismeretek alaprajzzal adhatók át.

A *alaprajz* nem más, mint a tárgy felülnézetben való pontos ábrázolása.

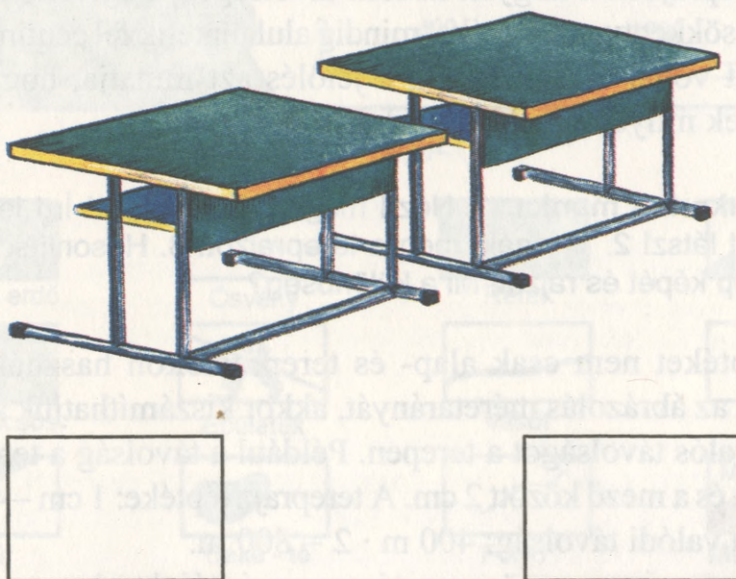
Hogy egy kis méretű tárgy, például radírgumi alaprajzát felvázoljuk egy papírlapon, felülről kell néznünk rá. Ekkor a radírnak csak egyik oldalát látjuk, amely téglalap alakú. Ennek a téglalapnak a pontos ábrázolásához meg kell mérnünk a radírgumi hosszát és szélességét.

Gyakorlati munka. 1. Vizsgáld meg a radírgumi képét és alaprajzát! 2. Hasonlítsd össze a radír ábrázolását a képen és az alaprajzon! 3. Határozd meg, hogy a két ábrázolásmód miben hasonlít, illetve különbözik!

Hogyan készíthető el egy nagy tárgy, például asztal alaprajza?

Felülről az asztal szintén téglalap alakú. Hossza 120 cm, szélessége 80 cm. Egy ilyen méretű téglalap rajza nem fér el egy papírlapon. Ahhoz, hogy ábrázolni lehessen, méreteit például 40-szeresen kell csökkenteni. Ebben az esetben az asztal alaprajza 3 cm hosszú és 2 cm széles lesz.

Ha két, egymástól 160 cm távolságra lévő asztal alaprajzát kell elkészítenünk, akkor nem csak az asztalok méreteit kicsinyítjük

Asztalok képe és alaprajza

40-szeresen, hanem a közöttük lévő távolságot is. Az alaprajzon az asztalok közötti távolság 4 cm lesz.

Az alaprajzon számmal jelzett arányt, amely azt mutatja, hogy hányszorosára csökkentették (növelték) a tárgyak valódi méretét, *léptéknek* vagy *méretarány*nak nevezzük.

A léptéket a következőképpen fejezik ki: 1 cm – 40 cm. Ez azt jelenti, hogy 1 cm az alaprajzon a tárgy valós méretének 40 cm-ét jelenti.

A lépték különböző lehet. Például 1 cm – 10 cm, 1 cm – 25 m, 1 cm – 300 m. Gondolkodj el, hogy ez mit jelent!

Ellenőrizd magad! 1. Mi a tárgy alaprajza? 2. Mit nevezünk léptéknek? 3. Mit jelöl a lépték?

A tereprajz

Tereprajznak nevezzük a földfelszín egy kisebb részének felülnézetben való ábrázolását.

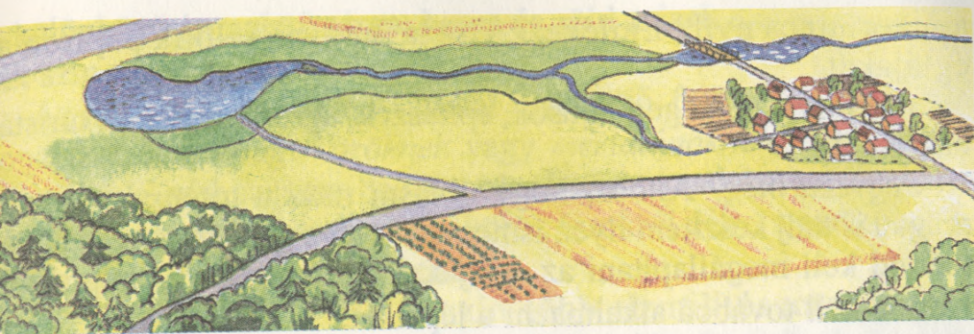
A tereprajzon a tárgyakat egyezményes jelekkel ábrázolják. Minden tárgynak megvan a maga egyezményes jele. Tanulmányozd őket!

A tereprajzon a tárgyak közötti távolságok megfelelő arányban vannak csökkentve. A léptéket mindig alul tüntetik fel centiméterekre felosztott vonal alakjában. Ez a jelölés azt mutatja, hogy 1 centiméternek milyen távolság felel meg a terepen.

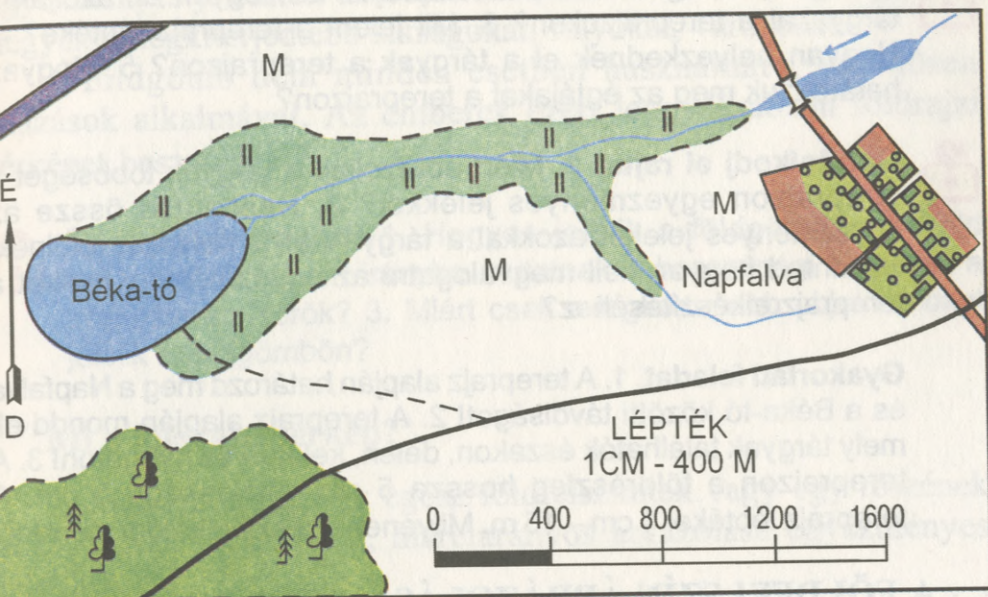
Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a terep képét! Írd le szóban, amit láatsz! 2. Vizsgáld meg a tereprajzot! 3. Hasonlítsd össze a terep képét és rajzát! Mi a különbség?

Léptéket nem csak alap- és tereprajzokon használnak. Ha ismerjük az ábrázolás méretarányát, akkor kiszámíthatjuk a tárgyak közötti valós távolságot a terepen. Például a távolság a tereprajzon Nappalva és a mező között 2 cm. A tereprajz léptéke: 1 cm – 400 m. A terepen a valódi távolság: $400 \text{ m} \cdot 2 = 800 \text{ m}$.

A tervrajzon az összes tárgy az égtájaknak megfelelően van elhelyezve. Az *É* – *D* irányt nyíl mutatja. Mi van akkor,

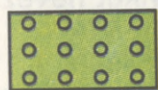
A terep képe

Tereprajz

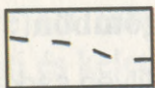
Vegyes erdő

Gyümölcsös

Műút

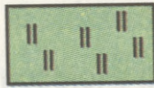
Ösvény

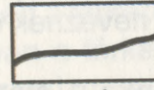
Épületek

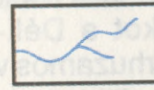
Béka - tó

Rét

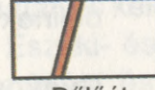
Vasút

Folyó

Híd

Dűlőút

Mező, háztáji

A tereprajz egyezményes jelei

amikor nincs nyíl? Emlékezz vissza, hogyan jelölik papíron az égtájakat.

A tereprajzokat geológusok, építészek, agronómusok és turisták használják.

Jegyezd meg! Ahhoz, hogy olvasni tudd a tereprajzot, vagy magad is tudj készíteni ilyet, ismerned kell az egyezményes jeleket, tudnod kell megállapítani az égtájakat a terepen és a tereprajzon, tudnod kell továbbá alkalmazni a léptéket.

Ellenőrizd magad! 1. Mi a tereprajz? 2. Hogyan ábrázolják a tárgyakat a tereprajzokon? 3. Mit jelent a tereprajz léptéke? 4. Hogyan helyezkednek el a tárgyak a tereprajzon? 5. Hogyan határozzuk meg az égtájakat a tereprajzon?

Gondolkodj el rajta! 1. Miért ábrázolják a tárgyak többségét a tereprajzon egyezményes jelekkel? 2. Hasonlítsd össze az egyezményes jeleket azokkal a tárgyakkal, amelyeket jelölnek! Szerinted hogyan kell megválogatni az egyezményes jeleket a tereprajz elkészítéséhez?

Gyakorlati feladat. 1. A tereprajz alapján határozd meg a Napfalva és a Béka-tó közötti távolságot! 2. A tereprajz alapján mondd el, mely tárgyak találhatók északon, délen, keleten és nyugaton! 3. A tereprajzon a földrészleg hossza 5 cm, szélessége 3 cm. A tereprajz léptéke: 1 cm – 15 m. Milyenek a részleg valódi méretei?

A FÖLDFELSZÍN ÁBRÁZOLÁSA A FÖLDGÖMBÖN ÉS A TÉRKÉPEN

A földfelszín ábrázolása a földgömbön

Válaszolj! 1. Mi a földgömb? 2. Milyen sarkai vannak a Földnek? 3. A Föld melyik féltékéjét nevezik északinak? Melyiket nevezik délinek? 4. Mit neveznek egyenlítőnek?

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a földgömböt – a Föld modelljét! Milyen színek vannak a földgömbön? 2. Keresd meg a földgömbön az Északi-sarkot a Déli-sarkkal összekötő vonalakat, és az egyenlítővel párhuzamos vonalakat! 3. Mit tudsz elmondani a Föld felszínéről, ha a földgömbre pillantsz?

A földgömbön különböző színek ábrázolják bolygónk felszínét.

A különböző árnyalatú sárga, barna és zöld színek a szárazföldet, a kék szín a vizeket ábrázolja.

Az Északi-sarkot a Déli-sarkkal összekötő, felülről lefelé húzott vonalakat *hosszúsági köröknek* vagy *meridiánoknak* nevezik. Az egyenlítővel párhuzamos, balról jobbra húzott vonalakat *párhuzamos köröknek* mondják. A hosszúsági körök északról délre, a párhuzamos körök – nyugatról keletre mutatnak.

A földgömbön a földfelszín több tízmilliószorosan van csökkentve. Ezért csak a Föld legfontosabb tárgyait ábrázolják egyezményes jelekkel: az óceánokat, kontinenseket, legmagasabb hegyeket, legkiterjedtebb síkságokat, folyókat, városokat.

A földgömb nem minden esetben használható, különösen utazások alkalmával. Az emberek ezért leggyakrabban földrajzi térképet használnak.

Ellenőrizd magad! 1. Hogyan jelölik a földgömbön a Föld felszínét? 2. Milyen irányba mutatnak a hosszúsági körök és a párhuzamos körök? 3. Miért csak a legfontosabb objektumokat jelölik a földgömbön?

Mi a földrajzi térkép?

A *földrajzi térkép* az egész földfelszínnek vagy egy részének sokszorosan kicsinyített, méretarányos ábrázolása egyezményes jelekkel.

Képzeletben osszuk fel két részre a földgömböt a hosszúsági kör mentén.

Ha az így létrejött féltekéket papíron ábrázoljuk, akkor megkapjuk a nyugati és keleti félteke földrajzi térképét.

Gyakorlati munka. 1. Vizsgáld meg a térképen a nyugati és keleti féltekéket! 2. Mutasd meg, hol van a térképen az Északi- és a Déli-sark, az egyenlítő! 3. Keresd meg a hosszúsági és a párhuzamos köröket! Mely vonalak mutatnak észak – dél, és melyek kelet – nyugat irányban?

A szárazföldet a féltekék térképén, ahogy a földgömbön is, különböző színekkel ábrázolják, mivel a Föld felszíne nem

egyenletes. A hegyeket barna színnel, a síkságokat világosbarnával, sárgával és zölddel jelölik.

A színek alapján a térképen megállapítható a vízmedencék mélysége. Az óceánok, tengerek, tavak legmélyebb helyeit kék színnel, a sekélyebbeket égszínkékkel jelölik.

A térképeken más egyezményes jeleket is alkalmaznak.

Gyakorlati munka. 1. Vizsgáld meg a féltekék térképén használt egyezményes jeleket! 2. Mondd el, hogy ezek mit ábrázolnak! 3. Olvasd el az előtted lévő térkép teljes elnevezését! Mit ábrázol ez a térkép?

A féltekék hegy- és vízrajzi térképe nem az egyetlen földrajzi térkép. Vannak kontinenstérképek, országtérképek, megyetérképek, járási térképek. A térképek tartalma különböző lehet. Egyes térképek egyezményesen ábrázolják a földfelszínt. Ezek a hegy- és vízrajzi térképek. Más térképeken, így a világtérképeken a világ országai láthatók fővárosaikkal, vagy a Föld egy részének éghajlata, természeti övezetei vannak ábrázolva. Minden térképnek van elnevezése. Erről később tanulunk.

Válaszolj! 1. Mi a lépték? 2. Mire szolgál a lépték?

Bármely térképnek megvan a maga léptéke. Minél nagyobb részét ábrázolja a Föld felszínének valamely térkép, annál kisebb a használt lépték. Például a féltekék térképén a lépték 1 cm : 14000 km, Ukrajna térképén – 1 cm : 70 km, a megyetérképen pedig – 1 cm : 40 km.

A térképeken 1 cm több tíz, száz vagy ezer kilométert jelent a terepen. A léptéktől függ, hogy tárgyakból mennyi ábrázolható a térképen, vagyis hány város, folyó, tó, hegy. Gondolkodj el ezen!

Tanuld a térkép használatát! A térképen mindent jobb kézben tartott mutatópálcával mutass! Jobbról állj a térkép előtt, hogy ne takard el.

Jegyezd meg! Ahhoz, hogy olvasni tudd a térképet, jól kell ismerned az egyezményes jeleket, léptéket, meghatározni az égtájakat és mellékégtájakat a térképen.

Ellenőrizd magad! 1. Hogyan ábrázolják a térképeken a földfelszínt? 2. Mi a földrajzi térkép? 3. Milyen léptéket alkalmaznak a térképeken? 4. Mondd el a térképhasználat szabályait!

Gondolkodj el rajta! 1. Hasonlítsd össze a tereprajzot és a térképet! Mi a különbség köztük? 2. Hogyan ábrázolják az égtájakat a tereprajzon és a térképen? 3. Miért kisebb a lépték a féltekék térképén, mint Ukrajna térképén? Melyik térképen – a féltekékén, avagy Ukrajnaén – ábrázolják részletesen a földfelszínt?

Gyakorlati feladat. Képzeld el, hogy vándorolsz a világban. A féltekék térképét vagy földgömböt használva írd le szóban az útvonalad!

A FÖLD KONTINENSEI

Melyek a Föld kontinensei?

A szárazföld minden oldalról vízzel határolt nagy részeit *kontinenseknek* vagy *földrészeknek* nevezik. A Földön hat kontinens van: Eurázsia, Afrika, Észak-Amerika, Dél-Amerika, Ausztrália, Antarktisz.

A legnagyobb kontinens Eurázsia. A szárazföld egyharmadát foglalja el. Eurázsia két részből áll: *Európából* és *Azsiából*. A közöttük lévő képzeletbeli választóvonal az Urál-hegység.

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a földgömböt és a féltekék hegy- és vízrajzi térképét! Keresd meg rajtuk a kontinenseket! 2. Határozd meg, hogy ezek a Föld melyik féltekéjén található! 3. A térkép egyezményes jeleinek felhasználásával jellemezd a földrészek felszínét!

A földrészek különböznek egymástól méretükben, domborzatukban és természetvilágukban egyaránt.

A Földön vannak a földrészekhez viszonyítva kicsi, minden oldalról vízzel körülvett szárazfölddarabok. Ezeket *szigeteknek* nevezzük. A Föld legnagyobb szigete Grönland. Ha a kontinens egy darabját három oldalról veszi körül a víz, akkor *félszigetről* beszélünk. Ukrajna területén a Krím-félsziget található.

Ellenőrizd magad! 1. Mit nevezünk földrésznek? 2. Hány kontinens van a Földön? 3. Melyik földrész áll két részből? 4. Mi a különbség a sziget és félsziget között?

A kontinensek természetrajza

Válaszolj! 1. Milyen égőveket különböztetnek meg a Földön? 2. Mi az oka a kialakulásuknak?

Eurázsia az északi féltekén terül el. Területén három égöv található: hideg, mérsékelt és forró. Ezeknek köszönhetően a földrészen különböző természeti feltételek alakultak ki változatos növény- és állatvilággal.

A kontinens északi részén a *tundra* található. Itt a tél 8–9 hónapig tart. Előfordulnak $-50\text{ }^{\circ}\text{C}$ -os hidegek is. A talaj át van fagyva. A rövid és hűvös nyár során alig 1 méternyi rétegben olvad fel. A tundra legelterjedtebb növényei a mohák. Csak helyenként nőnek satnya fák: törpenyír és -fűz. Az állatok közül a rénszarvas, sarki róka, hóbagoly és sarki hófajd él itt. Nyáron a tavakra és mocsarakra vadkacsák, vadlibák és hattyúk érkeznek délről.

A tundra után hatalmas területeket foglal el a *tajga*, azaz a tűlevelű erdők övezete. A tajgában szibériai cirbolyafenyő, vörösfenyő, lucfenyő, jegenyefenyő nő, az állatok közül mókusok, hiúzok, farkasok, coboly, barnamedve, nyírfajd, császármadár él.

A tajgában nagy jelentősége van a prémes állatok vadászatának. Igen elszaporodott az itt meghonosított pézsmapocok és nyérc.

A tajga déli részén nyír- és nyárfaerdők nőnek sárgaakáccal, zelnicemeggel és bangitával vegyesen.

A tajga után következnek a *vegyes* és a *lombos erdők*. Az erdős övezet alatt nagy kiterjedésű *sztyeppék* terülnek el.

Euráziában *sivatagok* is vannak. Ezek olyan területek, ahol szinte teljesen hiányzik a csapadék. A levegő hőmérséklete eléri a $+50\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ot. A sivatagok növényzete igen szegényes. Csak olyan növények nőnek, amelyek alkalmazkodtak az itteni létfeltételekhez. Jellegzetes sivatagi növény az igen hosszú gyökerű, levél nélküli fára emlékeztető szakszaul. Előfordul még tevetővis és homoki sás. A sivatag legismertebb állata a teve. De él itt golyvás gazella, kulán, varánusz gyík, kígyók, teknősök.

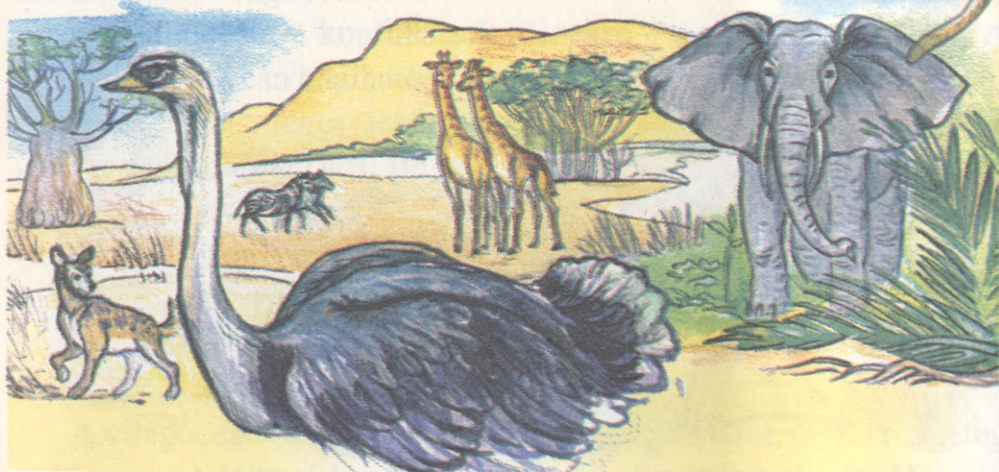
Eurázsianak azokban a térségeiben leggazdagabb a növény- és állatvilág, amelyek közel esnek az egyenlítőhöz.

A nedves trópusi erdőkben indiai elefántok, orrszarvúk, krokodilok, emberszabású majmok, óriáskígyók – boa és kobra – élnek. A madárvilág legjellegzetesebb képviselői a papagájok és pávák.

Afrika természetvilága változatos. Itt olyan növények és állatok élnek, amelyek a sivatagi, trópusi és a szavannai, azaz afrikai sztyeppei környezethez alkalmazkodtak.

A szavannákon magas, 4 métert is elérő növényzet nő. Itt élnek a Föld legnagyobb állatai: az afrikai elefántok, zebrák, bivalyok, orrszarvúk, zsiráfok. A trópusi erdőkben emberszabású majmok, csimpánzok és gorillák honosak. Afrikában változatos a madárvilág. Köztük van a Föld legkisebb madara, a nektármadár és legnagyobb testű madara, az afrikai strucc.

Dél-Amerika a burgonya, paradicsom, kakaófa őshazája. Az Amazonast övező esőerdőkben lajhárok, tapírok, tatuk, hangyászok élnek. Ezek az állatok nem

Afrika természetvilága

fordulnak elő más földrészeken. A folyókban él az anakonda óriáskígyó. A rovarvilág jellegzetes képviselői a káprázatos színekben pompázó pillangók.

Észak-Amerika növényeinek és állatainak zöme más földrészeken is elterjedt, mindenekelőtt Euráziában. Csak itt honos növény a hatalmasra megnövő mamutfenyő, a csak ezen a földrészen előforduló állat, az amerikai bölény.

Ausztrália forró és száraz éghajlatú kontinens. Ausztráliában tojásrakó emlős-állatok – kacsacsőrű emlősök és hangyászsünnök – élnek. Csak ezen a földrészen fordul elő a kenguru és az erszéyes medve, a koala. Változatos a földrész madárvilága is. Legnagyobb madár az emu. Nagy csapatokba verődve röpködnek a hullámos papagájok. A növények közül figyelmet érdemelnek a 100 méter magasra is megnövő eukaliptuszok.

Ausztrália természetvilága

Alkalmas-e az életre az **Antarktisz**? Ezen a földrészen kolóniákban élnek a pingvinek, amelyek apró halakkal, puhatestűekkel, kis rákokkal táplálkoznak. Élelmüket jelentős mélységből is képesek megszerezni. A hegycsúcsok szikláin nyáron mohák láthatók.

Gondolkodj el rajta! Tegyél képzeletbeli utazást valamelyik földrészen! Meséld el, milyen ott a természet!

A FÖLD ÓCEÁNJAI

Milyen óceánok találhatók a Földön?

Válaszolj! 1. Melyik három halmazállapotban található a víz a Földön? 2. Milyen körülmények között megy át a víz egyik halmazállapotból a másikba? Hogyan megy végbe a víz körforgása a természetben?

Gyakorlati munka. 1. Vizsgáld meg a féltekék térképét! Melyik szín van túlsúlyban rajtuk? Mit ábrázolnak ezzel a színnel? 2. Olvasd le a térképről az óceánok elnevezéseit, és mutasd meg őket! 3. Határozd meg, hogy a Föld mely féltekéin találhatók az óceánok! 4. Mely óceánok mossák a földrészek partjait?

A földgömbön és a térképen is a kék szín dominál. Ezzel a színnel ábrázolják a *világóceánt*.

A világóceánt a kontinensek részekre – *óceánokra* tagolják. A Földön négy óceán található: a Csendes-óceán, Atlanti-óceán, Indiai-óceán és Északi-Jeges-óceán.

Az óceánok vize sós. Ha teljesen lepárolnák az óceánok vizében oldott sót, akkor az a világóceán fenekét 60 méter, a szárazföldet pedig 153 méter vastagságú réteggel borítaná be. Az óceánok felszínéről nagy mennyiségű víz párolog el. A vízgőzből képződnek a felhők. Ezeket a szél a Föld különböző részei fölé sodorja, ahol csapadék hullik belőlük.

A világóceán oxigénnel dúsítja a légköri levegőt, mivel rengeteg zöldmoszat található benne. Egyúttal a bolygót is melegíti. Hogyan lehetséges ez? A meleg évszakokban a tengerek és óceánok vize

felveszi a napsugarak hőjét, amit sokáig megtart. A hideg évszakban a víz lassan leadja ezt a hőt a kontinensek irányába áramló levegőnek.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen óceánokra tagolódik a világóceán?
2. Melyik a legnagyobb óceán? Melyik a legkisebb? 3. Milyen jelentőségük van az óceánoknak a Földön?

Az óceánok természetvilága

Válaszolj! 1. Mik a moszatok vagy algák? Milyen színűek lehetnek a moszatok? Miért eltérő a színük?

A tengerekben és óceánokban közel 10 ezer növényfaj él. A növények többsége a moszatokhoz (algákhoz) tartozik. Mintegy 100 méteres mélységben, ahová még eljut a napfény, zöldmoszatok élnek. Lejjebb találhatók a barna-, még lejjebb a vörösmoszatok.

Az óceáni állatvilág a Föld forró égövében a leggazdagabb. Valamivel szegényebb a két félteke mérsékelt égövi óceánjaiban. Legszegényebb a pólusok menti hideg égővekben. Gondolkodj el rajta, hogy miért!

Az **Északi-Jeges-óceán** mély vizeiben mikroorganizmusok élnek. A partok mentén moszatok – laminária, barna tengeri moszat – honosak. Vannak rákok és medúzák is, míg a halak közül itt leginkább a hering, tőkehal, lepényhal és a vörös álsügér fordul elő. A szigeteken rozmár- és fókatelepek, valamint madárkolóniák találhatók. A part közelében, a jégen jegesmedvék élnek, amelyek védelem alatt állnak. Mára ritkaság számba mennek a cetek is.

Az **Atlanti-óceán** vízének hőmérséklete eltérő, legmelegebb az egyenlítő környékén. A meleg vizekben sok moszat nő. Különösen nagy területet foglal el a szargasszó nevű barnamoszat. Észak-Amerika partjainál egy tengert is így neveztek el: Sargasso-tenger. Ezekben a vizekben cápák, repülőhal, tonhal és tengeri teknősök fordulnak elő. A madarak közül az albatroszok és a fregattmadarak érdemelnek említést. Az óceán északi és déli részében cetek, fókák és kis macskacápák élnek.

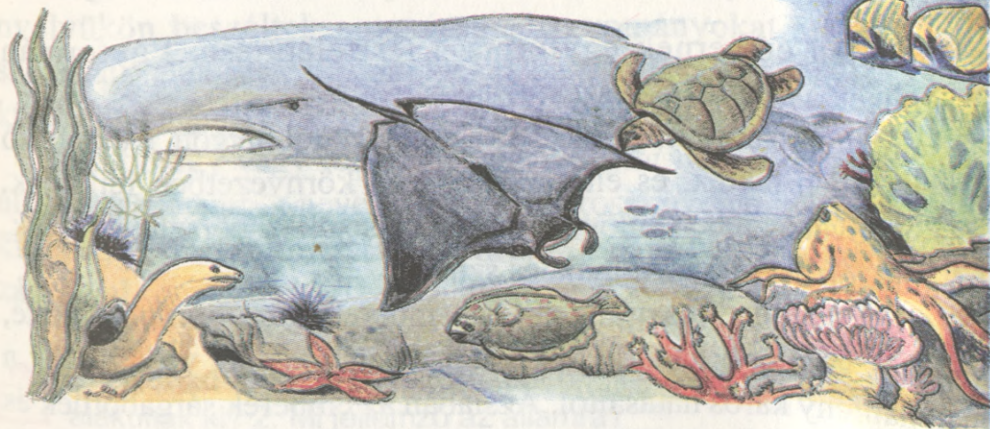
Az **Indiai-óceán** növényzete barna-, zöld- és vörösmoszatokból áll. A mikroszkopikus nagyságú zöldmoszatok sokasága megfesti a vizet, amire azt mondják, hogy „virágzik”. Az itteni meleg vizekben

medúzák, tarisznyarakok, sok halfaj, cápák, tengeri teknősök és tengeri kígyók élnek. A partok mentén krokodilok találhatók.

A **Csendes-óceán** növény- és állatvilága a legváltozatosabb. Legdélibb és legészakibb részeiben a víz hideg, míg az egyenlítő mentén mindig meleg. Ebben az óceánban minden feltétel adott a különböző növények és állatok létehez. Vizeiben közel 380 zöld-, barna- és vörösmoszatfaj él. Az itt honos halak közül a heringet, szardíniát, makrelát, lazacot, tőkehalat és szajrát kell megemlíteni. Előfordulnak óriási tarisznyarakok, tengeri teknősök és kígyók. Élnek benne bálnák, fókák, rozmárok és medvefókák.

Gondolkodj el rajta! 1. Melyik óceánnak leggazdagabb a növény- és állatvilága? Miért? Bizonyítsd be állításod helyességét! 2. Tegyél képzeletbeli utazást az egyik óceán vizein! Térkép alapján állítsd össze az útvonalat a lakóhelyedről kiindulva!

Az óceánok természetvilága

A FÖLD LAKOSSÁGA

A Föld melyik részén élünk?

Válaszolj! 1. Nevezd meg a földrészeket! 2. Melyik kontinens áll két részből?

Minden földrészen élnek emberek. Csak az Antarktisznak nincsenek állandó lakói. Ott, az örök hó és fagy hazájában tudományos kutatóállomásokat építettek. Ezeken egymást váltják a kutatók. Ők azt vizsgálják, hogy milyen hatása van ennek a titokzatos földrésznek a Föld természetvilágára. Az Antarktiszon ukrán kutatóállomás is található.

A földrészeket az emberek nem egyformán népesítik be. Hogy hányan élnek egy-egy kontinensen, az a természeti adottságoktól függ. A régmúltban az emberek a síkságokon telepedtek meg, mert ott voltak a legjobb feltételek: termékeny talajok, édesvíz, hasznos ásványok.

Legtöbb ember Euráziában, míg legkevesebb Ausztráliában él. Euráziához viszonyítva jóval kevesebben laknak Dél-Amerikában és Afrikában.

Milyenek vagyunk mi, földlakók?

Válaszolj! 1. Miből áll az emberi szervezet? 2. Milyen szerveket különböztetünk meg az ember szervezetében? 3. Milyen szerepük van a különböző szerveknek? 4. Mit jelent a kifejezés: „alkalmazkodás a környezet feltételeihez”?

Minden embernek egyforma a testfelépítése. Egyformán működnek a szervei és a szervezete is.

A régmúltban az emberek élete a természettől függött. Különböző földrészekeken laktak, és eltérő természeti környezetben fejlődtek. Ennek következtében különböző lett a külsejük is: bőrszínük, hajuk, szemük, orruk, ajkuk formája és színe.

Afrikában és Ausztráliában az emberek sötét bőrűek, fekete, kemény, göndör a hajuk. Ezek a külső sajátosságok védtek őket a tűző napfény káros hatásaitól. Ázsiában az emberek sárgabőrűek és mandulaszeműek. A látószervnek ez a formája védte a szemet a

homoktól a szeles sivatagban. Az európaiak bőre fehér, hajuk puha, nem túl sötét. Európa ugyanis a leghidegebb földrész, itt a napfény és a meleg is kevesebb. A fehér szín fogja fel legjobban a napsugarak hőjét. Így alakult tehát ki a *fekete, sárga és fehér emberfajta*.

Minden ember fajtától függetlenül egyenlő. A felsorolt eltérő jegyek mindössze azt mutatják, hogy miként alkalmazkodott a szervezet a különböző környezeti feltételekhez. Korunkban az ember egyre kevésbé függ a természettől, mivel saját maga teremti meg létfeltételeit.

Régen az emberek csoportosan éltek valamely területen. Saját nyelvükön beszéltek egymással, hagyományokat teremtettek, szokásaik alakultak ki, amelyeket betartottak. Így jöttek létre a különböző *népek*.

Később egy vagy több nép saját *államot* hozott létre. Minden államnak megvan a neve, határai, fővárosa, nyelve, történelme és kultúrája. Az állam rendelkezik alkotmánnyal, himnusszal és zászlóval.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen emberfajták élnek a Földön? Miért alakultak ki? 2. Mi jellemző az államra?

ÓVJUK EGYÜTT A FÖLD TERMÉSZETVILÁGÁT!

Válaszolj! 1. Mi a Vörös Könyv? Milyen jelentősége van? 2. Mely növények és állatok számítanak ritkának? 3. Milyen célból hoznak létre természetvédelmi területeket?

A Földön egyre kevesebb az olyan hely, ahová az ember még nem tette be a lábát. A természet egyre jobban megcsínyli az ember tevékenységét...

Már tanultál arról, hogy az emberek szennyezik a vizeket, a levegőt és a talajt. Emlékezz vissza erre!

Azt is tudod, hogy irtják az erdőket, bolygónk „tüdejét”. Pusztítják a növényeket és állatokat is. Hol itt, hol ott következnek be a Földön kisebb-nagyobb *környezeti* vagy *ökológiai katasztrófák*. Valahol az óceánon szerencsétlenül jár egy olajszállító tartályhajó, amelyből az olaj hatalmas foltban terjed szét a víz felszínén. Valahol nagy tűz pusztítja az őserdőt. Történnek balesetek atomerőművekben és vegyi üzemekben is. A Föld különböző országaiban dúló háborúk nem csak emberéleteket követelnek, hanem helyrehozhatatlan károkat okoznak a természetben az adott országok határain túl is.

A Föld állandóan növekvő lakosságának egyre több élelmiszerre van szüksége. Hogy ezeket meg tudják termelni, a talajba rendszeresen különböző vegyszereket: műtrágyákat, növényvédő szereket juttatnak. Ezek a talaj szennyeződéséhez, elszegényedéséhez vezetnek. Rombolja a talajt a szakadékok és vízmosások kialakulása is.

A Földön folyamatosan halmozódnak fel a háztartási hulladékok. Ezek szennyezik az egész természeti környezetet. A szemét és a veszélyes ipari hulladékok egy része belekerül az óceánba.

A természetvédelemmel kapcsolatos bonyolult problémák megoldása érdekében **össze kell fognia a Föld egész lakosságának.**

Korunkban az államok egyezményeket írnak alá a természet közös védelméről. A világ országainak nagy része például csatlakozott a légkörbe juttatott káros hulladékok csökkentését célzó nemzetközi egyezményhez. Ugyancsak nemzetközi megállapodás korlátozza a ritka és kipusztulóban lévő növényekkel és állatokkal való kereskedést.

A növények és állatok kiirtásának megakadályozása, sokféleségük megőrzése érdekében hozták létre 1948-ban a Nemzetközi Természetvédelmi Szövetséget. Megalapítását követően a szervezet azonnal oltalmába vette a ritka növény- és állatfajokat. A világ országaiban természetvédelmi területeket, rezervátumokat és nemzeti parkokat létesítettek. 1966-ban első ízben adták ki a Nemzetközi Vörös Könyvet. Azóta a különböző országokban saját nemzeti Vörös Könyveket is összeállítanak.

A Greenpeace nevű nemzetközi környezetvédő szervezet harcol az erdők, óceánok, növények és állatok megóvásáért.

Gondolkodj el rajta! 1. Mi szennyezi a természetet? 2. Mivel károsítja az ember a természetet? 3. Mit gondolsz, mi fenyegeti leginkább a természetet? 4. Javasolj saját módszert a természet megóvására a Földön!

Gyakorlati feladat. Az osztálytársaiddal együtt szervezzetek saját rajzaitokból és plakátjaitokból kiállítást „Veszélyben van bolygónk, a Föld – védjük meg!” címmel!

HAZÁNK – UKRAJNA

UKRAJNA HELYE BOLYGÓNKON

Válaszolj! 1. Mit nevezünk léptéknek? 2. Mi a térkép? 3. Hol található a térképen az égtájak és mellékégtájak? 4. Mi a földrész?

Gyakorlati munka. A féltékék térképén keresd meg, hogy melyik földrészben, s annak mely részében található Ukrajna!

Ukrajna önálló, független állam az eurázsiai kontinens európai részében.

Területét tekintve Ukrajna Európa egyik legnagyobb országa. Nagyság szerint negyvenedik helyen áll a világ országai között.

Gyakorlati munka. 1. Ukrajna térképén mutasd meg az ország határait! 2. Határozd meg, hogy milyen országokkal határos! 3. Hasonlítsd össze Ukrajna határainak hosszát más országok határainak hosszával! Melyik országgal van Ukrajnának leghosszabb közös határa, s melyikkel legrövidebb?

Tanuld a térkép használatát! Mutasd meg Ukrajnát határainak teljes hosszában!

Ukrajna hét állammal határos. Nyugaton Lengyelország, Szlovákia és Magyarország a szomszédja. Délnyugatról Románia és Moldávia, északról Fehéroroszország (Belorusz) határolja. Leghosszabb közös határa Oroszországgal van, amely északi és délkeleti irányba húzódik. Ukrajna határainak teljes hossza 7643 km.

Gondolkodj el rajta! A Rahói járásban fekvő Gyilove (Terebes-fehérpatak) község határában áll egy emlékoszlop, amelyre az van felírva, hogy ott található Európa földrajzi közepe. Mit jelent ez?

Gyakorlati feladat. A térképen lévő lépték felhasználásával határozd meg megközelítőleg Ukrajna területének kiterjedését észak-dél és nyugat-kelet irányban!

UKRAJNA DOMBORZATA

Válaszolj! 1. Milyen színek jelölik a szárazföldet a térképen? 2. Mit jelentenek ezek?

Már tudod, hogy bolygónk felszíne nem egyenletes. A földfelszín fő alakzatai a *síkságok* és a *hegyek*.

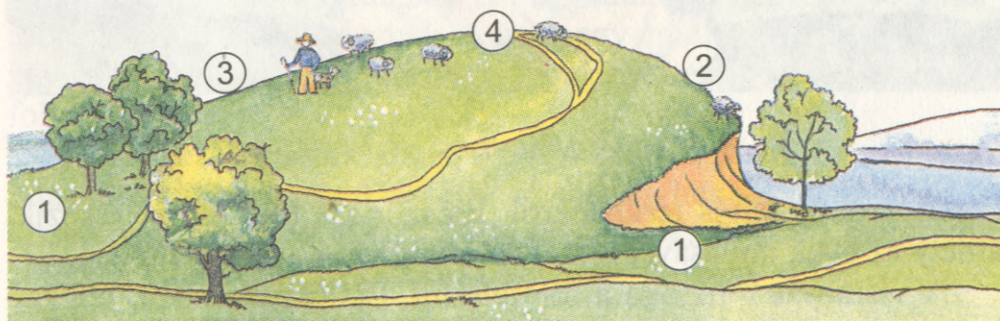
Mik a síkságok?

A *síkságok* a szárazföld egyenletes felszínű területei. A síkságokat *alföldekre* és *hátságokra* osztják.

Az alföldeket a térképen zöld színnel, a hátságokat sárgával és világosbarnával jelölik.

Gyakorlati munka. 1. Ukrajna hegy- és vízrajzi térképén vizsgál meg a felszínt! 2. Olvasd el a legnagyobb alföldek és hátságok neveit! Mutasd meg őket! 3. Határozd meg, hogy ezek hol találhatók Ukrajna területén az égtájakhoz viszonyítva!

Ukrajna északi részén található a Polisszjai-síkság. Ennek felszíne mocsaras, nagyrészt alacsony dombokkal tagolt. Északkeleten a Dnyepermelléki-síkságban folytatódik. Dimbes-dombos területét

A domb szerkezete: 1 – *dombbalja*; 2 – *meredek lejtő*;
3 – *enyhe lejtő*; 4 – *tető*

számtalan szakadék és vízmosás tagolja. Ezért a felszíne hullámosnak tűnik. Ukrajna déli részén található a teljesen lapos Fekete-tenger-melléki-síkság.

Ukrajna nyugati, délnyugati és központi részében a következő hátságok találhatók: Podóliai és Dnyeper-melléki. Ezek szintén síkságok, ám dominálnak rajtuk az 500 méteres magasságot is elérő dombok. Itt ugyancsak vannak szakadékok és vízmosások.

Tehát a síkságokon gyakoriak a *dombok*, *szakadékok* és *vízmosások*.

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a domb vázlatos rajzát! 2. Nevezd meg a domb részeit! 3. Hasonlítsd össze a domb lejtőit! Ezek milyenek lehetnek?

A *vízmosás* a földfelszín meredek partú nagy bemélyedése. Hogyan képződik? Az olvadék- vagy esővíz patakokban folyik le a

Vízmosás

dombokról és lejtős területekről. Először kis barázda keletkezik, amely az évek múlásával kimélyül, majd *vízmosássá* változik.

A vízmosás rombolja a földfelszínt. Emlékezz vissza, hogyan kell óvni a talajt a vízmosások kialakulásától.

Sok év elteltével a vízmosások meredek partjait benövi a növényzet, és a vízmosás *szakadékká* alakul.

Ellenőrizd magad! 1. Nevezd meg a földfelszín főbb formáit! 2. Mi a síkság? 3. Hogyan osztályozzák a síkságokat? 4. Mi a domb? Nevezd meg a domb részeit! 5. Hogyan képződnek a vízmosások és a szakadékok?

Mi a hegy?

A *hegy* a földfelszín kitüremkedése, amely magasan a síkság fölé emelkedik.

A hegy szerkezete: 1 – *hegyláb*; 2 – *meredek lejtő*;
3 – *enyhe lejtő*; 4 – *csúc*s

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a hegy vázlatos rajzát! 2. Nevezd meg a részeit! 3. Hasonlítsd össze a hegyet és a dombot! Milyen hasonlóság van közöttük? Miben különböznek?

A Földön ritkán fordulnak elő egyedül álló hegyek. Leggyakrabban vonulatokat képeznek. A hegy egy vonulatát *hegygerincnek* nevezik. A hegygerincek között festői völgyek és gyors folyású hegyi folyók vannak.

A hegyek lehetnek alacsonyak, középmagasak és magasak. Alacsonyoknak az 500 és 800 m magas hegyeket tekintik. A középmagas hegyek 800 – 2000 métereseek. A 2000 méter fölé emelkedő hegyeket magasaknak nevezik.

Gyakorlati munka. 1. Ukrajna hegy- és vízrajzi térképén keresd meg a hegyeket! Nevezd meg őket! 2. Határozd meg, hogy Ukrajna mely részében találhatók!

Ukrajna nyugati részén északkeletről délkeleti irányban húzódik a Kárpátok. A Kárpátok legmagasabb hegycsúcsa a 2061 m magas Hoverla.

A Krím-félszigeten északkeletről délkelet felé ív alakban terül el a Krími-hegység. Legmagasabb csúcsa az 1545 m magas Roman-Kos.

Gondolkodj el rajta! Magasságát tekintve milyen hegység a Kárpátok? Milyen a Krími-hegység? Bizonyítsd be, hogy helyesen gondolsz!

Gyakorlati feladat. Válogass össze rajzokat, fényképeket Ukrajna valamely domborzati sajátosságáról, amellyel az órán ismerkedtél meg! Beszélj az általad választott témáról!

UKRAJNA VIZEI

Válaszolj! 1. Milyen jelentősége van a víznek a Földön? 2. Milyen színnel jelölik a vizet a földgömbön? 3. Milyen óceánokat ismersz?

A *források, folyók, tavak, mocsarak, mesterséges tavak és víztározók* a szárazföld *vizei*. Ha ezek természetes úton jöttek létre, akkor *természeteseknek* nevezzük őket, ha viszont az ember alakította ki őket, akkor *mesterséges víztározókról* vagy másként – *víztározókról* beszélünk.

Mi a forrás?

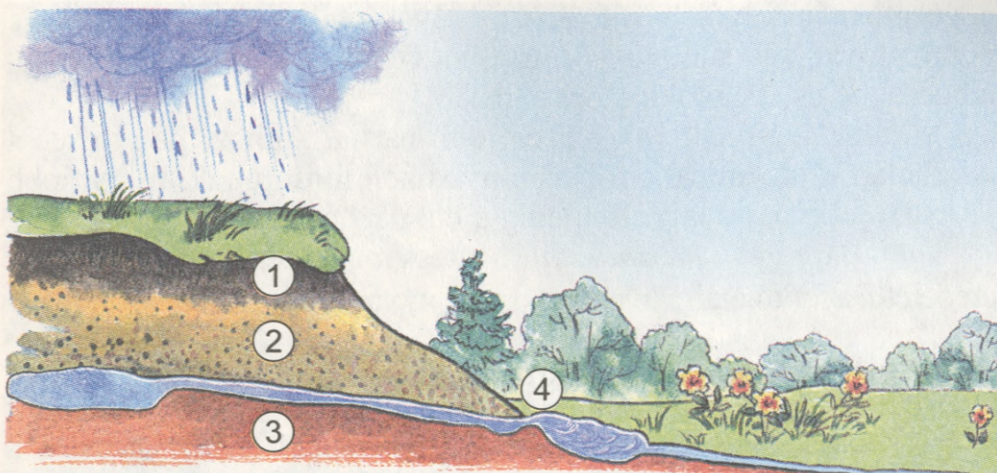

Válaszolj! Milyen a földfelszín domborzata?

Forrásnak nevezzük a földfelszínnek azokat a helyeit, ahol föld alatti vizek törnek fel.

Az eső- és olvadékvíz beszivárog a földbe. Könnyen áthalad a talajon és a homokon, de fennakad az agyagon. Ott a felgyülemlett víz föld alatti tavakat képez. Azokon a helyeken, ahol az agyagréteg közel kerül a felszínhez, a víz feltör. A források leggyakrabban vízmosások, szakadékok alján, domb- és hegyoldalakon, valamint meredek folyópartokon törnek fel.

A források vize hideg és tiszta. Ez nem csoda, hiszen a víz homokrétegen halad keresztül, amely megszűri, megtisztítja.

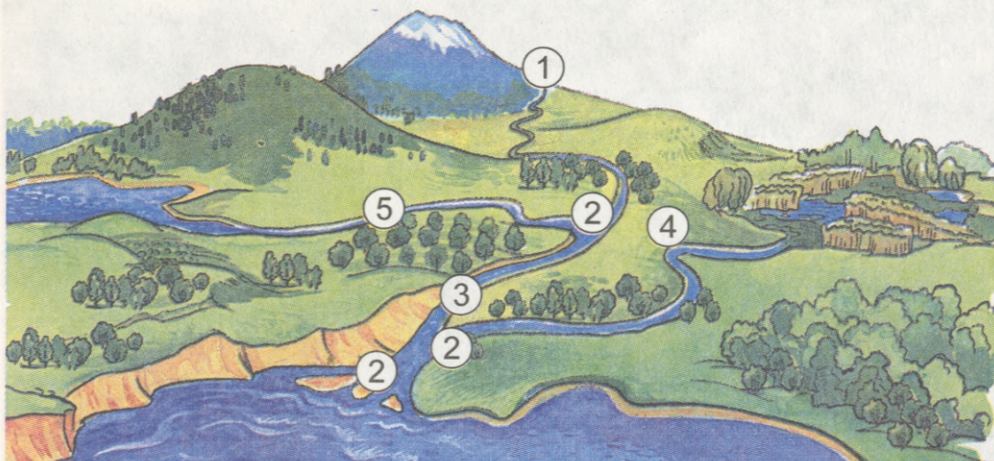
A forrás keletkezése: 1 – talaj; 2 – homok; 3 – agyag; 4 – forrás

Ellenőrizd magad! 1. Mit nevezünk forrásnak? 2. Hogyan alakul ki a forrás? 3. Miért hideg és tiszta a forrásvíz?

Ukrajna folyói

Minden folyónak van kezdete. Ezt a folyó *eredetének* nevezik. Az eredet helye lehet forrás, mocsár vagy gleccser. A folyó több ér összefolyásából alakul ki. Útja során befogadja a *mellékfolyóknak*

A folyó: 1 – eredet; 2 – torkolat; 3 – meder; 4 – bal mellékfolyó;
5 – jobb mellékfolyó

nevezett más folyók vizét. Azt a helyet, ahol a folyó egy másik víztárolóval egyesül, *torkolatnak* nevezzük. A folyók tavakba, tengerekbe és óceánokba torkolnak.

Minden folyónak van bal és jobb partja. Ahhoz, hogy ezeket meghatározzuk, arccal a folyásirányba kell fordulnunk. Ekkor jobb kézről a jobb part, bal felől pedig a bal part található.

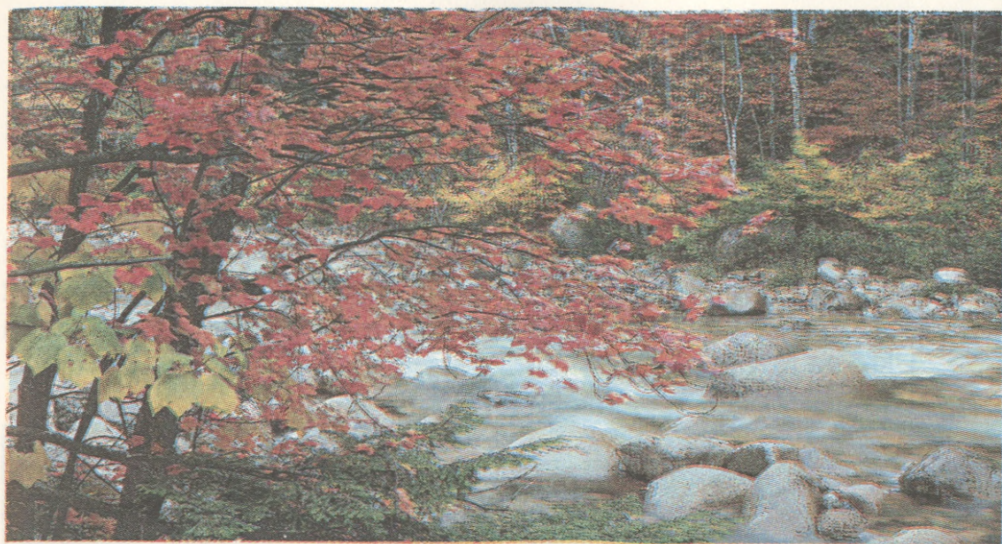
Tanuld a térkép használatát! Mutass meg a térképen egy folyót eredetétől a torkolatáig! Majd ugyanígy mutasd meg a mellékfolyóit is!

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg Ukrajna hegy- és vízrajzi térképét! 2. Határozd meg, milyen egyezményes jellel ábrázolják a folyót! 3. Keresd meg a térképen Ukrajna legnagyobb folyóit! Olvasd el a nevüket! 4. Állapítsd meg, hová torkolnak! 5. Keresd meg, és nevezd meg Ukrajna legnagyobb folyóinak jobb és bal parti mellékfolyóit!

Ukrajna egyik legnagyobb folyója a *Dnyeper*. Ennek legnagyobb mellékfolyói: Pripjaty, Deszna, Pszel, Vorszkla, Szamara. A Dnyeper Oroszország területén ered, és áthalad Beloruszon. Azonban a folyó Ukrajna területén a legszélesebb és leghosszabb. A Dnyeper középső folyása méltóságteljesen szállítja vizét északról dél felé. A Dnyepernek és mellékfolyóinak a partja rendkívül festői.

Országunk déli részén fejezi be hosszú útját a bővizű *Duna*, amely Európa sok országát átszeli.

A Dnyeszter a Kárpátokban ered, és Ukrajna nyugati részén folyik. Amikor sok eső esik vagy olvad a hó a hegyekben, a folyó rakoncátlanná válik és kilép medréből.

Ukrajna nagy folyóíhoz tartozik a *Déli-Bug* és a *Sziverszkij Donyec*.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen alakja van a folyónak? 2. Hogyan határozható meg a bal és a jobb folyópart? 3. Nevezd meg Ukrajna legnagyobb folyóit!

Gondolkodj el rajta! 1. Milyen jelentősége van a forrásoknak a természetben? 2. Miért ábrázolják a térképen különböző vastagságú vonalakkal a folyókat? 3. Egyes folyókat síkvidékieknek, másokat hegyieknek neveznek. Miért? 4. Beszélj egy olyan ukrajnai folyóról, amelynél már jártál! Mi tetszett neked ott legjobban?

Gyakorlati feladat. 1. A térképet nézve jellemezz egy folyót a következő vázlat alapján: 1. Hogy nevezik? 2. Hová torkollik? 3. Milyen irányban folyik Ukrajna területén? 4. Melyek legnagyobb mellékfolyói? 5. Milyen a felszín domborzata ott, ahol a folyó folyik?

Ukrajna tavai és mocsarai

A *tó* olyan víztároló, amely a földfelszín süllyedékében alakul ki.

A tavak lehetnek nagyok, kicsik, mélyek és sekélyek, sós vagy édesvízűek. Az átfolyásos tavakból a víz kifolyik, a lefolyástalanokba pedig csak befolyik. A tavakat folyók, föld alatti források, az eső- és olvadékvizek táplálják.

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg Ukrajna hegy- és vízrajzi térképét! Állapítsd meg, milyen egyezményes jelekkel ábrázolják a tavakat és a mocsarakat! 2. Keresd meg a térképen, és nevezd meg Ukrajna tavait!

Ukrajna területén közel 20 ezer tó található. Ezek tóvidékeket alkotnak. Tavakban leggazdagabb a Polisszjai-síkság. Itt található a híres Sacki-tavak, köztük a Szvityaz-tó. Szép időben a vize áttetsző, világoskék.

A Kárpátok hegyeiben a tavak többsége nem nagy kiterjedésű, de mély. A vizük tiszta és hideg. A hegyi tavak elbűvölően szépek. Közülük is kiemelkedik szépségével a Szineviri-tó.

A Podóliai-hátság tavai kicsik és sekélyek. Nyáron jól felmelegednek. Partjaikon különféle növények és állatok élnek.

Sok tó alakult ki a Duna mentén. Legnagyobb ilyen édesvízű tó a *Jalpusg*, míg legmélyebb a *Kagul*.

A Fekete-tenger partvidékén sós vizű limánok találhatók. Sok sós vizű tó van a Krím-félszigeten is. Legismertebb a Szivas-tó, amelyből konyhasót termelnek ki. A krími tavak többsége nyáron kiszárad.

Páratlan szépségük miatt a tavakat a Föld kék szemének is mondják.

A tavak, különösképp a sekély vizűek, fokozatosan eliszaposodnak, benövi őket a növényzet, s idővel mocsárrá alakulnak.

A *mocsár* – a földfelszín rendkívül nedves területe. A mocsarakban nedvességkedvelő növények nőnek.

Olyan területek is elláposodhatnak, amelyeken visszamarad az esővíz, a hólé vagy áradások után a folyók vize.

Ukrajna legmocsarasabb vidéke a Polisszjai-síkság.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen víztárolót nevezünk tónak? 2. Nevezd meg Ukrajnának azokat a tavait, amelyeknek emlékszel a nevére! 3. Ukrajna melyik részében található a legtöbb mocsár?

Ukrajna tengerei

A *tenger* az óceánnak az a része, amely betüremkedik a szárazföldbe.

Valamennyi tengert összekötnek az óceánok. A tengerek vize sós. Gondolkodj el rajta, hogy miért!

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg Ukrajna térképét! Keresd meg azokat a tengereket, amelyek Ukrajna partjait mossák! Nevezd meg, és mutasd is meg őket! 2. Térkép alapján beszélj Ukrajna tengereiről!

Tanuld a térkép használatát! Mutasd meg a tengereket partvonaluk szerint!

Ukrajna partjait délről a Fekete-tenger, délnyugatról az Azovi-tenger mossa. Ezek az Atlanti-óceán tengerei.

A *Fekete-tengert* az Azovi-tengerrel a Kercsi-szoros köti össze. A Fekete-tenger mély, vize meleg. Átlagos mélysége 1245 m, legnagyobb mélysége 2245 m. Nyáron a víz hőmérséklete +22...+25 °C,

télen $+6...+8\text{ }^{\circ}\text{C}$. A Fekete-tengerbe torkollik Ukrajna majdnem mindegyik nagyobb folyója.

A Fekete-tengernél kisebb Azovi-tenger igen sekély vizű. Legnagyobb mélysége 15 méter. Nyáron az Azovi-tenger vize $+30\text{ }^{\circ}\text{C}$ -ra is felmelegszik, de télen befagy.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen víztárolót neveznek tengernek? 2. Mi a különbség az Azovi-tenger és a Fekete-tenger között?

Gondolkodj el rajta! 1. Hasonlítsd össze a tavat és a tengert! Mi a különbség közöttük? 2. A Fekete-tenger melléki és a krími tavak vize sós. Mondd el, hogy szerinted miként alakultak ki ezek a tavak?

UKRAJNA TERMÉSZETI ÖVEZETEI

Válaszolj! 1. Miért melegszik fel különbözőképpen a földfelszín az egyenlítőtől a pólusokig? 2. Hol melegszik fel legjobban, és hol leggyengébben a felszín? 3. A föld melyik éghajlati övezetében található Ukrajna? 4. Milyen létfeltételekre van szükségük a növényeknek? 5. Milyen létfeltételek szükségesek az állatok számára?

Mi a természeti övezet?

A szárazföldön elindulva az Északi-sarktól dél felé megfigyelhető, hogy egyforma természetvilággal rendelkező

övezetek váltják egymást. Az ilyen sávokat *természeti övezeteknek* nevezzük.

A természeti övezetekben egész évben egyforma az időjárás, hasonlóak a talajok, a növények és állatok.

Az időjárást azt határozza meg, hogy mekkora hőmennyiséget adnak le a természeti övezet felszínét érő napsugarak. A természeti övezet időjárását azonban befolyásolja az is, hogy milyen a domborzat, a Föld melyik részén található, milyen távol fekszik a pólusoktól, óceánoktól, sivatagoktól. Ezekről ugyanis a szél hideget vagy meleget, száraz vagy nedves levegőt szállíthat az övezet fölé. A természeti övezet növényvilágának változatossága és gazdagsága attól függ, hogy az év folyamán miként változik a levegő hőmérséklete, a nedvesség mennyisége a levegőben és a talajban.

A növények jelentik a növényevő állatok táplálékát. Minél gazdagabb a növényvilág, annál több a növényevő állat. A növényevő állatokkal ugyanakkor a ragadozók táplálkoznak. A növényevő állatoktól függ a ragadozók mennyisége.

Az északi féltekén északról délre a következő természeti övezetek helyezkednek el: sarkvidék, tundra, tajga, vegyes erdők, sztyeppék, sivatagok.

Hegyvidéken a természeti zónák a hegy lábától a csúcsig váltják egymást.

Ukrajna természeti övezeteit a következő *vázlat* alapján tanuld meg:

1. A természeti övezet elhelyezkedése Ukrajna területén.
2. A természeti övezet domborzata.
3. A természeti övezetben előforduló évszakok.
4. A természeti övezet növényei.
5. A természeti övezet állatai.

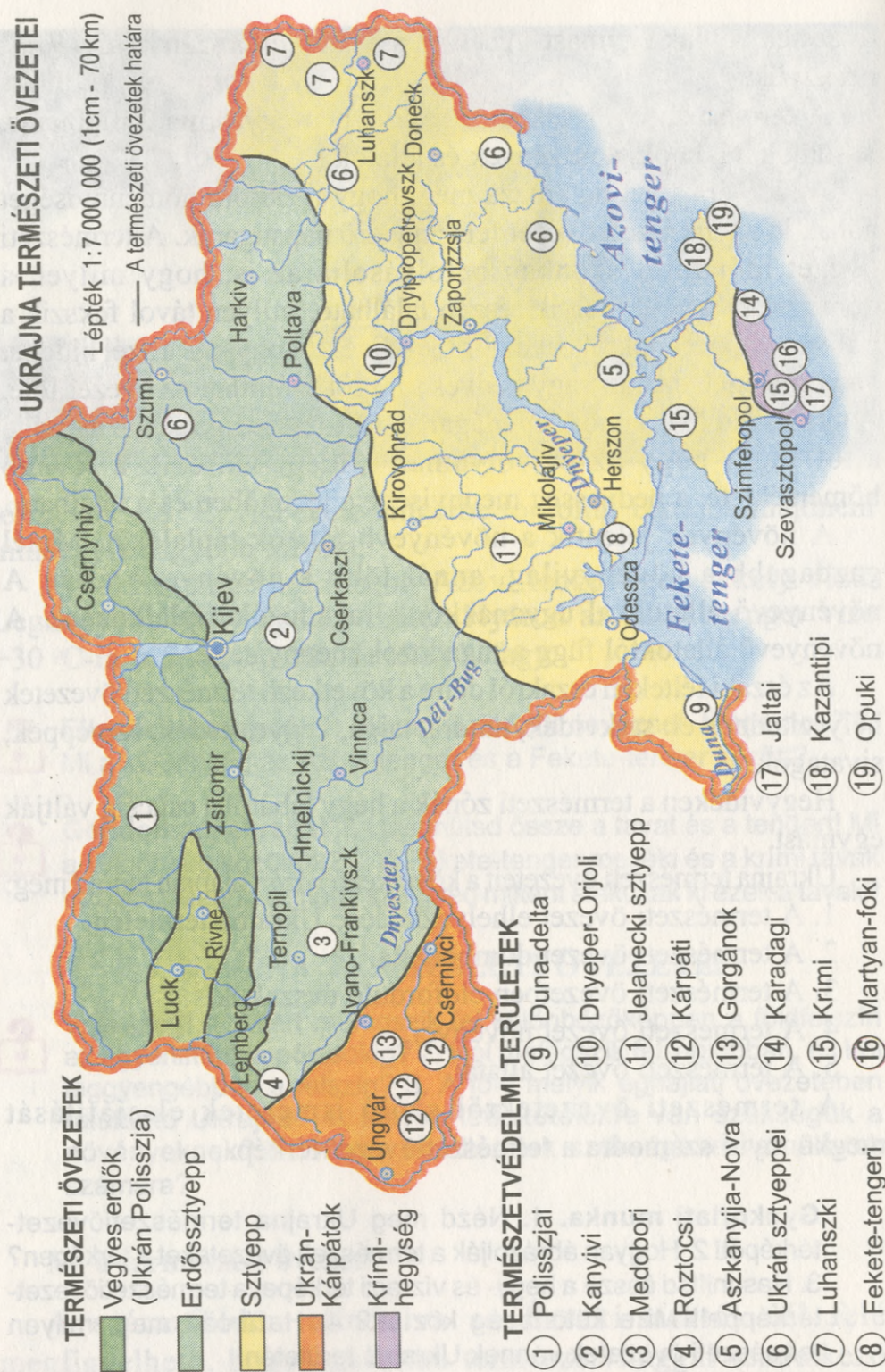
A természeti övezetekről szóló ismeretek elsajátítását megkönnyíti számodra a természetiövezet-térkép.

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg Ukrajna természetiövezet-térképét! 2. Hogyan ábrázolják a természeti övezeteket a térképen? 3. Hasonlítsd össze a hegy- és vízrajzi térképet a természetiövezet-térképpel! Mi a különbség köztük? 4. Határozd meg, milyen természeti övezetek vannak Ukrajna területén!

UKRAJNA TERMÉSZETI ÖVEZETEI

Lépték 1:7 000 000 (1cm - 70 km)

— A természeti övezetek határa

Tanuld a térkép használatát! Mutass meg egy természeti övezetet határai mentén!

Ellenőrizd magad! 1. Mi a természeti övezet? 2. Mi az, ami egyforma a természeti övezetekben? 3. Mi jellemzi a természeti övezetek időjárását? 4. Milyen kapcsolat van az élő és az élettelen természet között a természeti övezetben? 5. Milyen térkép ábrázolja Ukrajna természeti övezeteit? 6. Hogyan kell megmutatni a térképen a természeti övezetet?

Gondolkodj el rajta! 1. Mi szabja meg a természeti övezet növény- és állatvilágának változatosságát, gazdagságát? 2. Milyen vázlat alapján tanulmányozod a természeti övezetet? Miért éppen ilyen vázlat szerint kell tanulmányozni a természeti övezetet?

VEGYES ERDŐK

Mi tudható meg a térképről a vegyes erdők övezetéről?

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg Ukrajna természeti övezet-térképét! Milyen szín ábrázolja a vegyes erdőket a térképen? 2. Hol találhatók vegyes erdők Ukrajna területén? 3. Vesd össze a hegy- és vízrajzi térképet Ukrajna természeti övezeteinek térképével! Milyen a vegyes erdők övezetének domborzata? 4. Milyen víztárolók vannak a területén?

A vegyes erdők zónája Ukrajna északi részét foglalja el. Felszíne alföldi. A vegyes erdők övezetét ukrán Polisszjának is nevezik. A területén sok folyó található. Polisszja tó- és mocsárvidék is. Itt alakították ki mesterségesen a hatalmas kiterjedésű kijevi víztározót.

A vegyes erdők övezetében négy évszak váltja egymást. A tavasz itt hűvös. A nyár meleg, nedves. Nyáron a napsugarak jól felmelegítik a földet, mivel a nap magasra emelkedik a látóhatár fölé. Az ős esős. Télen sok a hó, nincs túl hideg, gyakori az olvadás.

A sok csapadéknak köszönhetően Polisszja folyói bővizűek. Tavasszal, a hóolvadás idején tartós árhullámok vonulnak le rajtuk. Az eső- és olvadékvíz lassan szivárog be a talajba. A föld alatti

vizek számos forrásban törnek a felszínre. Ezek a folyókat, tavakat és mocsarakat táplálják.

Ellenőrizd magad! 1. Hol található Ukrajnában a vegyes erdők övezete? Hogy nevezik ezt az övezetet? 2. Milyen sajátosságokkal rendelkezik a vegyes erdők övezetének domborzata? 3. Mi jellemzi az évszakokat a vegyes erdők övezetében?

A vegyes erdők növényei

Válaszolj! 1. Milyen csoportokra osztják a növényvilágot? 2. Milyen növényeket neveznek fáknak, bokroknak, fűneműeknek? 3. Milyen feltételek szükségesek a növények növekedéséhez? 4. Megvannak-e a növények számára szükséges feltételek a vegyes erdőkben?

1 – tölgy; 2 – erdeifenyő; 3 – nyírfa; 4 – gyöngyvirág;
5 – kökörcsin; 6 – kapotnyak

Az erdőkben a fák lépcsőzetesen, *szintek* szerint nőnek. A legfelső szintet fák képezik. A középsőt bokrok, az alsót fűnemű növények és gombák alkotják.

A vegyes erdők övezetének északi részében a tűlevelű erdeifenyő és lomblevelű tölgy dominál. Délebbre a tölgyön kívül, az erdeifenyővel együtt bükk, gyertyánfa, nyírfa, hársfa, rezgő nyárfa, égerfa nő. A

középső szintet szeder, gypúrózsa, borbolya, mogyoró és málna alkotja. A lápos részeken vörös áfonya és fekete áfonya található.

Kora tavasszal az erdőben elsőként virágzik a hóvirág, tőzike, keltike és szellőrózsa. Később virít a gyöngyvirág, ibolya, salamonpecsét, kökörcsin. Nyáron a fák között csak a nedvességkedvelő, árnyéktűrő növények maradnak meg: a páfrányok, mohák, kapotnyak. Más fűnemű növények az erdei tisztásokon és az erdőszélen nőnek, köztük az orbáncfű, székfű, erdei deréce, macskagyökér, cickafark.

A vegyes erdőkben sok a gomba. Emlékezz vissza a korábban tanultakra, és nevezz meg ehető és mérges gombákat!

Ősszel a lomblevelű fák és cserjék lehullatják leveleiket. A fűnemű növények többsége elhal. A lehullott levelek és az elhalt növények képezik az erdőben az avart. Az avar visszatartja a nedvességet a talajban. Lassan rothadva átalakul növényi tápanyagokká.

Ellenőrizd magad! 1. Hány szintet képeznek a növények az erdőben? Nevezd meg ezeket a szinteket! 2. Milyen tűlevelű és lomblevelű fák nőnek a vegyes erdőkben? 3. Milyen növények képezik a középső erdőszintet? 4. Nevezd meg a vegyes erdők fűnemű növényeit! Ezek hol nőnek az erdőben? 5. Miért olyan gazdag a növényvilág a vegyes erdők övezetében? Bizonyítsd be elgondolásod helyességét!

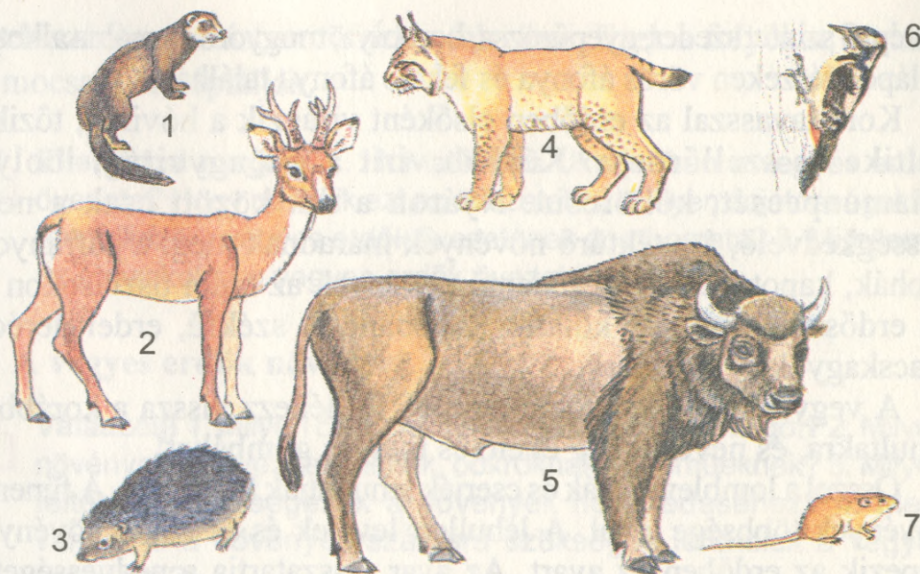
A vegyes erdők állatai

Válaszolj! 1. Milyen csoportokat alkotnak a különböző állatfajok? 2. Milyen csoportokra oszthatók az állatok táplálkozási módjukat tekintve? 3. Milyen állatokat neveznek fűevőknek, ragadozóknak, mindenevőknek? 4. Milyen létfeltételekre van szükségük a növényevő, ragadozó és mindenevő állatoknak?

A vegyes erdők övezetének változatos az állatvilága. Itt megtalálhatók az olyan növényevő állatok, mint a bölény, a jávorszarvas, gímszarvas, őz, mezei nyúl, egerek. A ragadozók közül a farkas, róka, hiúz, nyuszt, görény honos. A mindenevők közül a vaddisznó, borz, mókus, sün érdemel említést.

Az erdei vizek mellett telepednek meg a hódok, vidrák, pézsmapockok. Az erdőben és az erdőszélen viperek és gyíkok élnek.

1 – görény; 2 – őz; 3 – sün; 4 – hiúz; 5 – bölény;
6 – fakopáncs; 7 – erdei egér

A vizekhez kötődnek a békák, vízisiklók, gőték. A folyók és tavak halban gazdagok.

Az avarban, a fakéreg alatt, a növényeken számtalan rovar él. Ezek a madaraknak szolgálnak táplálékkul. A madarak többsége tavasszal a melegebb tájakról érkezik ide. Ilyen a csalogány, a kakukk, a seregély, a légykapó és a rigó. A mocsarakban és a tavakon megjelenik a gólya, a szürke gém, a sárjárom, a hattyú. A vegyes erdők övezetének állandó lakói a császarmadár, siketfajd, nyírfajd, bagoly, harkály.

A vegyes erdők övezetében azért *változatos az állatvilág*, mert itt megtalálható az állatok létehez szükséges valamennyi feltétel: táplálék, víz, meleg, fény. Az erdőben az állatok könnyen elrejtőzhetnek ellenségeik elől, könnyen találhatnak vagy készíthetnek maguknak búvóhelyet.

Annak érdekében, hogy megvédjék a vegyes erdők övezetének természetvilágát, létrehozták a *polisszjai természetvédelmi területet*.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen állatok élnek a vegyes erdők övezetében? 2. Mondj példákat ragadozókra, madarakra, csúszómászókra, kételtűekre! 3. Miért olyan változatos az erdők állatvilága?

Gondolkodj el rajta! 1. Miért nőnek a növények színtesen az erdőben? 2. Milyen kapcsolatban állnak egymással az erdők élőlényei? 3. Milyen kapcsolat áll fenn az élő és az élettelen természet között a vegyes erdők övezetében? 4. Károsítja-e a természetet a mocsarak lecsapolása? Miért?

Gyakorlati feladat. 1. A térképet használva határozd meg a vegyes erdők övezetének hosszát és szélességét! 3. Készíts szóbeli feleletet a vegyes erdők övezetében élő valamely állatról vagy növényről!

SZTYEPPÉK

Mit mutat a térkép az erdőssztyeppei és a sztyeppei övezetről?

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a természeti övezetek térképét! Milyen természeti övezetek találhatók a vegyes erdők övezetétől délre? 2. Milyen színek jelölik ezeket? 3. Hol található Ukrajna területén a sztyeppei övezet? 4. Hasonlítsd össze Ukrajna hegy- és vízrajzi térképét természeti övezeteinek térképével! Milyen a sztyeppei övezet domborzata? Milyen víztárolók találhatók a területén?

Minél délebbre haladunk a vegyes erdők övezetétől, annál több erdő nélküli, azaz sztyeppeti területtel találkozunk. Azt a területet, amelyen egymást váltják az erdővel borított és sztyeppeti részek, *erdőssztyeppének* nevezzük.

Az erdőssztyeppi zónától délre, a Fekete- és az Azovi-tengerig erdők nélküli térség húzódik. Ez nem más, mint az ukrán sztyeppék övezete. A sztyeppék felszíne síkvidéki jellegű. Csak itt-ott találhatók rajtuk dombok, vízmosások és szakadékok.

A sztyeppék övezetében a nap magasabbra emelkedik a látóhatár fölé, mint a vegyes erdők övezetében. A napsugarak itt merőlegesebben esnek a felszínre, és jobban felmelegítik a felszínt.

A sztyeppéken négy évszak váltja egymást. A nyár hosszú, napos és forró. Kevés csapadék hullik. Az őszi meleg. Második felében

gyakoriak az esők. A tél rövid, hideg, kevés a hó. A tavasz korán beköszönt, mert a levegő gyorsan felmelegszik, a nedvesség gyorsan elpárolog.

Tavasszal és nyáron a forró szelek gyakran idéznek elő aszályokat. Télen a hideg szelek viharokat és hóviharakat okoznak. Ezek rombolják a talaj felső, termékeny rétegét.

A sztyeppei övezeten keresztül szállítják vizüket Ukrajna legnagyobb folyói a tenger felé. A Duna deltájában sok az édesvízű tó, míg a Fekete-tenger partvidékén sósvízű limánok találhatók. A Dnyeperen többlepcsős mesterséges víztározót építettek.

Válaszolj! 1. Mi a talaj? 2. Milyen a talaj összetétele? 3. Milyen talajt nevezünk termékenynek?

A sztyeppei övezet talaja a legtermékenyebb. Ezt csernozjomnak (feketeföldnek) nevezik. Egyes helyeken a csernozjomréteg vastagsága eléri az egy métert.

Ellenőrizd magad! 1. Mit nevezünk sztyeppei övezetnek? 2. Milyen a sztyeppei övezet domborzata? 3. Milyen típusú víztárolók találhatók ebben az övezetben? 4. Mi jellemzi az évszakokat a sztyeppei övezetben?

A sztyeppék növényei

Válaszolj! Milyen feltételek szükségesek a növények növekedéséhez és fejlődéséhez?

Gondolkodj el rajta! 1. Megvan-e minden feltétel a növények növekedéséhez és fejlődéséhez a sztyeppei övezetben? 2. Milyen a sztyeppék növényvilága?

A sztyeppei övezetben fűnemű növények nőnek. Fák és bokrok a vízpartokon és a szakadékokban fordulnak elő, mert csak ott jutnak elég nedvességhez.

A sztyeppe kora tavasszal pompázik a legtöbb színben. Amikor a talajban még elegendő nedvesség található, megjelennek a korán virágzó növények: nőszirm, nárcisz, sáfrány, hérics, tulipán,

1 – árvalányhaj; 2 – tavaszi hérics;
3 – fehér üröm; 4 – pipacs; 5 – csenkesz

bazsarózsa, pipacs. A forró időszak beálltaig a növények elvirágoznak, és magot hoznak. Föld feletti részük ekkor elhal. A talajban megmarad viszont a gyökérgumójuk, hagymájuk, gyökértörzsük, amely a tápanyagokat raktározza. Ezeknek az anyagoknak köszönhetően nőnek ki ismét és hoznak virágot a következő év tavaszán a növények.

A korán virágzó növényeket olyanok váltják fel, amelyek alkalmazkodtak a hőséghez és a szárazsághoz.

Válaszolj! 1. Mit jelent az „alkalmazkodtak” szó? 2. Hogyan alkalmazkodnak a növények a vízhiányhoz?

Nyáron a sztyeppén megjelenik az árvalányhaj, a pusztai csenkesz, üröm, iringó. Ezek a növények hosszú gyökerekkel mélyről is fel tudják szívni a vizet. Leveleik kemények, lelógók, és igen kevés vizet párologtatnak.

Nyár közepére a hőségtől kiszárad az összes növény. A szél felkapja a száraz növényeket, és gomolyagokban görgeti őket a sztyeppén keresztül-kasul, miközben kiszóródnak az érett magvak. Ebben az időszakban a sztyeppe szürke, barátságtalan.

A sztyeppék állatai

Válaszolj! Milyen feltételek szükségesek a vadon élő állatok létehez?

Gondolkodj el rajta! 1. Milyen vadon élő állatok honosak a sztyeppén? 2. Milyen a testméretük és a színük? Miért? 3. Élhetnek-e a sztyeppéken nagytestű állatok? Miért?

A sztyeppe állatvilága szegényesebb, mint az erdőé. Majdnem minden itt élő állat sárgásszürke színű. Ez a szín jól álcázza őket.

A sztyeppesi állatok többsége üregekben és lyukakban él. Ilyenek például a következő rágcsálók: mormota, ürge, hörcsög, egér, ugróegér. Jól fejlett metszőfogaikkal ezek az állatok a növényzetet rágják. Lyukakat és üregeket vájnak maguknak a földben a rókák, borzok, görények. A vadon élő állatoknak az üreg rejtekhelyül szolgál veszély és rossz idő esetén, és itt hozzák világra kicsinyeiket, alusszák téli álmukat, vagy gyűjtenek élelmiszertartalékokat télire. A kis rágcsálók üregeiben megtelepednek a csúszómászók és a kétéltűek: sztyeppesi viperák, sztyeppesi teknősök, gyíkok.

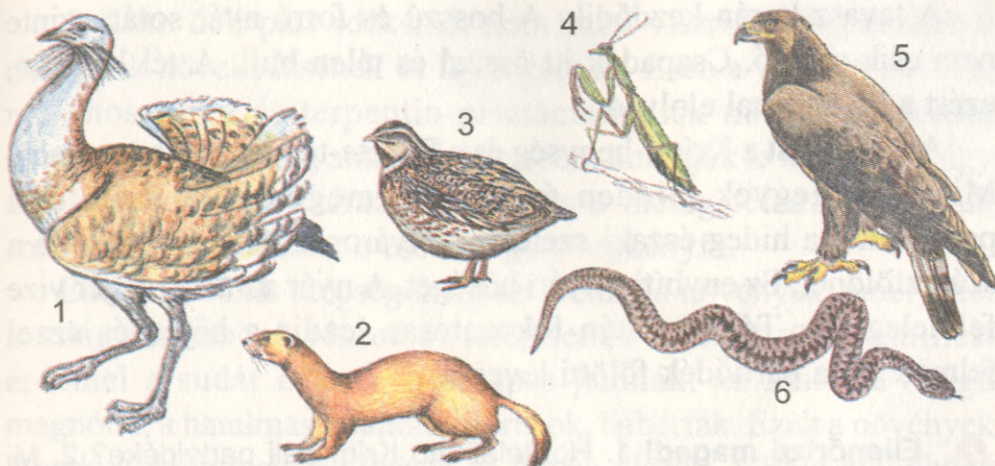
Gyorsan futnak el ellenségeik elől a ritkaságszámba menő sztyeppesi madarak: a túzok és a reznek. Kora tavasztól hallható a pacsirta trillázó éneklése. Hangokat hallat a fűrj is. A sztyeppén járkel a sztyeppesi daru. A magasban ragadozó madarak repülnek: pusztai sas, pusztai héja, vörös lábú vércse. Ezek rágcsálókra és apróbb madarakra vadásznak.

A sztyeppén rengeteg a rovar: lepkék, bogarak, szöcskék, sáska. Ezek a növények különböző részeit eszik. A rovarokat viszont a madarak, csúszómászók és kétéltűek fogyasztják.

A természet megóvása érdekében a sztyeppesi zónában természetvédelmi területeket alakítottak ki: Aszkanyija-Nova, luhanszki, Fekete-tengeri, dunai védett területek.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen állatok élnek a sztyeppesi övezetben? 2. Hogyan alkalmazkodnak az állatok a sztyeppesi életmódhoz? Mondj példákat!

1 – tűzok; 2 – pusztai görény; 3 – fűrj;
4 – imádkozó sáska; 5 – pusztai sas; 6 – parlagi vipera

Gondolkodj el rajta! 1. Hasonlítsd össze a vegyes erdők és a sztyeppek övezet természeti feltételeit! Mi a különbség közöttük? 2. Mi okozza a különbséget a természeti adottságaikban? 3. Mi a különbség a vegyes erdők és a sztyeppék növényei között? 4. Miben tér el egymástól a két természeti övezet állatvilága?

Gyakorlati feladat. 1. A térkép felhasználásával határozd meg az ukrán sztyeppék övezetének hosszát és szélességét! 2. Rajzolj le néhány, a sztyeppek övezetre jellemző táplálékláncot!

KRÍM DÉLI PARTVIDÉKE

Mit mutat a térkép a Krím déli partvidékéről?

A Krím-félsziget déli partvidéke egy 1–12 km szélességű földszalag a Krími-hegység és a Fekete-tenger között.

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg Ukrajna hegy- és vízrajzi térképét! Találd meg rajta Krím déli partvidékét! 2. Határozd meg elhelyezkedését Ukrajna területén!

A napsugarak majdnem merőlegesen esnek Krím déli partvidékére. Ezért itt sok a fény és a meleg. Például Jaltában évi átlagban 210 a napsütéses napok száma.

A tavasz korán kezdődik. A hosszú és forró nyár során szinte nem esik az eső. Csapadék itt ősszel és télen hull. A tél langyos, ezért a hó azonnal elolvad.

Az időjárást a Krími-hegység és a Fekete-tenger határozza meg. Miért? A hegyek minden évszakban megóvják a Krím déli partvidékét a hideg északi szelektől. Nyáron a tenger hűvösebb a szárazföldnél. Ez enyhíti a nyári hőséget. A nyár során a tenger vize felmelegszik. Télen azután fokozatosan leadja a hőjét, és ezzel felmelegíti a partvidék fölötti levegőt.

Ellenőrizd magad! 1. Hol található Krím déli partvidéke? 2. Mi jellemző a partvidéken az évszakokra? 3. Miként befolyásolja a Krími-hegység és a Fekete-tenger a félsziget déli partvidékének időjárását?

Krím déli partvidékének növényei

Válaszolj! Milyen Krím déli partvidékének növényvilága? Miért?

1 – babérfa; 2 – ciprus; 3 – magnólia

A Krím déli partvidékének természeti viszonyai kedveznek a növények növekedésének és fejlődésének. Ezen a vidéken boróka, molyhos tölgy és terpentín-pisztácia ligetek nőnek. Örökzöld növények is honosak, amelyek télen sem hullatják le lombjukat. Így alkalmazkodtak a száraz nyárhoz és a meleg télhez. Hozzájuk sorolható a számocefa, a csodabogyó, repkényfa.

Elképráztatnak szépségükkel az örökzöld növények, amelyeket a világ különböző részeiből telepítettek ide. Közülük említést érdemel a sudár cédrus, a pompás pálmák, az illatozó virágú magnólia, a hatalmas libanoni cédrusok, babérfák. Ezek a növények a parkokban nőnek, a városok és falvak díszai. A Föld különböző részeiből vitték be őket a félszigetre.

Ellenőrizd magad! 1. Nevezd meg Krím déli partvidékének növényeit! 2. Mi jellemző Krím déli partvidékének növényeire?

Krím déli partvidékének állatai

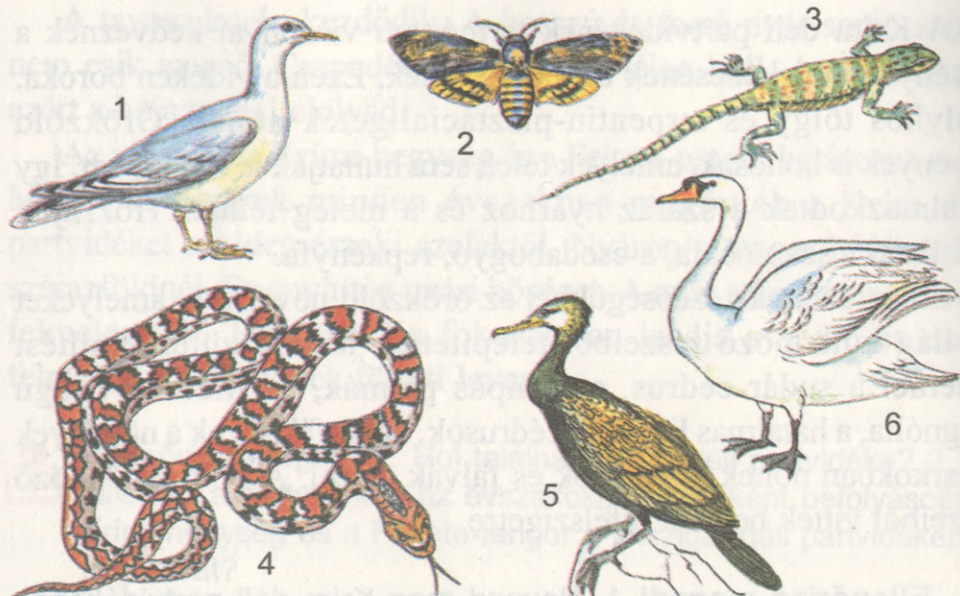
Krím déli partvidékének állatvilága változatos. A gazdag rovarvilágból említést érdemelnek a pillangók, bogarak, szöcskék, szitakötők, poszméhek. Vannak közöttük rovarritkaságok is, mint például a „halálfejes” lepke, a krími futrinka, alpesi cincér. Ezeket felvették Ukrajna természetvédelmi Vörös Könyvébe. A rovarok táplálékul szolgálnak a kételtűeknek, csúszómászóknak, madaraknak és denevéreknek.

Tavasszal a ligetekbe és parkokba megérkeznek a költöző madarak: a királykák, légykapók, csalogányok, rigók. A tengerparton halakkal táplálkozó sirályok, récék, kormoránok fészkelnek.

Az apró rágcsálókra, mókusokra, nyulakra a hegyekből iderepülő ragadozó madarak – sasok, héják, vándorsólymok – vadásznak.

Honosak itt békák, gyíkok is, például a sárga hasú lábatlan gyík és különböző kígyók.

Annak érdekében, hogy megóvják a Krím-félsziget déli partvidékének természetvilágát, létrehozták a *karadagi* és a *Martyan-foki* természetvédelmi területet.

1 – sirály; 2 – „halálfejes” lepke; 3 – krími gekkó;
4 – leopárdsikló; 5 – kormorán; 6 – bütykös hattyú

Ellenőrizd magad! 1. Nevezd meg Krím déli partvidékének azokat az állatait, amelyekre emlékszel! 2. Mitől olyan változatos Krím déli partvidékének állatvilága?

Válaszolj! Hasonlítsd össze a sztyeppei övezet és Krím déli partvidékének növényeit. Mi a különbség közöttük? Miért?

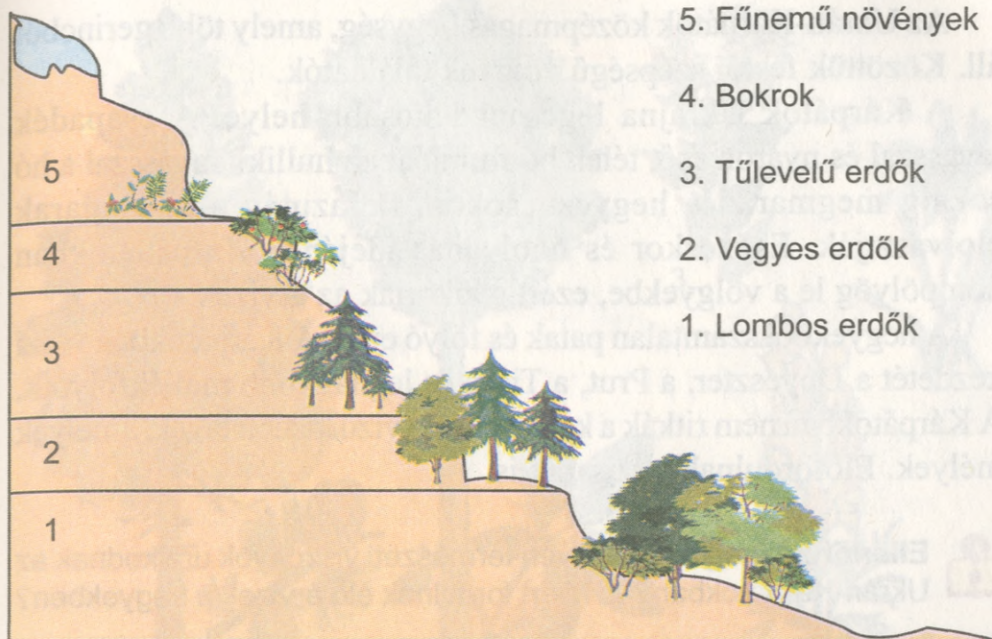
Gyakorlati feladat. Ha már nyaraltál a Krím-félsziget déli partvidékén, akkor készíts beszámolót annak természetvilágáról! Mi tetszett ott neked leginkább? Mire emlékszel?

HEGYEK

Válaszolj! 1. A földfelszín milyen domborzatát nevezik hegynek? 2. Milyen részei vannak a hegynek? 3. Hogyan osztályozzák a hegyeket magasságuk szerint? 4. Mi a hegygerinc?

A napsugarak felmelegítik a földfelszínt. Ettől felmelegszik a levegő is. Mivel a meleg levegő könnyű, ezért felfelé száll, és fokozatosan lehűl. Minél magasabbra emelkedik, annál hidegebb lesz. Ez jól megfigyelhető a hegyekben. Nyáron a hegy lábánál és a völgyekben hőség van, miközben a csúcsot hó és jég borítja.

5. Fűnemű növények

4. Bokrok

3. Tűlevelű erdők

2. Vegyes erdők

1. Lombos erdők

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a hegy vázlatos rajzát! Hogyan változik a növényzet a hegy lábától a csúcsig? 2. Hogy gondold, miért változik a növényzet a hegyen? 3. Mit gondolsz, miért változik az állatvilág a hegy lábától a csúcsig?

Ellenőrizd magad! 1. Miként változik a természetben a levegő hőmérséklete a magasságtól függően? 2. Miként lehetséges, hogy nyáron a hegy lábánál forráság van, s közben csúcsát hó és jég borítja?

A KÁRPÁTOK

Mit mutat a térkép a Kárpátok hegyeiről?

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg Ukrajna hegy- és vízrajzi térképét! Keresd meg rajta a Kárpátokat! 2. Állapítsd meg, hogy Ukrajna melyik részében található ez a hegység! 3. Határozd meg ennek a hegységnek a magasságát! Melyik a legmagasabb csúcsa? 4. Milyen folyók erednek a Kárpátokban? 5. Vannak-e tavak a Kárpátokban? Milyen tavat ismersz?

A Kárpátoknak azt a részét, amely Ukrajna területén található, Ukrán-Kárpátoknak nevezik.

Az Ukrán-Kárpátok közép magas hegység, amely több gerincből áll. Közöttük festői szépségű völgyek találhatók.

A Kárpátok Ukrajna legcsapadékosabb helye. A csapadék tavasszal és nyáron eső, télen hó formájában hullik. Tavasszal a hó sokáig megmarad a hegycsúcsokon, de azután a napsugarak elolvasztják. Esőzések és hóolvadás idején a víz patakokban hömpölyög le a völgyekbe, ezért gyakoriak az árvizek.

A hegyekből számtalan patak és folyó ered. A Kárpátokban veszi kezdetét a Dnyeszter, a Prut, a Tisza és legnagyobb mellékfolyói. A Kárpátokban nem ritkák a kristálytisza vizű kisebb tavak, amelyek mélyek. Előfordulnak mocsarak is.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen természeti viszonyok uralkodnak az Ukrán-Kárpátokban? 2. Miért fordulnak elő árvizek a hegyekben?

A Kárpátok növényei

A hegyek lábánál és a hegyoldalakon lombos erdők nőnek. A lombos erdő tölgyből, gyertyánból, hársból, juharból és bükkből áll. A magasabb fekvésű részek hűvösebbek, ezért itt tűlevelű fák – jegenye- és lucfenyő – találhatók. A lomblevelű fák zöme tölgy. Az erdő vegyessé válik. A lombos és a vegyes erdők köztes szintje málna-, mogoró, szeder- és csipkerózsabokrokból áll. Az erdei tisztásokon és az erdőszéleken fűnemű növények, köztük sok gyógynövény nő. A fák alatt sok gomba található: vargánya, érdesnyelű tinóru, vörös érdesnyelű tinóru, gyűrűs tinóru, tölcsergomba.

Minél magasabbra haladunk a hegyekben, annál kevesebb a lomblevelű fa. Az erdő tűlevelűvé változik. A jegenyefenyőn kívül vörösfenyő, hegyi fenyő, boróka fordul elő. A tűlevelű fák hidegtűrőbbek, mint a lomblevelűek. A tűlevelű erdők sötétek, nedvesek. A talajt a fák között moha borítja. A tisztásokon a fekete és vörös áfonya alacsony bokrai nőnek.

A Kárpátok csúcsain havasi rétek – poloninák – találhatók. Ezeken különböző színekben virágzó fűnemű növények nőnek.

1 – vörösfenyő; 2 – tölgy; 3 – sárga tárnics;
4 – havasi gyopár; 5 – sisakvirág

Ellenőrizd magad! 1. Hogyan változik a növényzet a Kárpátokban a hegyek lábától a csúcsok felé haladva? 2. Milyen lomblevelű és tűlevelű fák nőnek a Kárpátokban? 3. Hogyan nevezik a Kárpátokban a hegyi réteket?

A Kárpátok állatai

A Kárpátok hegyeiben ugyanolyan állatok élnek, mint a síkvidéki természeti zónákban. Közöttük említést érdemel a gímszarvas, szikaszarvas, nyúl, róka, farkas, nyest, vidra, vaddisznó, borz, mókus. A madárvilágot itt a császármadár, nyírfajd, nagy fakopáncs, széncinege, búbos cinege, sok énekes és költöző madár képviseli.

Vannak olyan állatok, amelyek leggyakrabban a Kárpátokban fordulnak elő. A vadállatok közül a barna medve, vadmacska, hiúz, a madarak között a fekete gólya, a kőszáli sas, keresztcsőrű, nagy fakopáncs, kígyászölyv. Csak a Kárpátok erdeiben honos a kárpáti mókus, a havasi pocok, kárpáti siketfajd. Kételtűekből és

1 – barnamedve; 2 – kárpáti siketfajd;
3 – foltos gőte; 4 – fekete gólya

csúszómászókból kevés van a Kárpátok hegyeiben. Említést érdemel közülük a foltos szalamandra, a kárpáti gőte, erdei sikló, elevenszülő gyík, varangy, levelibéka. A gyors sodrású hegyi folyókban honos a pisztráng. Az avarban, a fákon, a bokrokban, a fűnemű növények között rovarok és lárváik élnek.

A Kárpátok természetvilágának megóvása érdekében létrehozták a kárpáti és a gorgán természetvédelmi területeket.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen állatok fordulnak elő a Kárpátokban? 2. Miért változatos a Kárpátok állatvilága?

Gondolkodj el rajta! 1. Miért nincsenek a fenyvesekben a mohán és a fekete, valamint vörös áfonyán kívül bokrok és fűnemű növények? 2. A Kárpátok mely erdeiben él legtöbb állat? Bizonyítsd be elgondolásod helyességét! 3. Mi a legfőbb oka a növényvilág változásának a hegyek lábától a csúcsok irányában? Miért változik ugyanígy az állatvilág? 4. Miért nem nőnek a hegyi réteken erdők?

Gyakorlati feladat. 1. Keresd meg Ukrajna hegy- és vízrajzi térképén a Dnyeszter jobb és bal mellékfolyóit! Melyik a legnagyobb mellékfolyó? Magyarázd meg, hogy miért! 2. Ha már voltál a Kárpátokban, meséld a természetvilágáról, a hegyek szépségéről!

A Krími-hegység

Mit mutat a térkép a Krími-hegységről?

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg Ukrajna hegy- és vízrajzi térképét! Keresd meg rajta a Krími-hegységet! 2. Határozd meg, hogy Ukrajna melyik részében található ez a hegység! 3. Milyen a Krími-hegység magassága? Melyik a legmagasabb csúcsa? 4. Milyen természeti övezetekkel határos a Krími-hegység?

A Krími-hegység a sztyeppei övezettel és a Fekete-tengerrel határos. A tengertől egy különböző szélességű síkvidéki földszáv választja el. A sztyeppe felé a hegység enyhén lejt, míg a tenger irányában meredek sziklafal található.

A Krími-hegységben oszlopszerű kövek, piramis alakú és szörnyekre emlékeztető sziklák láthatók. Sok barlang és mély kút is található itt. Mindez a nap, a szél és a víz munkájának eredménye.

A Krími-hegység a nedvesség szigete a száraz éghajlatú Krímben. Télen a hegyekben sok hó esik, és gyakori a hófúvás. Tavasszal csendes esőzések, nyáron záporok áztatják a hegyoldalakokat. Az őszi hegyekben száraz és meleg.

A hegyi folyók mély, szűk hasadékokban folynak. Hóolvadáskor és esőzések idején ezek megáradnak. A nyári hőségben a kisebb folyók kiszáradnak.

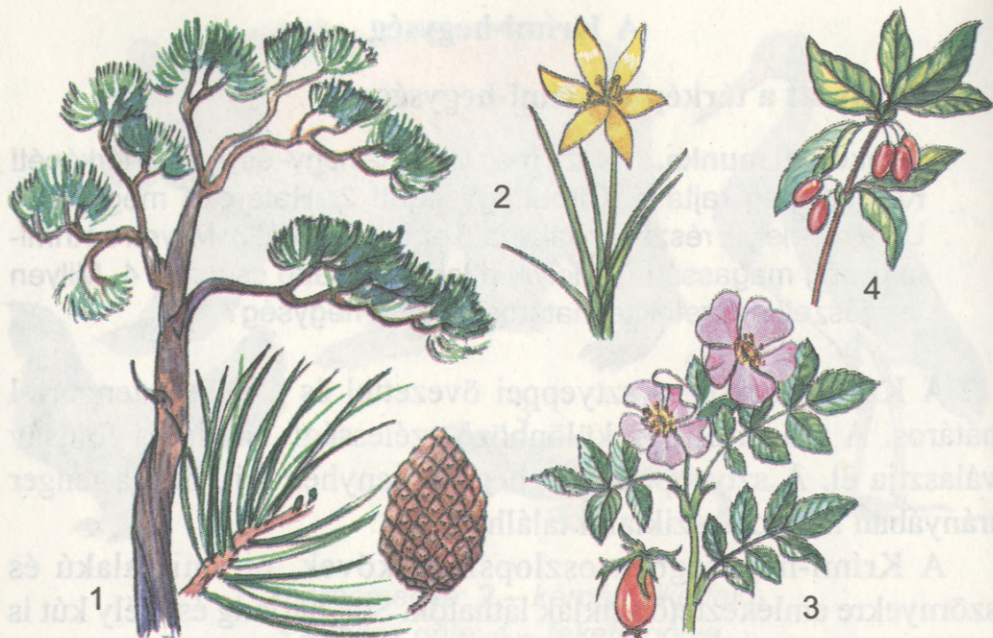
Ellenőrizd magad! 1. Miben különböznek a Krími-hegység sztyeppei és tengerre néző oldalai? 2. Miért nevezik a Krími-hegységet a Krím nedves szigetének?

A Krími-hegység növényei

Válaszolj! 1. Hogyan változik a növényvilág a Kárpátokban a hegyek lábától a csúcsok felé? Mi a változások oka?

A Krími-hegységben és a Kárpátokban a növényvilág a hegyek lábától a csúcsok irányában változik. A hegyoldalak legalján molyhos tölgyből és borókából álló erdők nőnek. Köztük szamócafa és pisztáciafa található. A középső erdőszinten tövises boróka,

1 – krími fenyő; 2 – sárga sáfrány; 3 – csipkerózsa; 4 – som

csipkerózsa, kecskerágó, som, borostyán nő. A legalsó szintet különböző fűnemű növények alkotják. Tavasszal virágzik a hóvirág, sáfrány, jácint. Nyáron az árvacsalán, boglárka, krími harangvirág, bolyhos medvetalp, amelyeket bejegyezték a Vörös Könyvbe.

A fák az erdőben fokozatosan változnak. Megjelenik a kocsánytalan tölgy és a krími erdeifenyő, a középső erdőszintben a jázmin, kökény. Magasabban a hegyi erdőkben a gyertyán és a krími erdeifenyő uralkodik.

A Krími-hegység lapos csúcsain hegyi legelők terülnek el. Ezeken nincs árnyék, kevés a nedvesség. Az esővíz és a hólé egy része gyorsan leszalad a hegyoldalakon, a másik pedig elpárolog. A hegyi réteken a szárazsághoz alkalmazkodott fűnemű növények – árvalányhaj, pusztai csenkesz, zsálya, csenkesz, árva rozsnok, sás, kakukkfű, lucerna, baltacím – nőnek.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen lomblevelű fák és bokrok nőnek a Krími-hegységben? 2. Milyen tűlevelű növények terjedtek el a Krími-hegység erdeiben? Milyen rétek találhatók a Krími-hegyek

csúcsain? 4. Miért nőnek főként szárazságtűrő fűnemű növények a hegyi legelőkön?

A Krími-hegység állatai

Válaszolj! 1. Milyen a Krími-hegység állatvilága? Miért? 2. Milyen feltételek szükségesek az állatok életéhez?

A Krími-hegységben különféle állatok élnek, mivel itt minden feltétel megvan számukra.

Az enyhe lejtők erdeiben gímszarvas, szikaszarvas és őz, a meredek lejtőkön pedig muflon él. Ugyancsak előfordul itt mezei nyúl, krími könyest, róka, menyét, borz, vaddisznó, sün, denevér.

A hegyi erdőkben sok madár él, köztük a krími szajkó, harkály, cinke, keresztcsőrű. A hegyekben barátkeselyű és fakókeselyű fészkel.

Csúszómászókból és kételtűekből kevés faj él itt, de a fellelhetők

1 – havasi cincér, 2 – muflon; 3 – fakókeselyű;
4 – óriás korai denevér, 5 – zöld varangy

is *ritkák*. Ilyen a leopárdsikló, a sziklagyík, krími gekkó, zöld varangy.

A Krími-hegységben különböző rovarok honosak: bogarak, lepkek, szitakötők, poszméhek, tücskök. A ritka rovarok közül említést érdemel az imádkozó sáska, a krími futrinka, a halálfejes lepke és az alpesi cincér.

A Krími-hegység természetvilágának megóvása érdekében hozták létre a *krími és jaltai* természetvédelmi területet.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen állatok népesítik be a Krími-hegységet? 2. Miért gazdag és változatos a Krími-hegység állatvilága? 3. Nevezd meg azokat a ritka állatokat, amelyekre emlékszel a szövegből?

Gondolkodj el rajta! 1. Hasonlítsd össze, hogy miként változik a növényzet a Krími-hegyek és a Kárpátok lábaitól a csúcsok irányában! Milyen különbségekre figyeltél fel? 2. Miért hiányzik a Krími-hegység erdeiből a lucfenyő és a jegenyefenyő? 3. Milyen hasonló állatok élnek a Krím és a Kárpátok hegyeiben? 4. Milyen állatokra emlékszel azok közül, amelyek csak a Krím hegyeiben élnek?

Gyakorlati feladat. 1. Rajzolj le néhány táplálékláncot, amelyek a Krími-hegység élővilágában alakultak ki. 2. Ha már jártál a Krími-hegységben, meséld az ottani élményeidről! Mi tetszett a legjobban?

UKRAJNA LAKOSSÁGA

Válaszolj! 1. Melyik földrészen található Ukrajna? 2. Mely országokkal határos?

Te egy önálló, független államban, Ukrajnában élsz. Azoknak az embereknek az összességét, akiknek Ukrajnában van az állandó lakhelyük, ukrán népnek nevezzük. Ukrajna lakossága közel 48 millió fő.

Ukrajna lakosságának nagyobb része ukránokból áll. Ukrajna területe – az a hely a Földön, ahol régtől fogva ukránok élnek. Itt jött létre nyelvük, az ukrán nyelv, alakultak ki szokásaik, hagyományaik, mesterségeik, kultúrájuk. Ezen a területen hozták létre államukat, a Kijevi Ruszt, majd a közelmúltban Ukrajnát.

Ukrajnának, mivel igen régóta létezik, dicső a történelme. Az ukránok felépítették saját városaikat, falvaikat, aranykúpolás templomaikat, megalkották dalaikat, meséiket, védték különböző korokban hazájukat a hódítókkal szemben.

Ukrajnában az ukránokon kívül más nemzetiségű emberek is élnek. Ilyenek az oroszok, lengyelek, bolgárok, magyarok, románok, krími tatárok, örmények, cigányok, szlovákok és más nemzetiségek. Ukrajna mindannyiuk közös hazája, mert ők is itt születtek. Ukrajnában éltek a szüleik, nagyszüleik, egész családjuk.

Ukrajna minden lakójának tudnia, szeretnie és beszélnie kell az állam nyelvét, az ukránt. Tanulni kell az ukrán szokásokat, szeretni, óvni és gyarapítani kell Ukrajna javait. Mindenkinnek meg kell tanulnia saját nemzetének nyelvét, kultúráját, és óvnia kell azokat.

Minden nemzetiség képviselőinek tisztelniük kell a többieket, hogy barátságban élhessenek. Minden nemzetiségnek közösen kell dolgoznia Ukrajna épülésére.

Ukrajna területe megyékre (ukránul *oblaszty*-ra) tagolódik. Minden megyének van határa és székvárosa, azaz megyeszékhelye. Ukrajnában 24 megye van. A megyéket székvárosaikról nevezték el. Például Poltava megye központja Poltava város. Kivételt Voliny megye képez, mert a székvárosa Luck, valamint Kárpátalja, amelynek Ungvár a megyeszékhelye. Ukrajna részét képezi a Krím Köztársaság is, amelynek fővárosa Szimferopol.

A városokban városiak, a falvakban falusiak élnek. A városok rendszerint hasznos ásványok lelőhelyeinek közelében, vasút vagy országút mellett épültek. A városiak gyárakban és üzemekben, valamint különböző hivatalokban dolgoznak. A falvak lakossága a mezőkön és állattenyésztő telepeken foglalatoskodik.

Polisszja-vidéken a falvak általában kicsik. Rendszerint dombokon, száraz helyeken épültek. Az erdőssztyeppi övezet falvai népesebbek. Ezek a települések folyóvölgyekben találhatóak. A sztyepei falvak több kilométeren húzódnak a folyók mentén. A Kárpátokban a különálló házak jelentős távolságban épültek egymástól a hegyoldalakon.

Ukrajna legnagyobb városai: Kijev, Harkiv, Dnyipropetrovszk,

Donyeck, Odessza, Zaporizzsja, Lemberg (Lviv) és más megyeszékhelyek.

Gyakorlati munka. 1. Milyen egyezményes jelekkel ábrázolják a városokat a térképen? Miért különböznek nagyságban ezek a jelek? 2. Ukrajna térképén keresd meg, és mutasd meg a legnagyobb városokat! 3. Határozd meg, hogy ezek milyen természeti övezetekben fekszenek?

Tanuld a térkép használatát! Mutasd meg a várost jelölő egyezményes jelet (kört), ne az elnevezését!

Ellenőrizd magad! 1. Hogy nevezik azt az államot, amelynek területén élsz? 2. Hány megyéje van Ukrajnának? 3. Hány köztársaság található Ukrajnában?

A TERMÉSZETVÉDELEM UKRAJNÁBAN

Már tudod, hogy Ukrajna természetvilága gazdag és változatos. Ugyanakkor védelemre is szorul.

Nagy károkat okoz a környezetben a hasznos ásványi kincsek gondatlan kiaknázása, különösen a külszíni fejtés. Ennek nyomán

hatalmas gödrök, katlanok éktelenkednek a földfelszínen. Nem kisebb veszélyt jelentenek a bányák mellett hegyszerűen emelkedő meddőhányók. Ezek nem csak a talajt, hanem a levegőt is szennyezik.

Az utóbbi években Ukrajnában nagy területen irtják az erdőt, ami széleróziót, a hegyekben földcsuszamlások, vízmosások és szakadékok kialakulását idézik elő. Az erdők kivágása, a mocsarak lecsapolása következtében elapadnak és kiszáradnak a víztárolók. Ezeket ugyanis az erdők és mocsarak táplálják, mivel visszatartják, majd fokozatosan a víztárolókba engedik az esővizet és olvadékat.

A vizek szennyezésnek vannak kitéve. A folyókba, tavakba, az Azovi- és a Fekete-tengerbe kőolaj, benzin, mérgező anyagok, háztartási hulladékok kerülnek. Ezekből tömegesen pusztulnak a növények és állatok.

Helyrehozhatatlan károkat okozott Ukrajna egész természetvilágának a Csernobili Atomerőmű katasztrófája.

Országunkban törvényeket és programokat fogadtak el a természet védelme és megóvása érdekében. Köztük említést érdemel a természeti környezet védelméről szóló törvény és az Azovi-, valamint Fekete-tenger védelmére és helyreállítására vonatkozó állami program. Ez a két okmány sok természetvédelmi intézkedés megvalósítását írja elő. Így mindenekelőtt a környezetkímélő gazdálkodást, a környezeti katasztrófák következményeinek teljes felszámolását, a környezetszennyezés megelőzését, természetvédelmi területek, nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, rezervátumok kialakítását.

Válaszolj! 1. Mit nevezünk természetvédelmi területnek? 2. Milyen célból létesítik a természetvédelmi területeket? 3. Nevez meg olyan természetvédelmi területeket, amelyeket ismersz?

A *nemzeti park* – nagy kiterjedésű terület, amelyen a természet védelmét összekötik az emberek üdültetésével és a környezetbarát viselkedés kialakítását célzó oktatással. Ennek érdekében a nemzeti parkokban úgynevezett *ökológiai utakat és ösvényeket* építenek. Amikor a látogató ezeken végighalad, megismerkedik egy meghatározott hely növényeivel és állataival, azok életkörülményeivel, megóvásuk módoszataival. Természeti szépségéről és

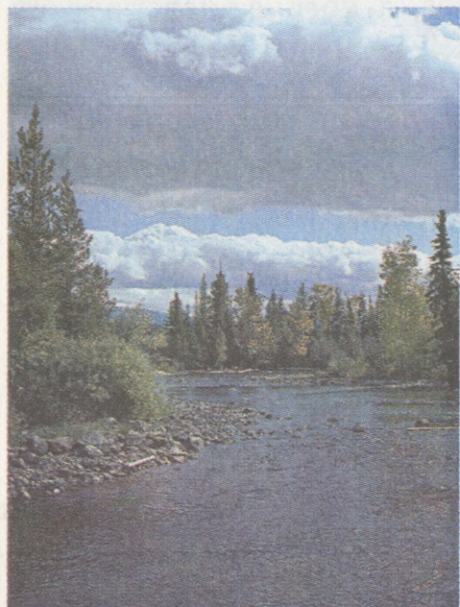
gazdagságáról nevezetes Ukrajnában a Kárpáti, Satszki, Azov-Szivasi, Szineviri Nemzeti Park.

A *rezervátum* – olyan terület, amelyen valamely természeti objektumot óvnak. A rezervátumban megengedett a gazdasági tevékenység folytatása, ha az nem károsítja a védett objektumot. Mivel a rezervátumokban az élő és az élettelen természet különböző tárgyait óvják, ezért többféle elnevezésük lehet. A tájvédelmi körzetben valamely terület domborzatát, a földtani rezervátumban valamilyen kőzetet, a vízvédelmi rezervátumban valamely víztárolót, a botanikai rezervátumban ritka növények termőhelyét, a zoológiai rezervátumban ritka állatok élőhelyét védik.

A természetvédelmi törvények előírásainak betartását a környezetvédelmi milícia ellenőrzi.

Ukrajna részt vesz az Egyesült Nemzetek Szervezetének környezetvédelmi tevékenységében. Országunk csatlakozott több nemzetközi környezetvédelmi megállapodáshoz.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy országunk és a világ természeti környezetének megóvása és javítása minden ember személyes ügye. Mindannyiunk akaratától és erőfeszítéseitől függ a természet megismételhetetlen szépségének megóvása.

Ellenőrizd magad! 1. Mi károsítja Ukrajna természetvilágát?
2. Hogyan gondoskodik az állam Ukrajna természetvédelméről?
3. Mit nevezünk nemzeti parknak? 4. Mi a rezervátum?

Gondolkodj el rajta! 1. Miért csökken a humuszréteg vastagsága a talajokban? 2. Miért apadnak el a folyók, amikor partjaikon kiirtják az erdőket? 3. Mi a különbség a nemzeti park és a természetvédelmi terület között?

Gyakorlati feladat. Osztálytársaidal együtt javasoljatok programot Ukrajna természetvilágának megóvására!

SZÜLŐFÖLDEM

A SZÜLŐFÖLDEM UKRAJNÁBAN

Válaszolj! 1. Mi a földrajzi térkép? 2. Mit jelent a méretarány vagy lépték a térképen? 3. Nevezd meg azokat a térképeket, amelyeket használsz! 4. Hol találhatóak a térképen az égtájak és a mellékégtájak?

Gyakorlati munka. 1. Ukrajna térképén keresd meg azt a megyét, amelyben élsz! Nevezd meg a székhelyét! 2. Határozd meg, hogy megyéd Ukrajna melyik részében található! 3. Milyen megyékkel határos? 4. Határozd meg a távolságot megyéd székhelye és Ukrajna fővárosa, Kijev között! 5. Térképet használva beszélj megyédről!

Tanuld a térkép használatát! Mutasd meg megyédet határának teljes hosszában!

Válaszolj! 1. Milyen domborzatokat ismersz? 2. Milyen lehet az alföld? 3. Mi a domb, a vízmosás, a szakadék? 4. Mi a hegy? Milyenek lehetnek a hegyek? 5. Milyenek a természetes víztárolók? 6. Milyen részei vannak a folyóknak? 7. Milyen víztárolót nevezünk tónak? Milyen víztároló a tenger? 8. Mi a mocsár?

Gyakorlati munka. 1. Ukrajna térképén keresd meg megyéd területét! 2. Az egyezményes jelek alapján beszélj a felszínéről! Ha a területén előfordulnak hegyek, akkor határozd meg, hogy milyen a magasságuk! 3. Állapítsd meg, hogy milyen víztárolók vannak megyéd területén! Ha van nagyobb folyó, akkor nevezd meg mellékfolyóit! Mondd el, hogy melyek a bal és a jobb mellékfolyók! Hol ered a folyó? 4. Térkép felhasználásával szóban felelj megyéd domborzatáról!

Válaszolj! 1. Mi a természeti övezet? 2. Milyen természeti övezetek találhatóak Ukrajna területén?

Gyakorlati munka. 1. Határozd meg Ukrajna természeti övezeteinek térképe alapján, hogy melyik természeti övezetben

található a megye, amelyben élsz! 2. Milyen az időjárás megyéd területén a különböző évszakokban? 3. Beszélj megyéd növény- és állatvilágáról!

Válaszolj! 1. Milyen készüléket használnak az égtájak meghatározására a terepen? 2. Hogyan határozhatók meg az égtájak iránytű nélkül?

A terepen nem csak a Nap és iránytű segítségével lehet tájékozódni, hanem különböző természeti jelenségek szerint is. Például a nyírfa törzsének déli oldala fehérebb, a külön álló fák koronája déli irányban sűrűbb. A hangyaboly oldala dél felé enyhébben lejt, a hó a délre néző hegyoldalakon, szakadékpártokon hamarabb olvad. Északi oldalról a fák törzsén, a sziklákon, a köveken mohák, a bokrok és fatönkők alján gombák nőnek, a lejtőkön tavasszal hosszabb ideig megmarad a hó.

Válaszolj! Idézd fel a természetben tett megfigyeléseidet! Beszélj arról a tájról, amelyben élsz az alábbi vázlat alapján: 1. A település neve. 2. A környező területek domborzata. 3. Közei víztárolók. Melyik égtáj irányában található? 4. Időjárás a különböző évszakokban. 5. A környék növény- és állatvilága. 6. Hogyan óvják az emberek a természetet? Milyen részt vállalsz a természet védelméből?

SZÜLŐFÖLDEM IDŐJÁRÁSA

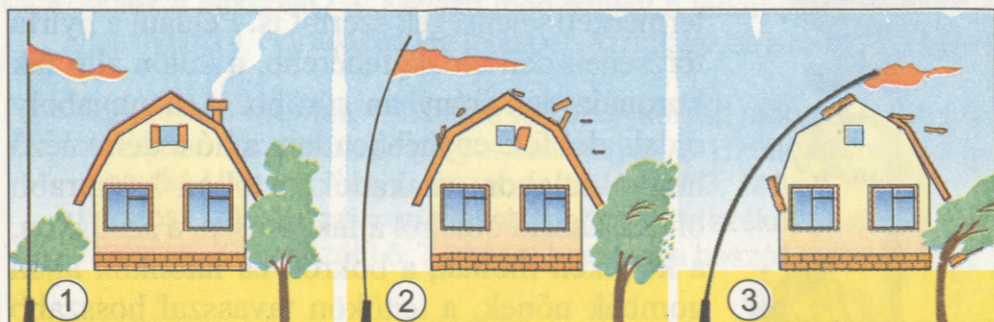

Válaszolj! Végezz megfigyeléseket lakóhelyed időjárásáról! Mit figyelsz? Mit jegyzel be az időjárási naptárba? Milyen egyezményes jeleket használasz?

Tanultad, hogy az atmoszféra vagy légkör nem más, mint a bolygónkat burkoló levegő. A légkör több rétegből áll. A legsósó, oxigénben gazdag réteg a földfelszínnel érintkezik. Azokat a változásokat, amelyek ebben a rétegben végbemennek valamely terület fölött, *időjárásnak* nevezzük. Változik a levegő hőmérséklete, a szél ereje és iránya, az égbolt állapota, a csapadékok.

Azt is tudod, hogy a levegő hőmérsékletét *hőmérővel* mérik.

A napsugarak nem egyformán melegítik fel a földfelszínt. Egyes helyeken erősebben, másutt gyengébben. Ott, ahol a felszín erősebben melegszik fel, a levegő melegebb lesz. A meleg levegő könnyű, ezért felfelé emelkedik. Helyét hidegebb levegő tölti ki. Ezért a levegő állandó mozgásban van a Föld felszíne fölött. A levegő mozgása nem más, mint a szél. A szél különböző erősségű lehet: *gyenge, mérsékelt, erős, néha igen erős*.

Szélerősség: 1 – *mérsékelt*; 2 – *erős*; 3 – *igen erős*

A szél irányát annak az égtájnak az alapján határozzák meg, amely felől fúj. Ha például északról fúj, akkor északi szélről beszélünk, ha délnyugatról, akkor délnyugatiról.

A szélirány megállapítására a *szélkakas* nevű eszközt használják.

A szélirány megváltozása az időjárás megváltozását vonja maga után. Az északi szél minden évszakban lehűlést hoz, a déli felmelegedést. A tenger vagy óceán felől fújó szél nedvességet szállít, a sivatag felől száraz szél fúj.

A levegőben láthatatlan vízpára található. A levegő lehűlésekor a vízpára egy része apró vízcseppekké áll össze. Ha a lehűlés a földfelszínhez közel következik be, akkor kör képződik, ha pedig magasan, úgy felhők alakulnak ki. A felhőket a szél magával sodorja. Megfigyelhetted, hogy az égbolt lehet *felhőtlen*, *részben felhős* vagy *teljesen felhős*.

Azt a vizet, amely a levegőből a földfelszínre hullik, csapadéknak nevezzük. Csapadék az *eső*, *jégeső*, *harmat*, *dér*, *zúzmara*.

Gyakorlati munka. Lakóhelyed időjárásának megfigyelése során határozd meg: 1. Milyen a levegő legalacsonyabb és legmagasabb hőmérséklete a különböző évszakokban? 2. Milyen az uralkodó széljárás? 3. Milyen évszakban fordulnak elő erős szelek? 4. Hatással van-e a szélirány a hőmérséklet alakulására? 5. Milyen csapadék hullik a különböző évszakokban? 6. Milyen szelek hozzák a legtöbb csapadékot?

A rádióban, televízióban és újságokban nap mint nap közölnek időjárás-előrejelzést. Az időjárás-előrejelzés a jövőben előforduló időjárást próbálja megjósolni. Az előrejelzés készülhet egy napra, egy hétre vagy hosszabb távra előre. Az időjárás-előrejelzést meteorológusok készítik. Ezek a szakemberek meteorológiai állomásokon követik figyelemmel az időjárást. Ilyen állomások minden megyében vannak. Az időjárás alakulására vonatkozó adatokat a Föld különböző helyeiről a meteorológusok műholdakról kapják.

Az időjárás helyben megfigyelhető jelek alapján is előre jelezhető. Ismersz-e ilyeneket? Melyeket ellenőrizted már közülük megfigyelésed során?

Ellenőrizd magad! 1. Mit nevezünk időjárásnak? 2. Miért változik a levegő hőmérséklete? 3. Hogyan alakul ki a szél? 4. Mi a csapadék? Milyen csapadékokat ismersz? 5. Milyen eszközöket használnak az időjárás megfigyelésére?

Gondolkodj el rajta! 1. A féltekék hegy- és vízrajzi térképének és Ukrajna térképének a felhasználásával magyarázd meg, hogy miért okoz Ukrajnában az északi szél lehűlést, a déli pedig felmelegedést minden évszakban? 2. Milyen szelek hozhatnak Ukrajnába nedvességet, illetve szárazságot? Miért? 3. Függhet-e valamely terület időjárása domborzatától és felszínétől? Bizonyítsd be elgondolásod helyességét!

SZÜLŐFÖLDEM ÁSVÁNYI KINCSEI

Válaszolj! 1. Mit nevezünk hasznos ásványnak? 2. Milyen hasznos ásványokat nevezünk energiahordozóknak, érces és nem érces ásványoknak? 3. Mit nevezünk ásványlelőhelyeknek?

Tanuld a térkép használatát! A hasznos ásványok lelőhelyeit egyezményes jelekkel ábrázolják. Minden hasznos ásványnak megvan a saját egyezményes jele.

Gyakorlati munka. 1. A térképet használva határozd meg, milyen ásványi kincseket termelnek ki megyéd területén? 2. Ezek milyen csoportokhoz tartoznak? 3. Milyen hasznos ásványok találhatók a lakóhelyed környékén?

Ezeknek az ásványi kincseknek a tulajdonságait **kísérletekkel** határozhatod meg.

1. Vizsgáld meg a hasznos ásványt. Milyen állapotban lelhető fel a természetben: szilárd-e vagy cseppfolyós?
2. Határozd meg a színét.
3. Szagold meg a hasznos ásványt. Van-e szaga?
4. Ha a hasznosítható ásvány szilárd, próbáld eltörni. Állapítsd meg, milyen a ridegsége?

5. Helyezd az ásványt vízzel telt üvegbe és kavargasd. Állapítsd meg, hogy oldható-e a vízben.
6. A tanítótokkal közösen figyeljétek meg, milyen lánggal ég az ásvány. Képződik-e füst az égés során? Mennyi hamu marad vissza?
7. Vond le a következtetésed az ásvány tulajdonságait illetően.

Következtetést levonni az ásvány tulajdonságairól azt jelenti, hogy meg kell nevezned valamennyi tulajdonságát abban a sorrendben, amelyben kísérletekkel vizsgáltad őket.

A tőzeg barna, szagtalan, törékeny, szilárd anyag, amely könnyebb a víznél, de egyúttal magába szívja a vizet. A tőzeg nem oldódik a vízben. A száraz tőzeg könnyen meggyullad, halvány lánggal ég, hőt fejleszt. Az égés során sok füst keletkezik. A tőzeg elégetése után sok hamu marad vissza.

A kőszén fekete, szagtalan, törékeny, a víznél nehezebb, vízben oldhatatlan szilárd anyag. Fényes lánggal ég, sok hőt fejleszt.

A kőolaj sötétbarna, olajszerű, csípős szagú folyadék, könnyebb a víznél, és nem oldódik benne. Nem fényes lánggal ég, nagyon sok hőt fejleszt.

A hasznosítható ásványok különböző mélységben találhatók a földben. Ennek folytán különbözőképpen is termelik ki őket. Külszíni fejtéssel azokat az ásványokat termelik ki, amelyek a felszínhez közel helyezkednek el. A mélyen fekvő ásványok kitermeléséhez bányákat, furatokat készítenek.

Ukrajnában külszíni fejtéssel bányásszák a *tőzeget, vasércet, agyagot, homokot, gránitot, mészkövet*. Bányákban fejtik a *kőszén*et, *barnaszenet, vasércet, mangánércet, kőszót*. Furatokból termelik ki a *földgázt és a kőolajat*.

Ellenőrizd magad! 1. Hogyan jelölik a hasznosítható ásványok lelőhelyeit a térképen? 2. Milyen eljárással termelik ki az ásványi kincseket lakóhelyed környékén? 3. Milyen kísérletekkel határoztad meg a hasznosítható ásványok tulajdonságait?

Válaszolj! Már tudod, hogy a hasznos ásványok lelőhelyei idővel kimerülnek. Az osztálytársaidal együtt javasolatok módszereket a hasznosítható ásványok megóvására!

Gyakorlati feladat. Térkép segítségével határozd meg, hogy Ukrajna mely megyéiben bányásszák ugyanazokat az ásványokat, mint amilyenek a lakóhelyed körzetében termelnek ki!

SZÜLŐFÖLDEM TALAJAI

Válaszolj! 1. Mi a talaj? 2. Miből áll a talaj? 3. Hogyan képződik a humusz? 4. Milyen jelentősége van a talajnak?

Már tudod, hogy a talaj a föld felső, porhanyós rétege, amelyben a növények nőnek. A talaj humuszból (televényből), homokból, agyagból, vízből, levegőből és ásványi sókból áll.

Talán azt is megfigyelted a természetben, hogy a talaj nem egyforma színű. Egyes helyeken eső után a víz gyorsan beszivárog a talajba, más helyeken viszont pocsolyákat képez. Vannak gazdag és szegényes növényzetű területek. Ez a talajok különbözőségével magyarázható. Eltérő mennyiségű talajképző anyag található bennük.

A fekete színű talajt *csernozjomnak* (feketeföldnek) nevezzük. Az ilyen talaj sok humuszt tartalmaz. A csernozjom könnyen átengedi a vizet és a levegőt, megtartja a nedvességet.

Egyéb talajok világosabb színűek, mivel kevés bennük a humusz. Egyes talajokban homokból, másokban agyagból van több. Azt a talajt, amelyben sok homok található, *homokos* talajnak nevezzük. Az agyagban gazdag talajt *agyagosnak* mondjuk.

A homokos talajban kevés a levegő. Gyorsan átengedi a vizet, és rosszul tartja meg a nedvességet. A víz gyorsan elpárolog, a talaj pedig kiszárad.

Az agyagos talajban igen kevés a levegő, lassan engedi át a vizet, de sokáig megtartja. Az agyagos talaj viszkózus lesz, amikor sok víz van benne. A kiszáradás után szilárdná és tömörré válik.

Hogy megtudd, milyen talajok vannak lakóhelyed környékén, vegyél különböző talajmintákat, és végezz **kísérleteket**.

1. Nézd meg a talajt és állapítsd meg a színét.
2. Vegyél egy vízzel telt üveget, és szórj bele agyagot. Figyeld meg a felszálló buborékokat. Mennyi levegő van a talajban?
3. Vegyél egy üres üveget. Szórj bele talajt. Önts rá felülről kevés vizet. Figyeld meg, hogyan ereszti át a talaj a vizet: lassan vagy gyorsan!
4. A meghatározott tulajdonságok alapján nevezd meg azokat a talajtípusokat, amelyek lakóhelyed körzetében előfordulnak.

A bő termés érdekében a talajt jól meg kell munkálni. Ősszel a mezőt felszántják, a kisebb konyhakerteket pedig felássák, majd tavasszal boronálják. A porhanyós talajt jól átjárja a levegő és a víz. Szántás, ásás, boronálás közben megsemmisül a gyomok és a kártékony rovarok egy része is. A nedvesség megőrzése érdekében a talaj felső rétegét porhanyítják nyáron eső után is. A kevésbé termékeny (agyagos és homokos) talajokat tőzeggel, humusszal és műtrágyákkal javítják. Trágyázásra szorul a csernozjom is, mivel a növények fejlődéséhez és növekedéséhez sok tápanyagra van szükség.

Gondolkodj el rajta! 1. Hasonlítsd össze a csernozjomos talajt a homokossal és agyagossal. Mi a különbség köztük? 2. Miért termékeny a csernozjom, és miért terméketlen a homokos és agyagos talaj? 3. Miért nőnek jobban a növények a porhanyított talajon?

Gyakorlati feladat. 1. Határozd meg, milyen az iskolai virágoskert vagy a háztáji kertetek talaja? Mivel trágyázzák őket? 2. Javasolj olyan módszert, amellyel javítható a virágoskert vagy háztáji részleg talaja!

SZÜLŐFÖLDEM TERMÉSZETES TÁRSULÁSAI

Mi a természetes társulás?

Válaszolj! 1. Milyen nagy csoportokra (országokra) osztják az élőlényeket? 2. Milyen szakaszokból áll a tápláléklánc? 3. Mit nevezünk az élő szervezet környezetének? 4. Milyen létfeltételekre van szükségük a növényeknek? És milyenekre az állatoknak?

Már tudod, hogy a Földön sok különböző élőlény él. Ezek ott telepednek meg, ahol megvannak az élethez nélkülözhetetlen feltételek. Egyes szervezetek az erdőben, mások a sztyeppén, megint mások a réteken, vizekben vagy mocsarakban élnek. Ezek az élőlények ott *természetes társulások*at alkotnak.

A természetes társulásban valamennyi élőlényt három csoportba sorolnak: *termelő szervezetekre, fogyasztó szervezetekre és átalakító szervezetekre.*

A *termelők* – növények. Csak a növények képesek arra, hogy az élettelen természet anyagaiból tápanyagokat állítsanak elő az élőlények számára. Ehhez a Nap energiáját használják fel. Emlékezz vissza, hogy a növények szén-dioxidot vesznek fel a levegőből és vízben oldott tápanyagokat szívnak ki a talajból. Ezekből cukrot, keményítőt, zsírokat és fehérjéket állítanak elő, amelyek egy részét a bennük tartalékoltnapenergiával együtt a növények saját növekedésük biztosítására használják fel. Más részüket a különböző szervekben halmozzák fel. A növények oxigént termelnek. Az élőlények oxigént lélegeznek be.

A *fogyasztók* a természetes társulásokban az állatok. A növényevő állatok különböző növényi részekkel táplálkoznak. Őket pedig a ragadozók eszik meg. Láthatjuk, hogy a növények által előállított tápanyagokat és a bennük felhalmozott napenergiát az állatok növekedésük, mozgásuk és létezésük biztosítására használják fel. Az állatok oxigént lélegeznek be és szén-dioxidot lélegeznek ki.

Az élőlények idővel megöregednek és elhalnak. Az elhalt növényekkel és állatokkal táplálkoznak a gombák és egyes állatok. Ezek az *átalakítók*. Például a döggeszelyűk, egyes bogarak vagy lárváik, a hangyák, puhatestűek, férgek. Az elhalt élőlények maradványai a talajba kerülnek. A talajban élő mikroszkopikus gombáknak és baktériumoknak köszönhetően először humusszá, majd ásványi sókká alakulnak. Ezeket a vízzel együtt ismét felszívják a növények gyökerei.

A természetes társulásokban az élőlényeket a tápláléklánc kapcsolja össze egymással, ezért kölcsönösen függnek egymástól.

Ezek függnek a létfeltétektől is. Ahhoz, hogy az élőlények életben maradhassanak a környezetben, meghatározott létfeltételekhez kell alkalmazkodniuk.

Válaszolj! 1. Milyen jegyek alapján állapítható meg, hogy a növény a túltengő nedvességhez alkalmazkodott? És mely jegyek mutatják, hogy vízhiányhoz alkalmazkodott? 2. Hogyan élhetnek a növények árnyékban? 3. Milyen alkalmazkodás révén tudnak védekezni a növények az ellen, hogy az emberek és az állatok kipusztítsák őket? 4. Hogyan tanulták meg az állatok az élelemszerzést? 5. Milyen alkalmazkodásnak köszönhetően tudnak az állatok védekezni ellenségeikkel szemben?

Az erdő természetes társulás.

Gyakorlati munka! 1. Nézd meg az erdőt mint természetes társulást! 2. Nevezd meg az erdőben élő termelő, fogyasztó és átalakító szervezeteket! 3. Milyen kapcsolatok vannak ezen erdőlakó szervezetek között? Mondj példákat! 4. Hogyan alkalmazkodtak az erdei életmódhoz a növények? Miként alkalmazkodtak az állatok?

Gondolkodj el rajta! 1. Bizonyítsd be, hogy az erdő természetes társulás! 2. Milyen emberi tevékenység rombolhatja az erdőt mint természetes társulást?

A rétek mint természetes társulások

Válaszolj! 1. Jártál-e már réten nyáridőben? 2. Milyen növényekkel és állatokkal találkoztl a réten? 3. Mi nyerte meg ott a tetszésed?

A rét fűnemű növényzettel borított erdőtlen terület. A folyóvölgyekben és mocsarak mentén nedves rétek találhatók.

A sztyeppéktől eltérően a réteket sűrű növénytakaró borítja. A növények gyökerei és gyöktörzsei szorosan összefonódnak a felső talajrétegben. Ezt gyeptakarónak nevezzük. A gyeptakaró védi a talajt a kiszáradástól és a széleroziótól.

A rétek legmagasabb fűnemű növényei a komócsin, az árva rozsnok, ecsetpázsit. Az apró zöld virágokat hordozó vékony szalmaszálaikat a könnyű szellő is meghajlítja. Ezek a virágok szél útján porzódnak be.

A fűnemű növények virágai élénk színűek. Ilyenek a kék harangvirágok, lila kaszanyűgbükköny, ibolyaszínű gólyaorr, margaréta, színes vadlóhere. A virágok nemcsak illatoznak, hanem édes nedv, nektár is van bennük. A virágzó növények fölött méhek, színes pillangók, bolyhos dongók és darazsak keringenek. Ezek a rovarok nektárt gyűjtenek a virágokról.

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a réteket mint természetes társulást ábrázoló képet! 2. Nevezd meg a réten növő növényeket! 3. Milyen állatok élnek a réteken? 4. Léteznek-e kölcsönös kapcsolatok a réteken élő szervezetek között? 5. Milyen réti növényekkel és állatokkal találoztál a természetben? Milyeneket láttál először képen?

Különböző növényi részekkel és nedvekkel táplálkoznak egyes bogarak, lepkelárvák, azaz hernyók, tücskök, levéltetvek. A levéltetvekre a katicabogár vadászik. Az apró hernyók, tücskök, lepkék – a zöld szöcskék tápláléka. Állandóan hallani a reszelőszerű hangját, ám nehéz észrevenni zöld színe miatt a fűben.

A rovarokra a levelibéka, a gyík és a varangy vadászik. Ezek pedig a sikló tápláléka. A szürke daru, a gólya élelem után megy a rétre.

A magas fűben raknak fészket, találnak táplálékot és rejtekhelyet ellenségeik elől az olyan kistestű madarak, mint a haris, fűrj, barázdabillegető. Ezek rovarokkal táplálkoznak, míg a fűrj növényi magvakat is eszik.

Állandó lakói a réteknek az állatok, így az üregekben élő vakondok és egerek. A vakond alagutat vág a talajban, miközben a kiásott földet túrások alakjában a felszínre hánja. Ez az állatka a talajban élő káros rovarokkal, férgekkel, bogárlárvákkal, meztelen csigákkal táplálkozik. Az egerek különböző növényrészeket esznek.

A növényi és állati maradványok a réteken elbomlanak. A talajbaktériumok ezt a bomlásterméket a növények számára hasznosítható anyagokká alakítják. Ebben segítik őket a gombák is, mint a tölcsérgomba, mezei szegfűgomba, csiperke, pöffeteggomba.

Ellenőrizd magad! 1. Nevezd meg azokat a fűnemű növényeket, amelyeknek a nevét eszedbe vésted! 2. Milyen kapcsolat áll fenn a rovarok és növények között a réteken? 3. Milyen állatcsoportok élnek a réteken? 4. Nevezd meg azokat az állatokat, amelyek akkor jelennek meg a réteken, amikor táplálékot keresnek. 5. Milyen jelentősége van a réteken a talajlakó baktériumoknak?

Válaszolj! 1. Milyen kapcsolat áll fenn a réteken a növények és állatok között? Mondj példákat. 2. Milyen kapcsolat van a különböző állatcsoportok között? 3. Bizonyítsd be, hogy a rét – természetes társulás. 4. Milyen emberi tevékenység rombolja a réteket mint természetes társulásokat?

Gyakorlati feladat. 1. Vázolj fel a réteken előforduló táplálkozási láncokat! 2. Ha a lakóhelyetek környékén van rét, akkor az osztálytársaidkal együtt végezz ott megfigyelést. Milyen növények nőnek a réten? Közülük melyek gyógynövények? Milyen állatok fordulnak elő rajta?

Az édesvizek mint természetes társulások

Válaszolj! 1. Milyen víztárolók találhatók Ukrajna területén? 2. Melyek az édesvizek, és melyek a sós vizek? 3. Nevezd meg vidéked édesvizeit!

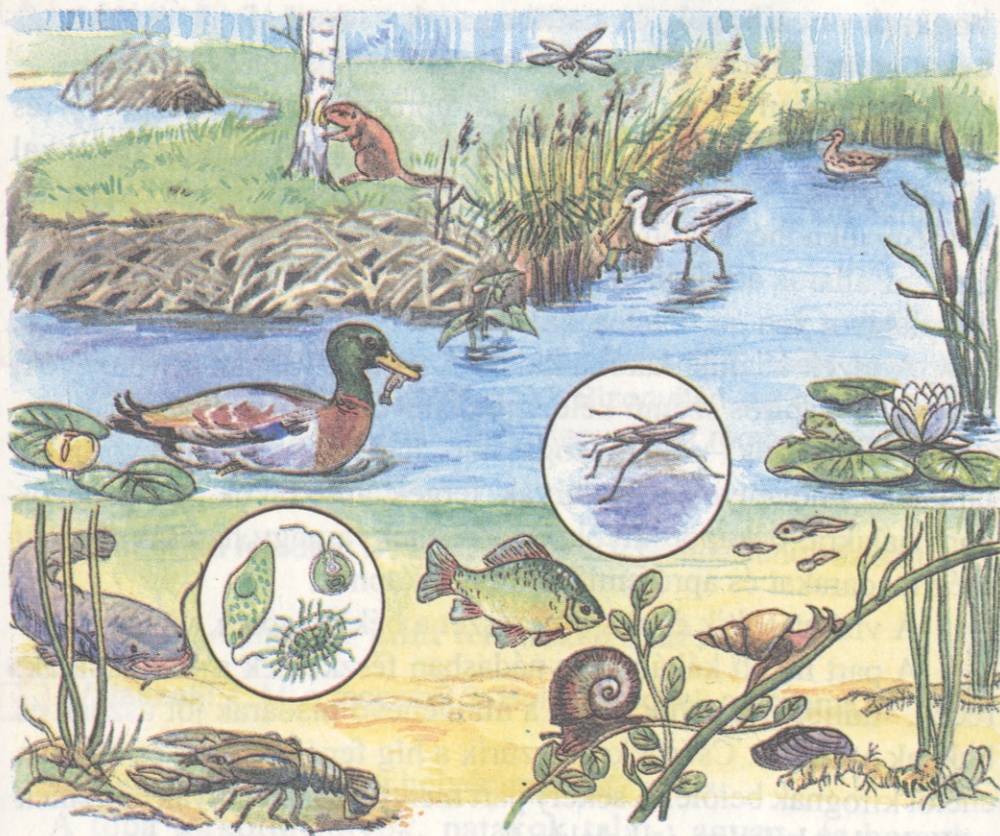
A nyári napokon látszólag csend és nyugalom honol a vizekben. A valóságban azonban mást mutat: a vízben pezseg az élet.

A víztárolók sekélyvizű partján alacsony növények nőnek: nyílfű, szittyó, sás. Beljebb haladva a nád és káka képez sűrű bozótot. Ezek gyöktörzsei az iszapos talajban, száruk és leveleik a vízfelszín fölött találhatók.

Még beljebb a sima víztükrön fehér tavirózsa és sárga tündérrózsa úszik. A gyökereik a fenékben rögzülnek, míg vékony száraik a

leveleket és virágokat a vízfelszínre viszik. A víz felszínén zöld békalencse is látható. A felszín alatt átokhínár és tócsagaz nő. A virágos növények mellett a víztárolókban mikroszkopikus moszatok is élnek. Amikor ezek nagyon elszaporodnak, akkor a víz megzöldül.

A növények a vízből szén-dioxidot vesznek fel, és oxigént választanak ki oda. A vízinövények a vízben élő növényevő állatok táplálékául szolgálnak. A sűrű vízinövények között állatok rejtőzködnek ellenségeik elől.

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a képen a víztárolót mint természetes társulást! 2. Nevezd meg azokat a növényeket, amelyeket felismertél! 3. Milyen különbségeket fedeztél fel közöttük? 4. Milyen állatok népesítik be a víztárolót? 5. Milyen víziállatokat és -növényeket láttál már a természetben? Mit tudsz róluk? 6. Van-e kapcsolat a víztárolóban élő növények és állatok között?

A vizeket különböző állatok népesítik be. A ragadozó molnárpóloska gyorsan futkározik a víz felszínén. Apró rovarokra vadászik. Hosszú lábain zsírszerű anyaggal bevont szőröcskék találhatók.

A mélyebb vízrétegekben mikroszkopikus ázalékállatkák és apró rákocskák élnek. Ezek mikroszkopikus moszatokkal táplálkoznak, míg maguk a halporontyoknak szolgálnak ételmül. A vízben a növények szárán növényevő puhatestűek – mocsáricsigák és tompa folyamkagyló – kúsznak. A növények között ragadozó bogarak – csiborok és csíkbogarak – úszkálnak és hal- és békaporontyokra, vízirovarokra támadó szitakötőlárvák élnek.

A fenéken vörös bogárlárvák, apró rákok – víziászkák – és folyami rákok kúsznak. Ezek növényi és állati maradványokkal táplálkoznak, és ezáltal tisztítják a vizeket. Ebben segítik őket a két kemény teknőhéj között lévő tavikagylók és tompa folyamkagylók. Ezek az állatok átszűrnek magukon a vizet, s így halásszák ki belőlük a táplálékot.

A vizek állandó lakói a halak. Köztük vannak növényevők, mint a busa, piros szemű kele, mindenevők – kárász, dévérkeszeg, ponty, ragadozók – csuka, fogassüllő, harcsa. A mindenevő halak tápláléka a növények, rovarlárvák, férgek, apró rákok. A ragadozók apró halakra, békaporontyokra vadásznak, a nagy harcsák viszont még madarakat és apró emlősöket is elkapnak.

A vízben töltik életük egy részét a békák, gőtéek, vízisiklók.

A part menti kákában és nádasban fészkelnek a vízimadarak: récék, vadlibák, hattyúk. Ezek a mindenevő madarak jól úsznak és buknak a víz alá. Csőrükkel átszűrnek a híg fenékiszapot, és minden ehetőt kifognak belőle. A sekély part menti vizeken gólyák és gémekek vadásznak a békákra és halakra.

A vízhez kapcsolódik egyes vadon élő állatok – vidrák, nutriák, hódok, pézsmacickányok – léte. Jól úsznak, és a part menti üregekben élnek. Ezek bejárata a víz alatt található. A nutria és a hód – növényevő állatok. A pézsmacickányok mind növényeket, mind puhatestűeket, rovarokat, piócákat, halporontyokat esznek. A vidrák halakra, rákokra, békákra és vízimadarakra vadásznak.

Tudod, hogy baktériumok mindenütt előfordulnak. Természetesen a vizekben is élnek. A baktériumok az élőlények maradványait ásványi sókká, azaz a növények által hasznosítható tápanyaggá alakítják.

A víztároló táplálékláncokkal egybekapcsolt természetes társulások összessége, amelyek kölcsönösen függenek egymástól és alkalmazkodtak a létfeltételekhez.

Ellenőrizd magad! 1. A víztárolók mely részeiben nőnek növények? 2. Nevezd meg azokat a növényeket, amelyeknek emlékszel a nevére! 3. Milyen jelentőségük van a növényeknek a víztárolókban? 4. Milyen állatcsoportok élnek a víztárolókban? Mondj példákat növényevő, ragadozó és mindenevő állatokra! 5. Milyen állatok tisztítják a vizeket a növényi és állati maradványoktól? 6. Milyen jelentőségük van a baktériumoknak a vizekben?

Gondolkodj el rajta! 1. Milyen kapcsolatok vannak a víztárolók növényei és állatai között? Mondj példákat! 3. Miért nevezik a vizeket természetes társulásnak? Bizonyítsd be elgondolásod helyességét! 4. Mely emberi tevékenységek rombolják a vizeket mint természetes társulást?

Gyakorlati feladat. 1. Állítsd össze vízi tápláléklánc vázlatát!

A mocsár mint természetes társulás

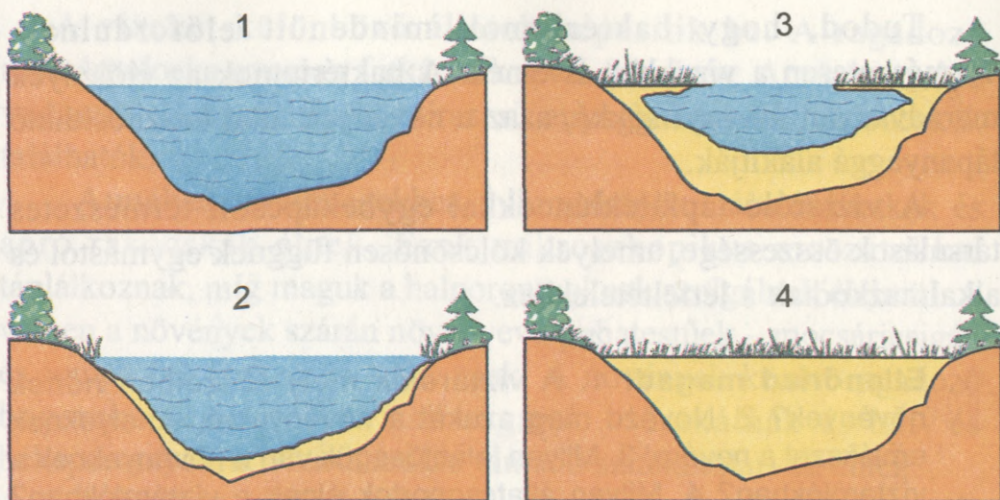

Válaszolj! 1. Mi a mocsár? 2. Hol képződnek mocsarak?

Hogyan képződhet a tó helyén mocsár?

A tóba torkolló folyók, patakok talaj-, agyag- és homok-részecskéket szállítanak magukkal. A tóban ezek a fenéken ülepednek le.

A fenékre állandóan leülepednek az elhalt növényi részek. A tóban kevés olyan szervezet él, amely növényi részekkel táplálkozik. A baktériumok nem érkeznek tápanyagokká alakítani őket. Ezért a növénymaradványok felhalmozódnak. A tó a parttól befelé lassan

A tó átalakulása mocsárrá

sekélyesedik. A növények nemcsak a fenéken burjánzanak, hanem a víz felszínén is. Gyökereik sűrűn összefonódnak, és mintegy úszó szőnyeget alkotnak. Ez folyamatosan vastagodik a rá kerülő iszaptól és növényi részekről. Az ilyen szőnyeg majdnem az egész vízfelszínt beborítja. Ezen nedvességtűrő növények – tőzegmoha, sás, gyapjúsás, ujjasmuhar nevű rovarrevő növény és az örökzöld gémmor és fekete áfonya bokrocskái – telepednek meg. A nád és káka bozótokat képez.

A tőzegmoha gyorsan nő a csúcsával. Szárának alsó része elhal, és szivacsaként sok vizet szív magába. A moha baktériumölő anyagokat választ el. A mocsaras talajban nem élnek baktériumok, mert sok benne a nedvesség és az oxigén. Ezért a mohamaradványok szinte nem rothadnak el. Más mocsári növények maradványaival együtt összepréselődnek és tőzeggé alakulnak.

A mocsarak fölött sok szúnyog és púposszúnyog röpköd. A mocsári növényeken más rovarok és lárváik, valamint puhatestűek élnek.

A rovarokkal békák, gyíkok és rovarrevő mocsári madarak – vízcicsibe, sásjáró – táplálkoznak. A mocsarakban találnak maguknak élelmet és biztonságos fészkelő helyet a vörös gémek, szürke darvak, récék és vadlibák. A mocsarakban él a barna héja. Ez a ragadozó madár vízimadarakra vadászik. A mocsarakban emlősállatok is megtelepednek: vízipocok, pézsmapocok, nutria.

A *mocsár* természetes társulás. Minden mocsári élőlényt tápláléklánc köt össze. Ezek léte egymástól függ, és alkalmazkodtak a létfeltételekhez.

A mocsarakban nagy víztartalékok összpontosulnak. Belőlük ered sok folyó. A mocsár a vizek természetes szűrője. Megtisztítják a vizeket a szennyeződéstől és kórokozó baktériumoktól. A mocsarakban sok gyógynövény nő, és ritka madárfajok fordulnak elő. A mocsarak kiterjedt lecsapolása károsítja a természetet.

Ellenőrizd magad! 1. Hogyan alakul át a tó mocsárrá? 2. Mi jellemző a tőzegmohára? 3. Nevezd meg mocsarakban élő növényeket! 4. Nevezd meg mocsári állatokat!

Gondolkodj el rajta! 1. Miért nem rothadnak el a mocsárban a növényi maradványok? 2. Hogyan képződik a tőzeg? 3. Hasonlítsd össze a rétek és mocsarak létfeltételeit! Mi a különbség köztük? 4. Miért változatosabb a rétek növényvilága, mint a mocsaraké? 5. Milyen kapcsolatok állnak fenn a mocsarak élőlényei között?

Gyakorlati feladat. 1. Állítsd össze a mocsarakban létező táplálékláncot! 2. Készíts szóbeli feleletet valamely ritka mocsári növényről vagy állatról!

SZÜLŐFÖLDEM NÖVÉNYTERMESZTÉSE

Válaszolj! 1. Milyen növényeket nevezünk kultúrnövényeknek? Mondj példákat. 2. Milyen jelentősége van a kultúrnövényeknek az ember életében?

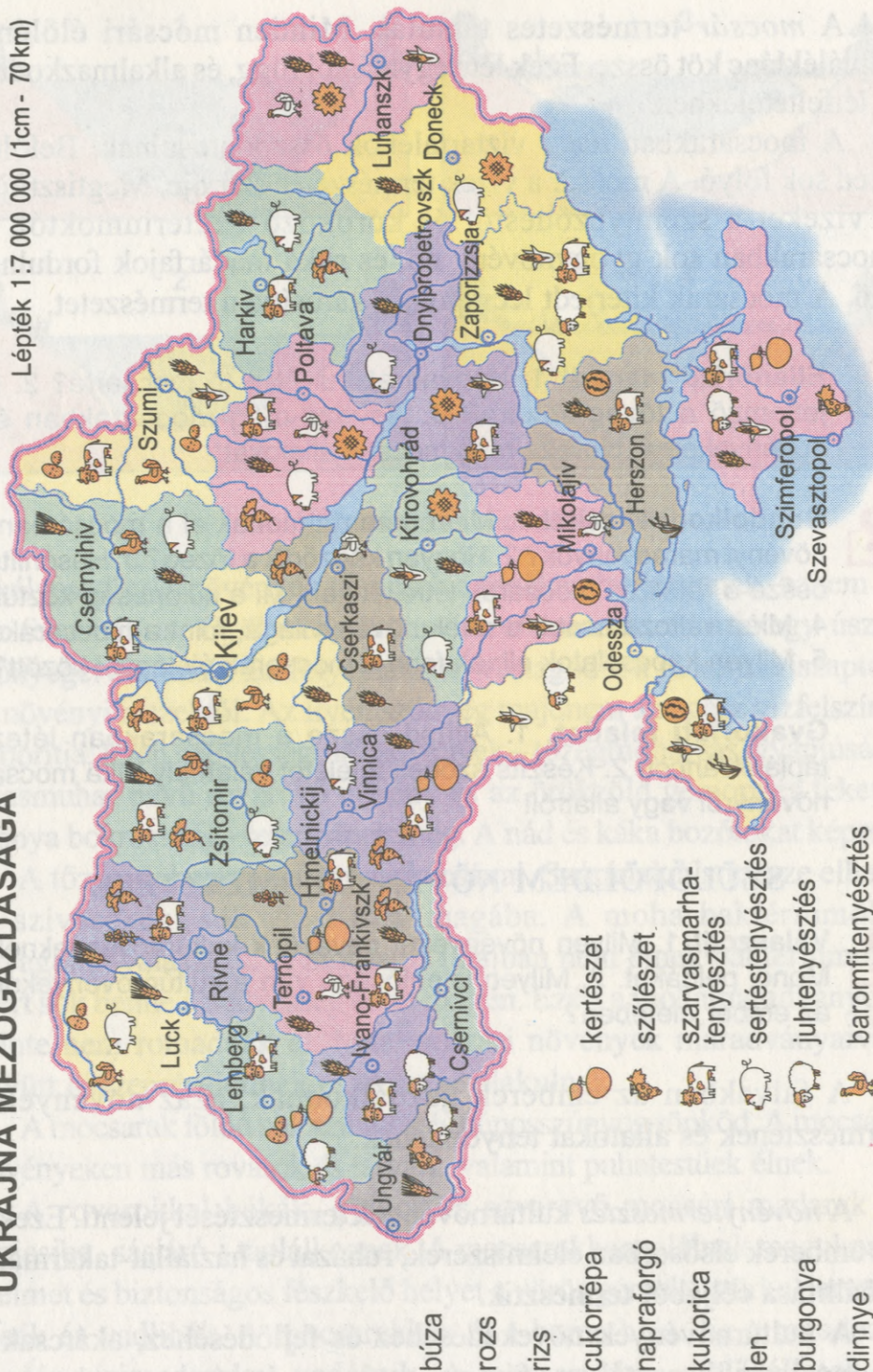
A falvakban az emberek gazdálkodnak, azaz növényeket termesztnek és állatokat tenyésztnek.

A *növénytermesztés* kultúrnövények termesztését jelenti. Ezeket az emberek elsősorban élelmiszerek, ruházat és háziállat-takarmány előállítására céljából termesztik.

A kultúrnövények növekedéséhez és fejlődéséhez, akárcsak a vadon termők esetében, fényre, melegre és tápanyagokra van szükség. A kultúrnövények között vannak melegkedvelők,

UKRAJNA MEZŐGAZDASÁGA

Lépték 1:7 000 000 (1cm - 70 km)

búza

rozs

rizs

cukorrépa

napraforgó

kukorica

len

burgonya

dinnye

kertészet

szőlészet

szarvasmarha-
tenyésztés

sertésfenyésztés

juhtenyésztés

baromfitenyésztés

hidegtűrők, nedvességkedvelők és szárazságtűrők. Ezért az ilyen növényeket azokban a természeti övezetekben termesztik, amelyekben kedvező természeti feltételek vannak számukra. A kultúrnövények magas terméshozamai nemcsak a természeti feltételektől függenek, hanem az emberek munkájától is. Gondoskodni kell a talaj előkészítéséről, a nedvesség visszatartásáról, a magok idejében történő vetéséről, az ültetvény vagy vetemény ápolásáról, a termés betakarításáról.

Ukrajnában sok gabonafélét és ipari növényt, zöldséget és gyümölcsöt tesztenek.

A *gabonafélék* fűnemű növények, amelyeknek a gyökere bojtszerűen nő, szalmának nevezett száruk belül üreges, leveleik hosszúak és keskenyek, termésük szemtermés.

1 – rozs; 2 – kukorica; 3 – búza;
4 – zab; 5 – árpa; 6 – rizs; 7 – köles

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a képet, és nevezd meg a rajta látható növényeket! 2. A térképen határozd meg, hogy melyeket termesztik a lakóhelyed környékén! 3. Válaszd ki a herbáriumból ezeket a gabonaféléket, és határozd meg: gyökerük alakját; azt, hogy száruk belül telített-e vagy üreges; leveleik hosszát és szélességét! 4. Mondd el, mit állítanak elő belőlük! Hol használják fel őket?

Ukrajna fő gabonaféle növénye a búza: az őszi és a tavaszi búza. Az őszi búzát ősszel vetik, a tavaszt pedig tavasszal, amikor a talaj sok nedvességet tartalmaz. A búza legjobban az erdőssztyeppék és sztyeppék csernozjomos talaján terem. Az őszi rozs hidegtűrő, igénytelen növény. Jól terem Ukrajna északi területein. Az igénytelen tavaszi gabonafélékhez tartozik a zab és az árpa. A kukorica fény- és melegkedvelő növény. Magas terméshozamot csak a megfelelő nedvességtartalmú csernozjomon biztosít. A rizs igen meleg- és nedvességkedvelő növény, ezért Dél-Ukrajna öntözéses területein termesztik.

A búza és rozs lisztjéből kenyeret sütnek. A zab, árpa, rizs, kukorica terméséből darát, a kukoricából pedig még olajat és keményítőt is előállítanak.

1 – len; 2 – napraforgó; 3 – burgonya; 4 – répa

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a képet és nevezd meg az ipari növényeket! 2. A térképen (162. old.) határozd meg, hogy közülük melyeket termesztik lakóhelyed körzetében! 3. Mondd el, hogy az emberek miként használják fel az ipari növényeket! Mit állítanak elő belőlük?

A burgonyából keményítőt és szeszt állítanak elő üzemekben, a napraforgómagokból pedig olajat, míg a cukorrépa gyökérterméséből cukrot gyártanak, a len szárából pedig szövetet

készítenek. Mivel ezeket a növényeket üzemekben dolgozzák fel, *ipari* növényeknek nevezzük őket.

A burgonya, cukorrépa, len a mérsékelt hőmérsékletet kedveli, de sok nedvességre és fényre van szüksége. A napraforgó melegkedvelő növény. Legjobban a termékeny csernozjomos talajokon nő.

A gabonaféléken és ipari növényeken kívül Ukrajnában hajdinát, borsót, szóját és kölest is termesztnek.

A zöldségfélék értékes élelmiszerek. Mezőkön, kertekben, melegházakban termesztik őket. A különböző zöldségek megfelelő feltételek mellett termesztethetők. A zöldségek zöme melegkedvelő. Legjobban tápanyagokban és nedvességben gazdag talajokon teremnek. Ukrajna-szerte termesztnek hagymát, fokhagymát, sárgarépat, káposztát, uborkát és paradicsomot.

Ukrajna híres gyümölcsöskertjeiről. Ezekben gyümölcsfák és bogyósnövények bokrai nőnek. Országunkban elterjedt az alma, körte, meggy, szilva, ribizli, egres, málna. A Krímben és Kárpátalján őszibarackot és szőlőt is termesztnek. Minden gyümölcs rendkívül egészséges, mivel sok vitamint tartalmaz.

A gabonafélék és ipari növények, zöldségek és gyümölcsök termesztésével a növénytermesztés különböző ágazatai foglalkoznak.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen feltételekre van szükségük a növényeknek, hogy nőjenek és fejlődjenek? 2. Nevezd meg az őszi és tavaszi gabonaféléket. 3. Milyen növényeket nevezünk ipariaknak? Nevezd meg őket. 4. Milyen feltételek mellett teremnek legjobban a zöldségek? 5. Milyen jelentőségük van a zöldségeknek és a gyümölcsöknek az emberek táplálkozásában?

Gyakorlati feladat. 1. Milyen gyümölcsfák és bogyós növények bokrai nőnek a házatok és az iskolátok környékén? 2. Határozd meg a térképen, hogy Ukrajna természeti övezeteiben mely kultúrnövények termesztése dominál! Gondolkodj el rajta, hogy miért! 3. Jellemezz egy olyan gabonaféle vagy ipari növényt, amelyet lakóhelyed környékén termesztnek: nevezd meg; mondd el, milyen a felépítése; milyen feltételek mellett termesztik; milyen a felhasználása.

SZÜLŐFÖLDEM ÁLLATTENYÉSZTÉSE

Válaszolj! 1. Milyen állatokat neveznek háziállatoknak? Nevezz meg háziállatokat! 2. Milyen szerepük van a háziállatoknak az emberek életében?

A háziállatok látják el az embert tejjel, hússal, szalonnával, tojással, mézzel, bőrrel, tollal és gyapjával.

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg a képet, és nevezd meg a háziállatokat! A térképen határozd meg, milyen háziállatokat tenyésztene lakóhelyed körzetében! 2. Gondolkodj el rajta, hogy mitől függ a háziállatok tenyésztése egy meghatározott területen!

A háziállatokat ott tenyésztik, ahol biztosított számukra a takarmány.

Faluhelyen Ukrajna-szerte tenyésztenek szarvasmarhát (tehenet), amelynek a tejéből sokféle élelmiszert állítanak elő.

A szarvasmarhákat tavasztól ősziig legelőkön legeltetik. Természetes legelők a folyók mentén, erdőszéleken, domboldalakon, mélyedésekben, hegylábaknál és hegyoldalakon elterülő rétek. Nyáron a tehenek számára takarmányt készleteznek télire: szénát, fűből és

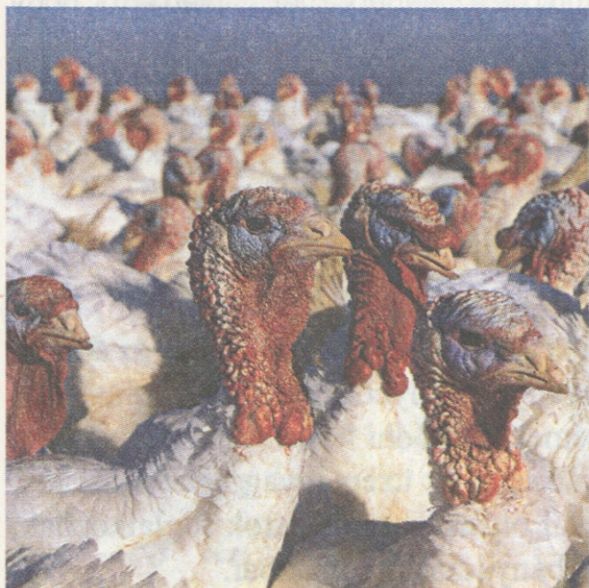

fiatal kukoricaszárból vagy napraforgóból silót. A száraz szalmából almot készítenek a háziállatok alá. Télen a tehenek takarmányát terménydarával, takarmányrépával és tökkel egészítik ki.

Elterjedt Ukrajnában a sertésenyésztés. Legtöbb sertést ott tartanak, ahol répát, burgonyát, árpát, tököt, kukoricát termesztnek. Ezek a növények a sertések takarmányozására szolgálnak. A sertéseket sertésenyésztő telepeken tartják. A korszerű sertésenyésztő telepek gépesítettek, nem alkalmaznak kézi munkaeerőt.

A birkák igénytelen állatok. Legtöbb birkát a hegyvidéken tenyésztnek, ahol egész nyáron a hegyi legelőkön, a poloninákon legeltetik őket. Télen a birkákat karámokban tartják. Juhokat a déli sztyeppéken is tenyésztnek. Ott azonban nincs elegendő takarmány számukra. A birkák tejéből juhtúrót és -sajtot állítanak elő, gyapjájából szövetet készítenek.

A baromfikhoz a tyúkok, kacsák, libák és pulykák tartoznak. A háziszárnyasok tenyésztése elterjedt a sztyeppeli övezetben, ahol gabonaféléket termesztnek. A háziszárnyasokat baromfitelepeken tartják és tenyésztik. Ezeken a telepeken minden munkát: az etetést, itatást, takarítást, tojásgyűjtést gépesítették. Azokat a baromfitelepeket, amelyeken víziszárnyasokat, kacsákat, libákat tenyésztnek, víztárolók mellett építik. A víziszárnyasok nem élhetnek víz nélkül.

A méhészet értékes termékekkel: mézzel, viasszal, gyógyhatású propolissszal látja el az embert. A méheket olyan természeti övezetekben tartják, ahol a nyár nem túl esős, s tavasszal mézelő növények virágoznak. Télen a kaptárakat speciális helyiségben tárolják vagy szigetelik őket.

Haltenyésztéssel a természetes és mesterséges víztározókban, halgazdaságokban foglalkoznak. Ezekben ponty- és busaporontyokat tenyésztene, amelyeket azután kiengednek a víztározóba. Amikor megnőnek, akkor lehalásszák őket. A halastavakban a halakat etetik.

Egyes gazdaságokban lovakat tenyésztene. Ezeket faluhelyen igavonásra, talajmegmunkálásra használják. A tenyészlovakkal lóversenyeket és lovas túrákat szerveznek.

A szarvasmarha, sertés, juh, baromfi, hal, ló tenyésztése és a méhészet az állattenyésztés különböző ágazatai.

Ellenőrizd magad! 1. Milyen sajátosságai vannak a szarvasmarha-tenyésztésnek? 2. Ukrajna mely vidékein elterjedt a sertés-tenyésztés? 3. Milyen természeti adottságok kedveznek a juhtenyésztésnek? 4. Milyen természeti övezetekben elterjedt a baromfitenyésztés? Miért? 5. Milyen jelentősége van a méhészetnek?

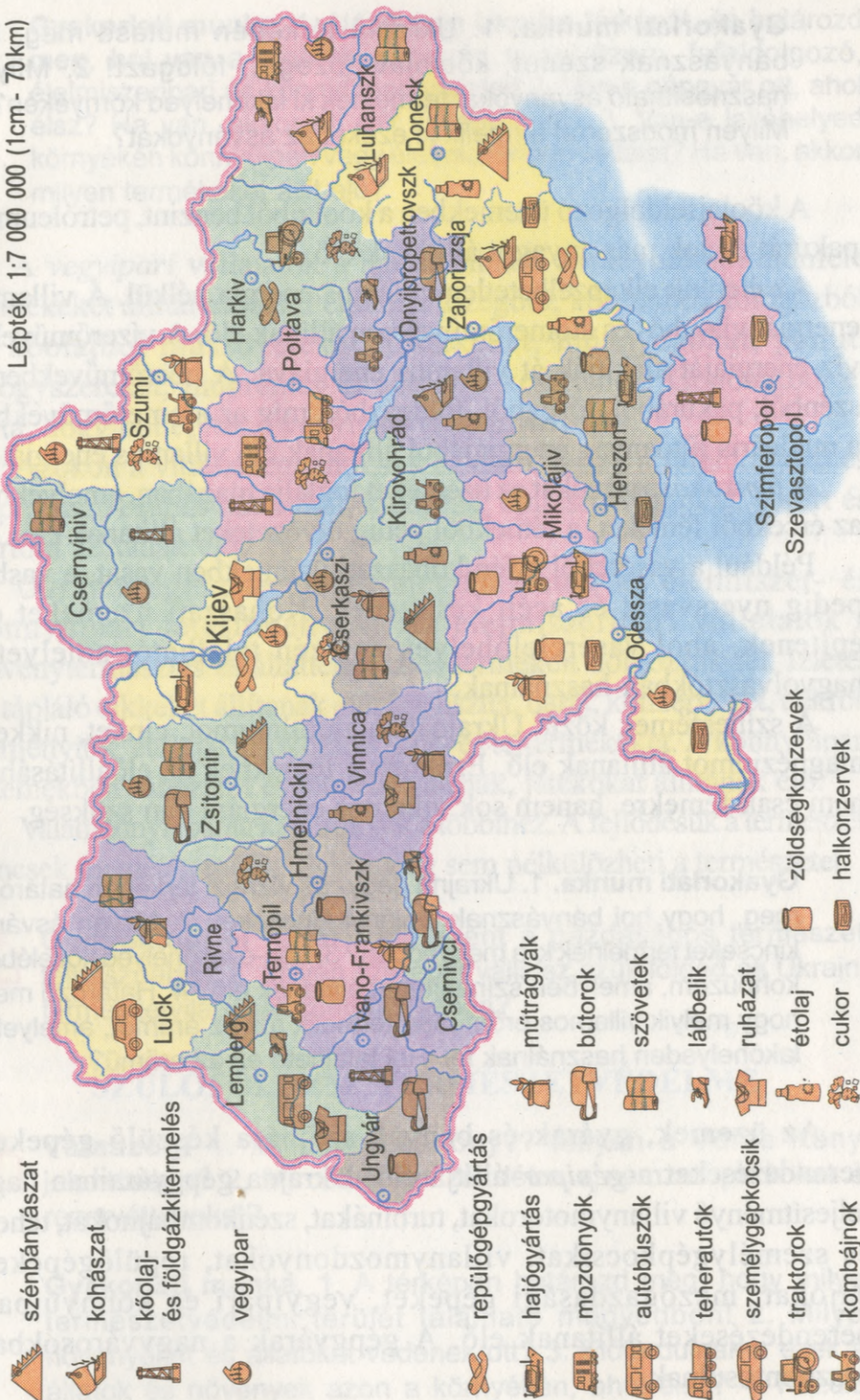
Gyakorlati feladat. Számold be az alábbi vázlat alapján arról, hogy milyen állattenyésztési ágazat fejlett vidékeken: az ágazat elnevezése; milyen állatok tenyésztésével foglalkozik; az állattenyésztésnek kedvező természeti adottságok; az állattenyésztés sajátosságai; az állatok jelentősége az emberek életében.

SZÜLŐFÖLDEM IPARA

Ukrajna városaiban sok ember dolgozik az iparban, azaz gyárakban és üzemekben. Ezeket elsősorban ott építik, ahol az általuk feldolgozott hasznosítható ásványok és nyersanyagok fordulnak elő. Ahhoz, hogy a gyárak és üzemek működni tudjanak, üzemanyagra és villamos energiára van szükség. Az üzemanyag éghető ásvány. Az üzemanyagok előállításával olyan ipari ágazatok foglalkoznak, mint a szén-, kőolaj- és tüzezbányászat, földgázipar.

UKRAJNA IPARA

Lépték 1:7 000 000 (1cm - 70km)

Gyakorlati munka. 1. Ukrajna térképén mutasd meg, hol bányásznak szenet, kőolajat, tőzeget, földgázt! 2. Milyen hasznosítható ásványokat termelnek ki lakóhelyed környékén? 3. Milyen módszerrel termelik ki ezeket az ásványokat?

A kőolajfeldolgozó üzemekben a kőolajból benzint, petróleumot, pakurát és sok más anyagot állítanak elő.

Az életünk elképzelhetetlen villamos energia nélkül. A villamos energiát víz-, hő- és atomerőművekben állítják elő. A vízerőművek a víz energiáját alakítják át villamos energiává. A hőerőművekben a szénből, pakurából, tőzegeből, földgázból, míg az atomerőművekben a nukleáris fűtőanyag energiájából állítanak elő villamos energiát.

A *fémkohászat* azokat az üzemeket foglalja magában, amelyekben az ércből fémeket, a fémekből pedig ötvözeteket állítanak elő.

Például a vasérből a fémkohászati üzemekben vasat, a vasból pedig nyersvasat és acélt készítenek. Kohászati üzemeket ott építenek, ahol vasérclelőhelyek és szén található, amelyet a nagyolvasztókban használnak.

A színesfémek közül Ukrajnában alumíniumot, cinket, nikkelt, magnéziumot állítanak elő. Ezeknek a fémeknek az előállításához nem csak fémekre, hanem sok villamos energiára van szükség.

Gyakorlati munka. 1. Ukrajna hegy- és vízrajzi térképén határozd meg, hogy hol bányásznak ásványi kincseket! 2. Milyen ásványi kincseket termelnek ki a megyédben? 3. Van-e lakóhelyed közelében kohóüzem, amelyben színesfémeket állítanak elő? 4. Határozd meg, hogy melyik villamos erőműben termelik azt az áramot, amelyet a lakóhelyeden használnak fel. Hol található ez az erőmű?

Az üzemek, gyárak és bányák számára készülő gépeket, berendezéseket a *gépipar* állítja elő. Ukrajna gépgyáraiban nagy teljesítményű villanymotorokat, turbinákat, szénkombájnokat, teher- és személygépkocsikat, villanymozdonyokat, repülőgépeket, hajókat, mezőgazdasági gépeket, vegyipari és könnyűipari berendezéseket állítanak elő. A gépgyárak a nagyvárosokban összpontosulnak.

Gyakorlati munka. 1. Nézd meg Ukrajna térképét, és határozd meg, hol van a legtöbb gépgyár, vegyi üzem, fafeldolgozó, élelmiszeripari és könnyűipari vállalat! 2. Van-e gépgyár ott, ahol élsz? Ha van, akkor ott mit állítanak elő? 3. Van-e lakóhelyed környékén könnyűipari vagy élelmiszeripari vállalat? Ha van, akkor milyen termékeket állít elő?

A vegyipari vállalatok a hasznosítható ásványokból különféle termékeket állítanak elő. Például a tőzegtől, kőszénből, földgázból és kőolajból műszöveteket, festékeket, műanyagokat, gumit, gyógyszereket, műprémet és alkoholt készítenek. Gondolkodj el rajta, hogy hol építik a vegyipari létesítményeket.

Azokon a vidékeken, ahol sok az erdő, fejlett a fafeldolgozó és papíripar. A fából bútorokat, különféle építési anyagokat, papírt és kartont állítanak elő.

Ukrajna egész területén megtalálhatók az élelmiszer- és könnyűipari létesítmények. Az élelmiszeripari vállalatok a növénytermesztés és állattenyésztés termékeit dolgozzák fel. Ízletes és tápláló cikkeket állítanak elő, így lisztet, darát, konzerveket, cukrot, keményítőt, étolajat, csokoládét, hús- és tejtermékeket. A könnyűipari üzemekben ruházatot és lábbelit varrnak, játékokat állítanak elő.

Valamennyi iparág kapcsolódik a többihez. A fejlődésük a természeti kincsek meglétéen múlik. Egy iparág sem nélkülözheti a természetet.

Gondolkodj el rajta! Mit jelent a gazdaságos természet-felhasználás? 2. Milyen szerepet vállalsz szülőfölded és Ukrajna természetvilágának megőrzésében?

SZÜLŐFÖLDEM TERMÉSZETVÉDELME

Válaszolj! 1. Mi a Vörös Könyv? Milyen a Vörös Könyv jelentősége? 2. Mi célból hozzák létre a nemzeti parkokat és rezervátumokat?

Gyakorlati munka. 1. A térképen határozd meg, hogy milyen természetvédelmi terület található megyédben! 2. Milyen növényeket és állatokat védenek ott? 3. Előfordulnak-e ezek az állatok és növények azon a környéken, ahol élsz? 4. Közülük

melyeket jegyezték be a Vörös Könyvbe? 5. Van-e ott, ahol élsz, nemzeti park, rezervátum? Hogyan óvják ezekben a természeti tárgyakat?

Ukrajnában mesterségesen létrehozott természetvédelmi objektumokat is óvnak. Ezek a *botanikus* és *állatkertek*. A botanikus kertekben mesterségesen hoznak létre olyan körülményeket, amelyek között a világ különböző sarkaiból behozott növényeket nevelik. Az állatkertekben ugyanezt teszik az állatok számára.

A nemzeti parkokon és rezervátumokon kívül Ukrajnában *természeti emlékeket* is számon tartanak. Ezek mindenekelőtt az öreg fák, barlangok, sziklák és a természet egyéb csodálatos alkotásai.

A természeti emlékeknek nagy a tudományos, kulturális és történelmi jelentőségük. Ezek szépségükkel és titokzatosságukkal vonzzák az embereket. Például védelem alatt áll a Ternopil megyei karsztbarlang. Történelmi és természeti értéknek számít a Dovbus-barlang és a Dovbus-kőszikla Csernivci megyében. Verhnya Horticában nő egy 800 éves tölgy. A famatuzsálem kerülete 8 m. A legendák szerint e fa alatt álltak Oleg és Szvjatoszlav fejedelmek csapatai, pihent meg Bohdan Hmelnickij hetman.

Gyakorlati feladat. 1. Ha már voltál botanikus kertben vagy állatkertben, mondd el, mit láttál ott. 2. Milyen növény vagy állat tetszett neked leginkább? 3. Beszélj kedvenc állatodról vagy növényedről!

Gondolkodj el rajta! 1. Részt vettél-e már valamilyen természetvédelmi megmozdulásban? 2. Mit tettél szülőfölded természetvilágának gazdagítása érdekében? 3. Szerinted mit kell tenni szülőfölded természetvilágának megőrzése és gazdagítása érdekében?

TARTALOM

AZ UKRÁN ÁLLAM

SZÜLŐFÖLDÜNK – UKRAJNA

Mesélj Ukrajnáról!	4
Honnan ered országunk elnevezése?	5
Szinyák – a kék tó	6
A volinyi csoda	6
Városaink nevének eredete	7

AZ EMBER

Az élet öröme	13
Az emberi „Én”	17
Ügyelj a jó nevedre!	20
Az emberi tulajdonságok	21
Siker	23
Az emberiség találmányai	28
Viselkedés az emberek között	31
Viselkedj méltóságteljesen!	32
Érdemes-e becsületesnek lenni?	33
A kultúráról közelebbről	34
A vendéglátás szabályai	35
A jogsértésről	40
Telefonterrorizmus	41
Szégyen	46
Gondolj tettered következményére!	47

EMBER ÉS TÁRSADALOM

A jelképekről	50
Ismerjük és tiszteljük országunk jelképeit!	51
Ukrajna állami jelképei	54

Az ukrán nyelv – Ukrajna állami nyelve	57
Az állampolgárok jogai és kötelezettségei	59
A szülők kötelességei és a gyermekek kötelességei	60

A NÉP KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGE

Mesevilág és valóság	64
Az umanyi csoda	66
Az óorosz kultúra fő kincstára	68
Állami, vallási és nemzeti ünnepek Ukrajnában	71

ÉN ÉS A TERMÉSZET

BOLYGÓNK, A FÖLD – KÖZÖS HÁZUNK A VILÁGMINDENSÉGBEN

A naprendszer	76
A Föld – a naprendszer bolygója	79
A Föld forgása	81
Hogyan melegítik a napsugarak a földfelszínt?	83
Hogyan tájékozódjunk a terepen?	85
Hogyan ábrázolják a terepet rajzon?	88
A földfelszín ábrázolása a földgömbön és a térképen	92
A Föld kontinensei	95
A Föld óceánjai	99
A Föld lakossága	102
Óvjuk együtt a Föld természetvilágát!	104

HAZÁNK – UKRAJNA

Ukrajna helye bolygónkon	106
Ukrajna domborzata	107
Ukrajna vizei	110
Ukrajna természeti övezetei	116
Vegyes erdők	119
Sztyeppék	123
Krím déli partvidéke	127
Hegyek	130

A Kárpátok	131
A Krími-hegység	135
Ukrajna lakossága	138
A természetvédelem Ukrajnában	140

SZÜLŐFÖLDEM

A szülőföldem Ukrajnában	144
Szülőföldem időjárása	145
Szülőföldem ásványi kincsei	148
Szülőföldem talajai	150
Szülőföldem természetes társulásai	151
A rétek mint természetes társulások	154
Az édesvizek mint természetes társulások	156
A mocsár mint természetes társulás	159
Szülőföldem növénytermesztése	161
Szülőföldem állattenyésztése	166
Szülőföldem ipara	168
Szülőföldem természetvédelme	171

Навчальне видання

БАЙБАРА Тетяна Миколаївна

БІБІК Надія Михайлівна

Я І УКРАЇНА

Підручник для 4 класу шкіл України з угорською мовою навчання

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Переклад з української

Перекладач *Андрій Андрійович Янкі*

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*

Редактор *О.А. Дебрецені*

Художнє оформлення *Н.М. Андрійченко*

Обкладинка *О.С. Сак*

Художній редактор *В. І. Лахненко*

Технічний редактор *Б. В. Кухар*

Коректор *І. О. Петро*

Здано на складання 02.08.04. Підп. до друку 16.08.04. Формат 70х100/16.
Папір офс. Гарнітура Таймс. Друк офс. Умовн. друк. арк. 14,30+0,33 форзац.
Умовн. фарбовідб. 59,15. Обл.-вид. арк. 9,87+0,63 форзац.
Тираж 2370 пр. Свідоцтво держ. реєстру: серія ДК № 22.
Вид. № 48. Зам. № 1135.

Державне спеціалізоване видавництво "Світ"

79008 м. Львів, вул. Галицька, 21

www.dsv-svit.lviv.ua

e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк ВАТ "Видавництво "Закарпаття"

88011 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 42/1

e-mail: vidzak@tn.uz.ua